

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2019. 06. szám

KORTÁRS 2019 06

LENCSES IDA munkáival

ÁGH ISTVÁN versei

BALÁZS ATTILA, FERDINANDY GYÖRGY prózái

GION NÁNDOR ismeretlen forgatókönyve

TOMPA MÁRIA, PÉCSI GYÖRGYI, BENGI LÁSZLÓ tanulmányai

MÁRKUS BÉLA, BUDA ATTILA, BÁNYAI TIBOR MÁRK kritikái

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft

www.kortarsfolyoirat.hu

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

BUDAPESTI
OPÉRETT
SZÍNHÁZ
KÁLMÁN IMRE TEÁTRUM

KOVÁCS ADRIÁN – GALAMBOS ATTILA

A Pendragon- legenda

MUSICAL SZERB ANTAL BEDIÉNYE NYOMÁN

HANZA KATA | SZABÓ P. SZILVESZTER | KERENYI MIKLÓS MATE
SZOMOR GYÖRGY | SIMON PANNÁ | PESÁK ÁDÁM | MÉSZÁROS ÁRPÁD ZSOLT

DISZLET- ÉS JELMEZTERVEZŐ: TURI ERZSÉBET | KOREOGRAFUS: LÉNÁRT GÁBOR

RENDEZŐ: SOMOGYI SZILÁRD

www.operett.hu | @operettszinhaz

TARTALOM

- 3** ÁGH ISTVÁN: Zokogások; Túl a reményen; Tandori D. hívása; A puszták harangja; Arany menyasszony; Madártávlat (*versek*)
- 8** BALÁZS ATTILA: Föld alatti mesék szárnyán (M. J. kutató útjának 50. évére) (*próza*)
- 14** DERES KORNÉLIA: Gyanúsán könnyed (*vers*)
- 15** MOGYORÓSI LÁSZLÓ: Hattyúk tava (*vers*)
- 17** FERDINANDY GYÖRGY: Esperanza (*próza*)
- 25** SÜTŐ CSABA ANDRÁS: nemesszék utca három (*vers*)
- 28** KURCZ ÁDÁM ISTVÁN: Holicser, aki már nem (csak) teknősbéka – Gion Nándor forgatókönyve elé; az író drámai műveinek (Életműkiadás/6.) készülő kötetéről is
- 30** GION NÁNDOR: Holicser (*forgatókönyv*)
- 50** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XX.
- 52** MURÁDIN JENŐ: Kastély a Küküllő mentén
- 57** SZEIFERT JUDIT: Állandóság változóban – Az idő szerepe Lencsés Ida művészetében (*képzőművészet*)
- 61** TOMPA MÁRIA: Szentkuthy és a rejtőzködő istennő – A szerelmet győzi le minden? (1. rész)
- 75** PÉCSI GYÖRGYI: A virrasztás értelme (Szilágyi Domokos: Felezőidő)
- 82** BENGI LÁSZLÓ: Hang és törés – Petelei István *Őszi éjszaka* és Bodor Ádám *Behavazott lábnymok* című novellájáról
- 94** MACZÁK IBOLYA: Remegő hattyú – Az Esterházyak családi naplója mint a *Tizenhét hattyúk* pretextusa
- 102** CUKOR GYÖRGY: Anyám kertje 1–5. – P. Boros Ilona képsora (*képzőművészet*)
- 105** MÁRKUS BÉLA: Narrátorok, különböző fokon (Sarusi Mihály: Nyílik a savanyauborka-virág)
- 110** BENCE ERIKA: Szabó Palócz Attila / Varratszedés
- 111** BUDA ATTILA: Monostori Imre / Szekfű Gyula a változó időkben
- 114** BERETI GÁBOR: André Ferenc / Szótagadó
- 116** BÁNYAI TIBOR MÁRK: Szolcsányi Ákos / Semmi meglepő vagy fontos
- 117** SÜMEGI GYÖRGY: Nemes Péter / Amerigo. Egy szobrász, aki meghódította Rómát

E számunkat LENCSÉS IDA munkáival illusztráltuk.

A borítón: Özönvíz V., 2016 (részlet)

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/kortars/prodB049926.html>

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prino-tipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat esszépályázatot hirdet, amelyben arra keresünk választ, hogy miként lehet megújítani kortárs irodalmunk műfaji szabályrendszerét, formai megoldásait, megszólalásmódjait, hogy irodalmi műveink minél aktuálisabbak, a művészeti területek összefonódására jobban reagálók, a vizualitás új eredményeit is felmutatók legyenek.

Kiváló kiindulópontként szolgál erre a nemrég elhunyt Tandori Dezső életműve, de más alkotó pályája is érdemes lehet az elemzésre. A pályázóktól azt várjuk, hogy felmutassák azokat az utakat, amelyeken elindulva hitelesen 21. századi lesz irodalmunk.

I. díj 150 000 Ft, II. díj 100 000 FT, III. díj 50 000 Ft.

A pályázat részleteiről a www.kortarsfolyoirat.hu weboldalon tájékozódhatnak.

ÁGH ISTVÁN

Zokogások

ÁGH ISTVÁN (1938) Budapest

Apámra gondoltam, s nem akartam tudni róla,
még a gyász hírrel is más címre tévedt a posta,
ahogy a gyorsvonat késleltette érkezésem,
úgy temették el, hogy utoljára meg se néztem,
azt képzeltem, annyi, mintha elmennék hazulról,
ő meg ama naptól a faluból ki se mozdult,
magamtól is távol költöztem a városszélre,
ahol félig otthon, félig idegenben éltem,
s mikor megértettem, ami lehetetlen,
virágok közül is neszek kísértettek,
mintha a magasban apám inge lebbent volna,
az ő fáradt hangján szólt a budai diófa.

Azt mondta, hogy többé nem számíthatok rá,
felnőtt ember lettem, immár halála árán,
szavai a magasból esendőnek hatottak,
mintha nem is érteném, vagy csupán nem hallottam,
kérdezni szerettem volna, mit tegyek? hogyan kezdjem?
de a megakadt szó számban felgyülemlött,
ahogy a hordalékától eldugul a csatorna,
mint néma gutaütött, dadogtam teli torokkal,
öklendeztem, és minden porcikám görcsbe rándult,
fölforrósodott számban a túlvilágra szánt szó,
akár a robbanás, hatalmas légnomással
kitört a makogásból borzasztó zokogásom.

Elárasztott a könnyem, nyelvem érdessé száradt,
reszkettem, mintha fáznék, megsósodott a nyálam,
nem én sírtam, a sírás külön rázkódott bennem,
tudtam, miért, és mégis szinte közömbös lettem
ahhoz a bömbölésre változott medvehanghoz,
ami az Ördögárok völgyében elbarangolt.
ilyen rémület egyszer esett meg életemben,
oka nyilvánvaló, intenzitása érthetetlen,
bár az apa hiánya lehetett rá a magyarázat,
mégis, hogy a jövőt is gyászkeretben láttam,
amitől lefúllesztett indulatom kirobbant,
sokkoló beavatással léptem a férfikorba.

Azóta már én maradtam a családban utolsónak,
nincs, aki az üres házra zárja mögöttem ajtómat,
megint olyan előérzet sejlik sóhajtásaimban,
akár ötven esztendeje, mikor utoljára sírtam,
mintha fáradt idegzetem villanyáram csigázná föl,
érezem bekövetkezését biztos időhatár nélkül,
bármikor kitörhet rajtam, mint az epilepsziáson,
nincs hely, ahol elsírhatnám megrendítő zokogásom,
lehet mint egy bazaltbánya robbantása fölnagyítva,
vagy valami kis bogár észrevétlen, néma kínja,
várom, ahogy várni kell, mintha másra sem készülnék,
amíg a biztosítékot ki nem csapja a feszültség.

Túl a reményen

Képtelen vagyok foglalkozni mással,
mint amit éltem és megérhetek,
álomszerű, bár valóságos káosz
zajlik bennem, hang visszhanggal perel,
rengeteg kósza, egymásba tört mondat
fonódik a zaklatott monológban,
az én nyelvemen szól egy idegen.

Idegeim normális működését
fölfoghatatlan jövőm dúlja fel,
a borzalmaktól megrémülök ismét,
s megálmodom, mi történik velem,
és amit képzeletem összezagyvál,
az csupa bűn, hiú önzés, mulasztás
miatt háborgó lelkiismeret.

Ha múltamban és a jövőmben élek,
fölfogható jelenlétem hamis,
nincs már időm, mindenkor útra készen
végrendelkeznek múló napjaim,
és amit elnyertem a keresztségben,
az is elvész kétségeim kódében,
semmibe zár a sír? vagy felröpít?

Emlékeim nyújtanak menedéket,
hogy belebújjak a jövőm elől,
ahol sok kínba gárgyult szerencsétlen
szenvedi el a poklot idefönn,
így csonkul az időm szimmetriája,
amíg eleven tengelyének állva
forgok, szédülök tehetetlenül.

A messzi anyaölig visszamenni
könnyebb, mint az ismeretlen felé,
a kisgyerekeknek lehet dicsekedni
hogy mennyi gazdag esztendőt megélt,
még sincs semmi vigasz az elmúlásra,
aki nem hisz a halhatatlanságban,
naponta újabb ráadást remél.

Túl a reményen írtam ezt a verset,
hogy rendezzem a folytonos zavart,
nem, hogy az olvasója megszeresse,
vagy másban is bajt fakasszon a baj,
bár a félelem lüktet ütemében,
az istenadta alkotás hevében
boldog voltam és talán fiatal.

Tandori D. hívása

Nagy baj van! szól a telefonba,
de már felelni nem tudok rá,
vagyis valamit mégis mondok
anélkül, hogy ő meghallhatná,
azért bújt ördög a vonalba,
hogymint rövidre fogjuk a dolgot?
Ő kezdte, hisz ő került bajba,
még megüzente, ami fontos,
így lettünk a technika foglya
a véletlen következtében,
s magamra hagyott a titokkal,
a kimondatlant fejtsem én meg,
mi a baj? mi lehet a nagy baj?
Éppen az nem jutott eszembe,
mi állandóan foglalkoztat,
csak mást találok ki helyette,
mint azt, mi eljött rá egy hétre,
nagy baj van, nagy baj, csak a visszhang
halkuló kétségbeesése,
mit rajtam kívül senki sem hall.

A puszták harangja

Az Alföld mélyén álló szállodában
kaptam ágyat egyetlen éjszakára,

mégis, mint a holdra feküdtem volna
a fal mögött, láthatatlan oldalra,

és nem éreztem senkit rajtam kívül,
csak árnyak kísértettek a sötétből,

s átadtam magam az önkívületnek,
hogymint az úri szorongást elviseljem,

nem álmodtam, mégis valami hangra
emlékszem, hogymint a pusztát átsajogta,

körülzengett, akár gyerekkoromban,
a révületből szívem kioldotta,

mint anyám, hogymint a hajnali misére
készüljek és időben odaérjek,

megszólított az álom kondulása,
s már a valódit hallgattam az ágyban,

még ernyedett testtel, de már tiszta fejjel,
még inkább kitárt szívvel, meglepetten,

hogymint van harang, sőt hajnali harangszó,
nem szűnt meg, csupán elszoktam a hangtól,

ami ott hallgat szülőfalum tornyán,
bár ez a város nem is Magyarország,

mégis otthonom, és egészen addig,
míg az önfeledt szívdobogás hallik,

és a harangszó meleg sugárzással
enyhíti kínjait az éjszakának,

mert a kötelet az Úristen húzza,
befejezi a verset, s kezdi újra.

Arany menyasszony

Nagyon szeretem a kedves kukoricahaj menyasszonyt,
mint egy költemény alakja sugárzik a könyvespolcon,

a *Tengerihántás* miatt kedveltem meg Nagyszalontán,
azóta is Arany János balladája hangol hozzá,

a föld és a nép még megvan, nap se jár másként azóta,
bár a Lombár nagy harangja kihalt gulyák rossz kolompja,

lehetne a megesett lány mása, ki gyerekkorában
játszhatott elábrándozva hasonló csuhébabával.

az asszonyok, mint a kelmét, megdolgozták részletenként,
a levelet megfürdették, sodorták és szeletelték,

játszva végezték a munkát minden más dologhoz képest,
ahogy a falusi ember ébren álmodozott télen,

szalagokban fölrakták a semmin támaszkodó drótra,
vetköztették, öltöztetették, s Szalontán megvásároltam,

elbűvölő piciségét kézfejem hosszával mértem,
bár hatalmas erő nyugszik elvarázsolt személyében,

szépségétől lelkesítő miniatűrre szelídült,
talán titokzatossága tudatlanságomra épül,

mintha elindulna hozzám rózsacsokrának feszülve,
melyet a keblére ölel, s gyermekké ringat ölében,

hajában szerelem-illat, mit a tengeri virága
árasztott a holdvilágos júliusi éjszakában,

rajta felejtem a szemem az arcával fedett arcra,
úgy várom, hogy tekintetem látva válaszra méltassa,

magam bűvölöm, ha nézem, bár egy magyar Pygmalion
kelti föl bűvöletével szívemben a varázslatot,

játéknak szánt lelemény az élet elviselésére?
vagy a teremtésben való, kivételezett részvétel?

talányos, milyen vonzalmak, sugallatok sokasága
hat egy kis csuhé menyasszony alakjában a világra.

Madártávlát

Szokásommá lett ez a ráérős nagy kíváncsiság,
mire ébredtem reggel? mit ígér mára a nap?
magam feledve állok a csukott ablak mögött,
látom, a dolgát végző élet miként folyik tovább,
fönről olyan közönyösen, mint a kihalt Duna,
mint a nyugdíjas nappalok sora halálomig,
ami még hátravan, nem biztat másba kezdeni,
csak hogy az otthonom kilátásába szerethetek.

Az ember néha, mint valami eleven készülék,
működik az időjárás szeszélyei szerint,
a város éppen fekete-fehér ködből terjeszkedik,
s könnyebbnek tűnnek a tetők a vastag hó alatt,
súlyosabbak a csupasz ágak, mint a vastraverz,
fáradtabb a sirályok suhanása a rakpartok között,
sekélyebb a tér szigete, mélyebb a házak közti rés,
s több lett az égből is, mint amennyi kellene.

Megváltozna az utca képe, ha közelednél felém,
bezárt ablakom mögött kizárva a mélységiszonyt,
nem szédülök, mert ott vagyok, amerre végignézek,
madártávlatra nyúlt utak, Alföldbe vesző templomok
nyugalmában az alvadt figyelmet addig ringatom,
míg riadtan ráébredek kiszolgáltatott helyzetemre,
mintha egy rigó azért húzódna a kerti bokorba,
hogy ne kelljen a zuhanás feszültségében szállnia.

Szemmel tartom a földet, mint akit őrségbe állítottak,
hátha meglátok valami észrevétlenül fontosat,
bár ez a veszélyes mélység feszül a lentiek fölé,
akik a haláluk felé lépegetnek a betonon,
arányos, eltökélt, siető alakzatban haladnak,
mert odapillantottam, életbevágó jelentése lett
valaki ottlétének, keresvén a menetirányt,
hátranézeget, mintha valakitől várná a jelet.

A harmadik emeletről egyszerre van közöm
ahhoz, ki nem tud rólam, s egy pillanat játszotta ki,
átsiet az életemen, félprofilban és hangtalan,
boldogító látvány csupán és kitapinthatatlan,
mint kiről álmodni szoktam, vagy látszik egy felvételen
ifjúsága legrejtettebb titkaitól dúsgazdagon,
kíváncsi fejforgással, meg-megszakadt lépteivel
beleszövődik a reggel végtelen fehér szőnyegébe.

BALÁZS ATTILA

Föld alatti mesék szárnyán

(M. J. kutató útjának 50. évére)

Az észak-amerikai paiut indiánok máig megőrizték az emlékezetét egy öreg törzsfőnöknek, aki csodálatosan tudott énekelni, tudott beszélni az állatok nyelvén, le tudta csillapítani a megbolondult embert, ismerte a gombák titkát, messziről meglátta a vadak nyomát, tüzet tudott szítani a tekintetével, kártyázni a fehérekkel, csak egyet nem: hogy megtalálja elveszett feleségét, aki erdőbe ment gallyért, aztán soha nem tért haza. Pedig többször is nekivágott az öreg indián, minden bokor mögé, minden kő alá benézett, de hiába fésülte át a környéket, elveszett párját sehol sem találta, pedig a mókustól a medvéig mindenkit megkérdezett. A magasban szálló madarat, a vízben fickándozó halat, akárcsak a föld alatt túró vakondokat, ám senki sem tudott érdemleges válasszal szolgálni.

Hiába énekelt a legszebb hangján, szólongatta jajongva az asszonyt, csak a csúfondáros visszhang válaszolt.

Egyik ilyen keresés alkalmával vihar csapott le az égből, s a szegény magányos férfiú egy barlangba menekült. Már élni se volt kedve, mégis felébredt benne a kíváncsiság, amikor szabályos lépcsősort pillantott meg, amely lefelé csalogatta a mélybe. Jó sokáig kellett mennie, utóbb tapogatózva, amikor végül némi világosságot látott az alagút végén. Mikor odaért, s kilépett a fényre, egy csodálatos városban találta magát, melynek uralkodója rövidesen elárulta neki, hogy felesége még él, kitartásáért cserébe vissza is kaphatja egy feltétellel, ha egész úton hazafelé vissza nem néz a neje.

Nos, a feltétel logikáját nehéz lenne megfejtetni, azt viszont, hogy mi történt, hajszálpontosan tudhatjuk Orpheusz és Eurüdiké legendájából, mert valójában semmiben sem különbözik a kettő végkifejlete. Más hasonló esetekkel együtt ebből juthatunk arra a megbízható következtetésre, hogy valaha létezett egy minimum ötágú alagútszisztéma a föld belsején át, melynek mintájára az a város is épült, és amelyen keresztül a világ összes tájáról a mesék közlekedtek. Hogy mára beomlott-e, nem tudjuk. Azt viszont igen, hogy ma már a mesék is inkább a levegőben utaznak.

Az ecuadori indiánok körében még mindig tartja magát a történet arról a magyar emberről, aki ötágú sípjával kis bégető báránnyá szelídítette a vérszomjas jaguárt, úgy mentette meg Nayambinak, a jibarók törzsfőnökének legkisebb lányát. Dióhéjban ez úgy történt, hogy a Magyarország Vas megyéjéből, a mai Körmendről származó legendás kutató, név szerint Móricz János az őserdő virágait tanulmányozta épp a mandzsettájával megtörölt nagyítóján át, amikor gyermeksírást hallott. Bizony, nem hallotta rosszul, a közeli tisztás kellős közepén kis anyaszült meztelen, nőiségében pendülgető indián gyerekleány állt, miközben egy vadul morgó jaguár közeledett feléje. Tény, Móriczunknak volt valamiféle olyan többágú székely sípja (az indiánok megolvasták pontosan: öt), amelynek utolsó ága olyan hangtartományban szólalt meg, ami a kifinomult hallású állatok számára szinte egyenlő volt a fejlődéssel.

Puskánál megbízhatóbb szerszám. Annál is hatásosabb, mintha én – a mesemondó szikla – szólaltatnám meg a hangszerek bármelyikét példának

okáért a berlini filharmónia valamelyik ihletett koncertjének kellős közepén. Minekután a pánikba esett közönség fejvesztve a vészkijáratot keresné.

Mindegy, felejtve korgó gyomrát, a fenevad kereket oldott. Valószínűleg meg sem állt hetedhét határon túlig, úgy is köszönte szerencsáját, hogy ép bőrrel megúszta, Móricz János pedig kézenfogta a kis elcsatangolt lánykát, majd hazavezette a közeli indián faluba. Ott hálából mindjárt Hencidától Boncidáig szóló lakodalmat akartak csapni, Móricz alig beszélte le a kiskorú gyermek apját a frigyről, mondván, hogy még nagyon elején áll a kutatásainak, és nem szeretné lekötelezni magát. Mindketten tudják, hogy a felelőségteljes családépítés egész embert követel.

Nayambi egyetértett ezzel, ám hogy mégiscsak valami jót tegyen, elvezette Móriczot a régi, zömmel nyelvújítás előtti magyart bár erősen törve, de valamely csoda folytán még beszélő *bélák* törzshöz, akik ismerték a föld alatti Arany Könyvtárba vezető titkos utat. Ismerték jól, hiszen rég rájuk bízott feladatként a barlangbejáratokat és lejáratoikat ők őrizték, könnyörtelenül elpusztítván minden betolakodót. Így azonban – hadakozás helyett – az örök udvarias jónapottal köszöntek, fúvókáik mérgezett nyilacskaikat hagyták a helyükön. Mondani sem kell, így került élete legnagyobb felfedezéséhez közel, egy szögletes, láthatóan emberi kéz által kapuvá formált, a föld belsejébe vezető nyíláshoz Móricz János kutató 1967 szeptemberében.

És még mindig ott áll, ha meg nem halt?

Móricz János úgy mesélte anno első találkozását Ecuador vadonjában az Arany Könyvtár őrzőivel, hogy a bélák törzs férfi tagjai, akik nem voltak szolgálatban épp, a folyóparton horgásztak, amikor ő a jibarók törzsfőnökével, Nayambival megérkezett oda. Szívélyesen fogadták, mert Nayambi már előre jelezte jöttüket, így tudomásuk volt a „fehér testvérről”. Kíváncsian meg is tapogatták, és Móricz kérdésére, hogy mekkora halakat szoktak ott fogni, hirtelen izgatottá váltak, s akkorákat mutattak karjaikat széttárva, hogy a kutató abban a minutumban meggyőződhetett róla, hogy a horgászszervenvedély és a füllentés az indiánoknál is együtt jár, mint édes egy hazájában. Természetesen ennél fontosabb volt, amit későbbi kérdéseire válaszul kifejtettek, hogy hitük szerint létezik egy föld alatti birodalom, amelynek több ki-bejárata van ötágú alagútszisztemének köszönhetően. Ezeket keresztül valamikor zavartalanul lehetett közlekedni a másik, a fenti világ összes égtája felé, a baj az, hogy Shunki, az alvilág szeszélyes istensége gyakorta megrengeti a földet, ezért a járatoknak már jó része beszakadt, elzárva a lent élők felé vezető utat. A régi rokonság felé, akiknek egy része még a Nagy Özönvíz elől menekült a föld alá, a többi pedig a Fehér Sáskahad érkezése után.

Azt is elmondták, hogy utóbbiak rabló módra mind leszerelték a fellelt bejáratokról az aranyajtókat, s elvitték azokat, szerencsére az alagutak mélyére már nem merészkedtek le. Az Arany Könyvtárba se tudtak bejutni, ahol színarany táblákba vésve ott van minden, ami volt, miként az is, ami lesz. Móricznak megmutatják egy feltétellel: ha nem árulja el a helyet a kincsvadászoknak, amire emez nyomban fel is esküdött. Így aztán tényleg megmutatták neki a bejáratot.

Míg úttalan utakon a barlang felé haladtak, vendégüknek elmagyarázták azt is az őrök, hogy ugyebár Shunki haragja így egyrészt kártékony, mert elvágta a két világot összekötő utat errefelé, ezen a részen, azonban hasznos is, mert ha nem így történik, kifosztják a telhetetlenek az Arany Könyvtárt is. Elviszik, és soha nem viszik vissza a „könyveket”. Bottal ütheted a nyomukat. Amiért pedig Shunki dühös, örökre mérges rájuk, kivétel nélkül az összes emberre, az az, hogy hol volt, hol nem volt, valamikor régestelen rég, amikor még mindenki a föld felszínén élt, hogy közelebbieket is megtudjon róluk, Shunki

kígyó formájában elküldte közéjük a lányát. Emezek pedig majdnem agyonverték szegényt. Azóta nincs béke se a földön, se a föld alatt.

Móricz János kutató megállt egy rövidke időre a Tayos titokzatos barlangrendszerének sűrű indák takarta bejáratában, és míg a szemét szoktatta a benti sötétséghez, indián útvezetői pedig előkerítették, aztán némi vacakolással meggyújtották fáklyáikat, neki eléggé sok minden suhant át felpörgött agyán. Olyasmi, amiket emberek írtak vagy mondtak a föld alatti életről. A valóságon innen és azon is túl, nem utolsósorban a kettő találkozásának alkonyzónájában tenyésző furcsa lényekről, amelyekről – egész világukkal együtt – bajos lehet azt gondolni, hogy pusztán az elszabadult fantázia szüleményei. Mert sok szempontból olyan hihetőnek tűnik a dolog.

Innen nézve, tényleg, az egész elképzelés valósnak tetszhet, amely szerint csakugyan létezik valamiféle föld alatti birodalom, akár birodalmak rendszere, amelyekben uralkodók és alattvalók élénk szimbiózisban élnek mindennapjaikat. Sírnak, nevetnek, születnek és meghalnak, együtt szenvednek és vigadnak, miközben egy-egy fokozattal minduntalan lejjebb csúsznak a föld mélye felé. Talán túlzás, hogy annak a világnak külön Ege és Napja lenne, Felhői és Esői, de hát azért vagyunk, hogy kiderítsük, nem?

Talán a fülébe susogó zöld levelek hatására, de eszébe jutott annak a két titokzatos, vágott szemű zöld gyermeknek a megdöbbenő feltűnése, akik akárha a kelta vagy az ír mitológiából vándoroltak volna át rég a föld alatt a spanyolországi Banjos település határába, ahol elképedt parasztok bukkantak rájuk. A kisiút és a kislányt rögtön bekísérték a faluba, ahol az orvos megvizsgálta őket, de a leírtakon kívül semmilyen eltérést nem tapasztalt az ő rendhagyó esetükben a „normális” emberi lényekhez képest.

Sajnos, a kisiút korán meghalt, a lány azonban eléggé sokáig élt, a banjosi bíró házában szolgált, és megtanult spanyolul. Elmondta, hogy hazája a föld alatt van. Gyönyörű városok, egész országok találhatóak odalenn, és ugyanúgy sok nyelvet beszélő mindenféle népek, ahogy fent. Azt is elmesélte, hogy öcsésével szélviharba kerültek, majd beleestek valami sebes barlangi folyóba, az sodorta ki őket a felszínre.

Itt tartott épp gondolatban Móricz, amikor Nayambi törzsfő, aki szintén ismerte a zöld gyermekek történetét, tréfásan oldalba bökte:

– Na, gyerünk, tes'vér, ne itt múljon el az ifjúságunk.

Ezen mindkettőn jót nevettek, aztán folytatták kirándulásukat a föld mélyére.

1966-ot számolt tehát az emberiség, amikor Móricz János Ecuador ősrengetegében elindult annak a barlangnak a mélyére, ahonnan időnként valamiféle kísérteties mormolás hallatszott, ezért ő Táltosok barlangjának nevezte el. Lefelé menet indián útvezetői elmondták, hogy tudomásuk szerint az Andok egész hegylánca egyetlen barlangrendszerből áll, amelyeken keresztül valamikor közlekedni lehetett. Annak a középpontjában „él és lélegzik” maga az Ősi Tudás, ahol minden megőrződött, és az emlékezet tulajdonképpen onnan sugárzik ki. Természetesen azt Móricz nevezte el Arany Könyvtárnak, és miután elmagyarázta, mi is a könyvtár, az indiánok lelkesen rábólintottak, hogy igen, az az. És hozzáfűzték, varázslóik egyetértettek abban, miszerint elérkezett az idő, hogy ez a tudás ismét nyilvánosságra kerüljön. Az ő Tudásuk, miután ők, indiánok, ismét elfoglalhatják méltó helyüket a világban. De egyelőre még odalenn nem szabad semmit se bántani.

Természetesen Móricz megígérte, miként azt is, hogy indián testvéreinek az érdekeit mindig szem előtt tartja majd. Közben magában azon törte a fejét, tényleg, hogy is lehetne elérni, hogy a kecske is jóllakjon, meg a káposzta is... Megmaradjon, persze. – Egyébként minél több szöveg hangzott el a bélák vagy bélákok

részéről, minél távolabb kerültek a kezdő „jó napot”-tól, a lelkes magyar kutató, aki egyébként nem volt nyelvész, egyre több indogermán, illetve indoeurópai nyelvelemet vélt felfedezni elegy beszédükben. Így egy kis konyhalatint is, spájzolt németet is, amin nem győzött csodálkozni. Végül kezdett belezavarodni, ezért igencsak rászorult a spanyolul tudó Nayambi tolmácsolására.

Közben egyre csak haladtak lefelé, ezzel párhuzamban a titokzatos mormolás erősödött. Akkor a fáklyák fényében megpillantotta az aranylemezeket. (Szóban forgó helyiségek különben, gondolta, csak amolyan „fiókkönyvtárai” lehetnek a nagynak.) A lemezek telve képírással. Szerinte némelyik matematikai képleteket tartalmazott, némelyik meg az űrhajózásra vonatkozó rajzokat. Vagy annak is lehetett nézni őket, ám nem volt megállás mindaddig, amíg rá nem kanyarodtak egy tágas útra, melynek mindkét oldalán széttört szeke-
rek heverték. Közöttük felfigyelt egy felborult kétkerekűre, amelyet a rómaiak használtak egykor, azonban nem érkezett közelebből megvizsgálni, mert azon a ponton a mormolás fenyegető morajlássá erősödött, és az indiánok megtorpantak. Rövid időre összedugták fejüket megtanácskozni a dolgot, majd úgy döntöttek, visszafordulnak. Ugyanis Shunkinak, az alvilág istenének ma rossz napja van, ezért még mindannyian otthagyhathják a fogukat. Móricz Jánoson is végigfutott a félelem borzongása, ugyanakkor érezte, egyszer megfelelő felszereléssel még vissza kell jönnie ide.

Móricz János annyit kilincselte kutatási engedélyért az ecuadori elnöki palotában, hogy végül a kilincs ott maradt a kezében. Engedélyt kapott a félig lerágott fülű elnöktől arra, hogy elindítsa 1969-es expedícióját a Táltos barlangba. Most éppenséggel nem a visszhangtalanság, hanem a túlzott visszhangosság aggasztotta, ám az aggodalom gyorsan háttérbe szorult a felfedezés izgal-
mában. Pedig az ígéret szép szó, ha betartják, úgy jó, ő pedig tett egy ígéretet az indiánoknak a mérsékletre. Lelkiismeretét azzal nyugtatta, így nagyban segít drága *indios* barátainak, hogy tudomására hozzák országnak-világnak, milyen fényes ősi kultúrával rendelkeznek ők, s ezzel majd mindenképp növeli a shuar nemzettség tekintélyét. Bár csakugyan túlzásnak tűnt, hogy a felkért szakemberek mellett vele tart a fél központi turisztikai hivatal is. Meg az újságírók, meg a filmesek, a mindenféle rendezők, asszisztensek, sminkesek, fodrászok, az alkalmi szövegolvasásra elcipelt piperkőc színészek stb. Isten tudja, ki még igen, ki meg nem. Hány vakmerő kalandor. Szerencsére sokan nem bírták a gyűródést, így visszafordultak az emberpróbáló úton, és csak a legkitartóbbak maradtak.

Móricz pontosan lejegyezte, hogy mintegy ezerméteres tengerszint feletti magasságból indultak lefelé a Tayos gyomrába. Kb. nyolcvan métert ereszkedtek kötélben, aztán olyan száz métert mentek egy szélesedő folyosón, majd rátértek egy mellékútra a föld alatti sztráda előtt, hogy a magyar kutató azt is megnézzék. Több helyütt ez az út is elágazott, és minden elágazásban a Dél Keresztje csillagkép volt látható a falakon. Meg az is jól kivehető volt, hogy a barlang természetes andezitfalait mesterségesen faragott gránitkockákkal erősítették meg emberi kezek valamikor, de hogy pontosan mikor – Louis Ortega főmérnök szerint cirka tízezer évvel azelőtt.

Az expedíció magyar vezére erről később úgy vallott, hogy megilletődve mentek végig azon a folyosón, amelyen keresztül hirtelen egy tágas terembe értek. Lenyűgöző látványt nyújtott, ahogy a lámpák fénye két hatalmas oszlopra és a közöttük lévő öt darab kőből faragott, elkirálytalanodott trónszékre esett. Mindegyikkel szemben egy-egy másik folyosó sötét nyílása tátongott. Mindenfelé szétdobált madárszobrocskák heverték, meg mindenféle állatszobrok. És egész idő alatt valahonnan mélyről Bach, majd Mozart erősen át-
dolgozott zenéje szólt. – Mérges lehet venni rá, hogy így volt.

Valamelyik sarokban egy ember nagyságú arany csontváz feküdt hanyatt pózban – pipával a szájában. Mellette egy menekülő nőt ábrázoló szobor állt, aki védelmezően szorítja fiúgyermekét a kebelére. Móriczot elcsodálkoztatta az alkotás tökéletessége, még inkább az, hogy a fiúcska egyik kezében szabályos földgömböt tartott, a másokban pedig majdnem egészen kigömbölyített ötszög formájában valami iránytűfélét. Tíznapos kutatása során az expedíció megállapította, hogy a szellőzőnyílásoknak köszönhetően friss levegőjű barlangrendszerben valamikor pezsgő élet folyt, de hogy aztán mi történhetett, halvány fogalmuk sem volt. Végén pedig élelmiszer fogytán vissza kellett fordulniuk.

Sajnos kutatóknak a bizonytalanná vált politikai helyzetben soha többé nem sikerült második expedíciót indítania. Az elkövetkező évek valamelyikében Móricz János leírta azt is, hogy egyszer álmában meglátogatta az a nő, aki magát Ősanyának nevezte, a gyerekekről pedig azt állította, hogy az maga a kicsi Móriczka. Sajnálja, hogy ezen a ponton felébredt, mert az ébrenlétben nem talált tökéletesen kilégítő magyarázatot erre a furcsa álomra. Sem.

1991-ben bekövetkezett haláláig Móricz Jánosnak nem sikerült megdönthetetlen bizonyítékot találnia arra, amiben maga is egyre jobban kezdett hinni, hogy az emberi civilizáció bölcsője tulajdonképpen Dél-Amerika. És hogy a földrészek leválása után élénk interkontinentális közlekedés folyt a föld alatt. Egészen egy újabb, ismeretlen eredetű kataklizmáig, amit az indiánok az alvilági istenség, Shunki haragjának tulajdonítottak, akit zavart a nagy jövés-menés. Ezért Shunki – ki tudja, hanyadszor – megrengette a földet, azzal eltorlaszolta a maradék utakat, elzárván birodalmát a külvilágtól. Ráadásul a kutató első expedíciója után a legtöbb ősmagyar kövületet tartalmazó nyelven beszélő, a múltat szájhagyományukban, főképp cifra káromkodásaikban és furcsa mondókáikban, nem utolsósorban titkos jelszavaikban éltető barlangörök, a *bélák* ismét eltűntek. Mintha csakugyan a föld nyelte volna őket, és többé nem mutatkoztak fehér embernek. Így Móriczknak sem, akit ez erősen akadályozott abban is, hogy tovább vizsgálja az ázsiai hunok és az amerikai indiánok rokonságának izgalmas kérdését.

Úgy tűnik egyébként a sok részletében homályos történetből, hogy a rézbőrű barátainak tett ígéretéhez híven Móricz egyetlen aranytáblát sem vett magához expedíciója során, s azt nem engedte meg másoknak sem. Ami felszínre került, azt maguk az indiánok hozták fel és ajándékozták bizonyos Crespi atyának, aki misszionáriusként gyógyította-pátyolgatta őket. Az atya halálát követően a missziót óriási tűzvész pusztította el. Ami a kincsből megmaradt, azt ma az ecuadori Nemzeti Bankban őrzik egy acél-, egy vas-, egy réz-, egy arany- és egy ezüstlakat alatt. Holmi nagy ládában. Persze, az egészet jókora széfben, ajtó előtt tán magával a hétfejű sárkánnyal, miközben semmit sem lehet hallani további vizsgálatokról.

Erich von Däniken 1972-ben látogatta meg Móricz Jánost. Rövid idő után hazarepült, majd megírta bestseller könyveinek egyikét, amelyben nem kevesebbet állít, mint azt, hogy magyar kutató barátjával járt az Arany Könyvtárban. Móricz ezt menten cáfolni igyekezett, de hangját elnyomta a Däniken-éljenzés. Később nem járt jól ő az élénken érdeklődő mormonokkal sem, akikkel rövid ideig szövetkezni próbált. Ugyanis utóbbiak egyre inkább azt kezdték hinni, hogy az ecuadori aranylemezek valójában a Moroni angyal által alapítójuknak, Joseph Smithnek említett aranytáblák lehetnek, ezért az egész őket illeti meg. Természetesen így ez a szövetség is felbomlott, miközben, persze, telt-múlt az idő.

Ahogy a bölcsék mondják: a nap járását nem lehet megállítani se a föld felszínéről, se a föld alól. Említett 1991. február 27-én Móricz János a guayaquili Rizzo Hotelben bérelt szobájának kis erkélyén álldogált. Elszállt éveiről me-

rengett egy pohár limonádéval a kezében épp, amikor valamiféle óriási darázs érkezett bukdácsoló repülésben, majd se szó, se beszéd, megcsípte az ádámcsutkáját. A fellépett allergiás roham végül fulladásos halállal járt. A szoba ajtaja belülről be volt zárva, így a rendőrség nem is kereste idegenkezűség nyomait, csak az indiánok tudják azt, amit tudnak. Nevezetesen azt, hogy az a darázs nem lehetett más, mint Shunki fia, akit a bosszúálló isten szabadított Móricz Jánosra. Mert akárhogy is, de megmutatta a titkos utat újabb idők újabb mocskos betolakodóinak.

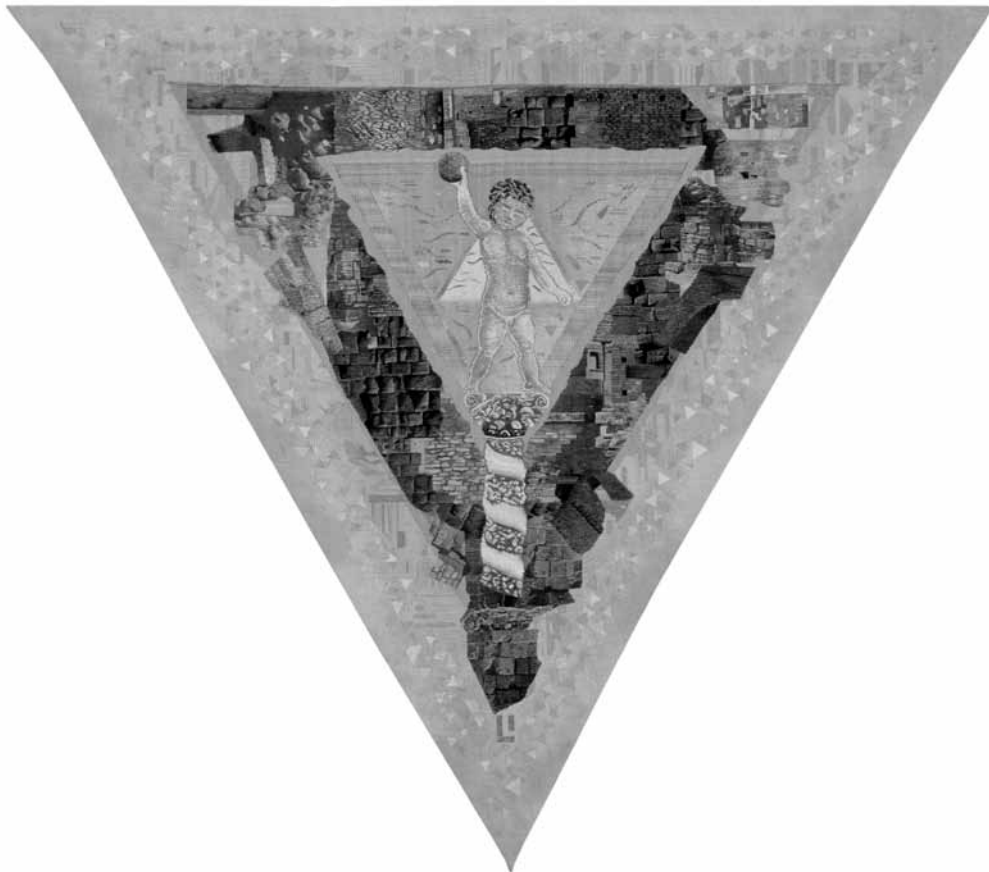

DERES KORNÉLIA (1987) Budapest

DERES KORNÉLIA

Gyanúsan könnyed

Marcangolt hely. Véresre karmolt múltak alatt
 nem kereslek többé. Menj tovább, apa.
 A mélyben húztam neked masszív kastélyt,
 aranyberakásosat, íveset. Szebbet, mint a családi birtok.
 Szebbet, mint amelyet dörzsölt nagyapád épített.
 Így tesz egy igazán nett, jó gyerek.
 De többé nem kell itt játszano. Kihullhatsz
 mondataim mögöl. Én meg gyanúsan könnyeddé válok.
 Mert most sem akarok elfogyásdra gondolni. Pedig intimebb
 kapcsolat nehezen festhető: egymást meglesni aprón és ráncosan.
 Harmincegy évig gyakoroltuk, hogy erressz.
 Kicszeltél, te trófea. Bevezet és kivezet:
 belőled született a Farkas, a szokottal
 szembeni düh. Hogy hatalmassá leszek.
 Hogy sohasem keltek fel újra egy alvó
 mágust,
 nehogy álmai a valóságra ereszkedjenek.

LENCSÉS IDA, Fal-Esély, 1999

MOGYORÓSI LÁSZLÓ

Hattyúk tava

MOGYORÓSI LÁSZLÓ (1976) Nagykálló

II.

Arcod síró-nevető maszk,
ha nevetsz: akárha sírnál,
sírni sohasem láttalak,
de kacagást imitálnál –

mi lehet izgalmasabb
ambivalens mimikádnál,
része a színjátéknak,
amibe meginvitáltál

táncolni-játszani némán,
hegedű-fuvola szóra,
ó koreográfiáján
emelkedve-lehajolva.

III.

Kecses hattyúként bolyongsz köztünk,
emberarcod csak akkor látom,
ha egy face to face meetingre hívsz –
elámulok a hattyúlányon.

Arctalan erő átkát törni,
hogy vonásaid újra lássam,
elég lenne talán egy földi
találkozás egy kávéházban.

IV.

Mielőtt még a legnagyobb varázsló,
Csajkovszkij szép balettbe komponálta,
végigvonult a termeken parázsló
tekintettel Odette, s szemét bezárta;

így vonulsz az iroda folyosóján
te is, pózod a hercegnőé, nálad
vannak a kulcsok, karcsú ujjaiddal
a palotát előttem is lezártad.

S úgy nézek fel a fényes ablakokra,
ahogy meetingeinken is szemedbe,
mint Alfréd Violetához, dalolva,
könnyezve, és halk szavakért esengve.

Tükreidben, arcvonásaid mellett
látod-e az idő ármánykodását?
Ahogy a gonosz varázsló Odette-nek,
neked adom a szépség hattyúszárnyát.

V.

Tükörlabirintusban bolyongtam,
Minotaurus elől loholva,
mint szűz vagy lator, s az alkonyatban
felragyogott az alvilág odva.

Mephisto lépett elé, patás
lába koppant a márványpadlón,
köpönyegében vad suhogás,
szembogara izzott aranylón.

Kezemben íjjal elbocsátott,
az égre mutatott és nevetett,
azóta csodálom a táncot:
ahogyan szárnyal a hattyúszereg.

Megyek utánuk, megbabonázott
vadászként – ki is ejt kin sebet?
Éjjel leszállnak a hattyúlányok,
fájón szép táncát lejtí Odette.

A hajnalpírt arcom is felveszi,
ő hattyúfehérét magára rántja,
és még hagyja, hogy vele lépjek ki
a tárgyalóból, csak aztán kap szárnyra.

VI.

A hattyú röpte nem törik meg,
csupán a lélek mutál benne,
Odette s Zeusz így lesznek ikrek,
szorulva karcsú hattyútestbe.

Így viaskodnak, együtt hatnak
a kecsesség és a nyers erő,
az egyik tárgya a kalandnak,
a másik csábítani lép elő.

Az egyikre Léda vágyik épp,
a másik Lédára vet szemet,
így a vágyakozás tépi szét
a szívet, benne a rettenet.

Míg halandókat szül a földi
vágy: Kasztórt és Klütaimnézstrát,
égi gyönyör az, mi felkölti
Polüdeukészt s Szép Helénát.

FERDINANDY GYÖRGY

Esperanza

FERDINANDY GYÖRGY (1935) Miami

1.

Nem szívesen járok esküvőkre. A válásokra sajnos nem hív meg senki, pedig a holtomiglan-holtodiglant manapság inkább a bíróságokon szokás kimondani.

A fiam lakodalmára most mégis elmegyek. Igaz, Amerika messze van, de ez az utolsó lehetőségem. Szerre a nagyvilágban ma már minden gyerekem nélkülüm mondta ki a boldogító igent.

Nagy utazás, de hát valaha én is az Újvilágban éltem. Nemegyszer átrepültem a Pocsolya felett, ami annak idején még az Óceán névre hallgatott.

Kiváltottam hát a gyógyszereimet, feleségem becsomagolta az ajándékokat. Meleg holmit nem kellett vinnünk, odaát tombol a nyár, amikor mi itthon már lapátoljuk a havat.

Az én időmben még fényűzés volt egy ilyen utazás. Nem számítottunk rá, hogy ma már akár a vágómarhát terelik, motozzák a népet a repülőtereken. Az amerikaiak ráadásul – nem akarok hinni a szememnek – leveszik az ujjlenyomatomat.

Utána azonban – *welcome home!* – minden rendbe jön. A vámosok nem bontják fel az ajándékokat, a kijáratnál pedig ott vár José, a fiam.

Nem sírunk, nem vagyunk sírósak a családban. Megszoktuk, hogy csak egyszer egy évben, karácsonykor látjuk egymást. Útközben elmondjuk egymásnak a szokásos közhelyeket.

– És Jacqueline? – kérdeztem. A menyemet csak fényképekről ismerem.

– Dolgozik! – feleli a fiam.

Alig ülünk le, beállít. Szép lány, elegáns, illatos. Csaholó dakszli ugrál körülötte, vinnyogva ugat. Megsimogatnám.

– Ne nyúljon hozzá! – kiáltja a lány.

Az ismerkedésnek ezzel vége van. Valahol a közelben vacsorázunk, Amerikában este nem főznek a háziasszonyok. Korán lefekszünk. Jacqueline a szüleiével él. Lent, a konyhában – jól hallom – egy ideig még tesz-vesz a fiam.

Másnap megismerkedünk a lány családjával. Jacky szülei kubaiak, az apa villanyszerelő, de ő már itt született – mint mondják – az Államokban. Talpasházban – konténerekben – éltek, de a lakásuk csicsás. Kredencek, karosszékek szorosan összezsúfolva, és a televízió képernyője is faltól falig.

A mama tortát sütött a tiszteletünkre, és most kezét tördelve kínálgatja az asztalt beborító ínyencségeket. Mi odahaza munkásarisztokráciának hívtuk az ilyen családokat.

A találkozás jól sikerült. Egyetlen furcsa részlet: a menyasszony az ünnepből valahogyan kimaradt. Mire hazaindultunk, ránk esteledett.

– Mit szólsz hozzá? – kérdezte Teri.

– Jó helyre kerültél! – így biztattam Josét.

– Csak az a kis dög ne lenne! – nevetett a fiam.

– Nem tudsz túladni rajta?

– A múltkor is – tette hozzá – megharapott.

A lakodalomra elegáns étteremben került sor, valahol a város peremén. Három hosszú sorban félszáz személyre terítettek. Két asztalnál foglaltak helyet Jacqueline-ék, hátul, a fal mellett mi ketten és Joselito társasága: a jó barátok csapata.

Itt, az Újvilágban nem különülnek el olyan élesen a társadalom rétegei. Mégis, az, hogy összevegylünk, senkinek eszébe se jutott. Külön-külön ünnepeztünk, a menyasszony pirosposztag családja és mi, sápadt egyetemi emberek.

Ilyen gondolatokkal nyilván kívülem senki sem foglalkozott ott, az ötfogásos díszebéd alatt. Annál kevésbé, mert a képernyőn – ami itt is megállás nélkül működött – egy idő óta óriási, ötös fokozatú hurrikán közeledett.

A trópusi viharok lassan mozognak. Nem lehet tudni, hol érik el a szárazföldeket. De ez a mostani itt járt a közelben, és már teljesen letarolta az egyik szomszéd szigetét.

Késő este volt, mire hazaértünk. A fiam velünk maradt, fel kellett erősíteni az ablakokra az acélból készült zsalugátereket.

•

Jacqueline-t nem láttuk napokig. Autót béreltünk, végigjártuk a régi színhe-lyeket. Megvolt minden: a bevásárlóközpont és a levélszekrény. A fenyőfák most is glédában álltak a bank előtt.

– Vigyünk haza egyet! – kérte feleségem.

Közeledtek az ünnepek, de ennek nálunk nem volt semmi jele. A fiam késő este ért haza, éppen csak bekapta, amit az anyja a pultra készített.

– Valami baj van? – kérdeztem Terit.

– De még mekkora! – A feleségem mindenről tudott.

– Nyögd már ki!

– Szakítottak! – sóhajtotta. – Jacky hazaköltözött.

– Miattunk? – Nem mertem megkérdezni a fiamat. Igaz, hogy belerúgtam abba a kutyába, de ez még nem válóok, ha jól tudom.

Elmúlt egy hét.

– És a lány? – kérdeztem Terit.

– Azt állítja, hogy csalódott. Hogy nem így képzelte el. Hogy mit? Mit tudom én! A házasságot.

– Ne törődj velem! – tette hozzá. – Ez már, úgy látom, valami régi dolog. Csak hát most jött meg az alkalom.

Nem is láttuk, amikor elvitte a holmiját. Feldíszítettük a fát, elfoglaltam magam.

– Rá se ránts! – mondtam a fiamnak. – Talán jobb is, hogy még idejében vége lett.

– Tudom! – felelte. Megölelt, letörölte a könnyeit. – Nem kell fizetnem ügyvédeknek!

Jackyról többet nem beszéltünk. De José nehezen tért magához. Nem beszélt, esténként elaludt a képernyő előtt.

A hurrikán elkerülte a vidéket. A szomszéd szigetről azonban ezrével érkeztek a hajléktalanok.

– Nem tudják elszállásolni őket! – mondta Teri.

– Kimegyek a reptérre! – állt fel a fiam.

Ültem a tévé előtt, néztem az emelet magasan tornyosuló téli holmit. A pokrócokat és a pulóvereket, amire nincs sok szükség itt, a szubtrópuson.

Egész éjjel nem hunytam le a szemem. Vártam, hátha szalaggal a karján meglátom a fiamat.

2.

José csak reggelre került haza.

– Mesélj! – kéreltük őt. – Mi történt?

– Sok minden! – felelte a fiam.

Arra, hogy mi volt az érkezési oldalon, azt felelte: felfordulás. Behabzsolta a levest, amit Teri készített, felhajtott egy pohár vörösbor, és csak utána folytatta.

– Hosszú napom volt!

– Hová vittétek őket?

– Én – felelte – sehová.

Mindent apránként kellett kiszedni belőle.

– Felpakoltam – mondta – három asszonyt. Egy családot, de nem akármi-lyent. Az anya béna. Tolókocsiban. A nagymama, mint kiderült, kilencvenéves. Ő a saját lábán követett. A harmadik velem egyidős lehet. Először valami rokonokhoz vittem őket. De addigra késő lett, be sem akartak engedni ezek a rokonok. Mindegy, mit részletezzem! Azt mondták, hogy ők ezt nem úgy értették. Nem is volt hely a lakásban. Két szenilis öreg.

– Mit csináltál?

– Vittem őket tovább. A tábor címét szerencsére megadták.

– Elhelyezted őket.

– Azt ti csak képzelitek!

A láger időközben megtelt. Nem fogadtak új menekülteket. Adtak egy cetlit, felírtak valami másik címet. Mentünk tovább. Mellettem a lány, hátul a két öreg.

– Szegénykém! – sóhajtotta feleségem.

– Útközben megálltunk – folytatta a fiam. – Annak a szegény nőnek végére kellett mennie. Mit tehettem! A lány kiemelte. Addigra már éjfél is elmúlt, üresek voltak az utak. És akkor az a lány megragadta a karomat. – Van nálunk pénz! – súgta a fülembe. – Vigyél el valami szállodába! – Biztos? – kérdeztem. – Biztos! – felelte, és megszorította a kezemet. Mit tehettem! Volt ott egy hotel a közelben. Kivettem nekik egy kétágyas szobát. Rendesek voltak, segítettek. Ennyi. Megígértem, hogy másnap eljövök. Amikor kijöttem, az utca végében már világosodott.

•

– De legalább – kérdeztem – felírtad a nevüket?

– A lány neve Jázmin – felelte a fiam.

Fáradtak voltunk, elnyomott az álom. Álmomban egy kis dal jutott eszembe. „Jázminbokor kihajlik az utcára!” Még kamaszkoromban énekeltük egy apró, talán sosem volt dunántúli faluban. Amikor felriadtam, már elment a fiam.

Josének szigorú napirendje van. Ötkor kel, fut három kilométert. Hétkor már benn ül a kocsiban. A munkahelye két óra út, eddig – ezt büszkén emlegeti – még nem mulasztott egyetlen napot sem. Mi odaát, az Óvilágban azért dolgozunk, hogy éljünk. Ezek itt éppen fordítva, azért élnek, hogy dolgozhasanak.

Esténként José felsorolta a fejleményeket.

– Nagyszerű család! – mesélte. – A Nagyi a legelszántabb. A legkövetkezetesebb. Azt mondja, ne húzzák az időt. Hogy az első géppel menjenek haza.

– A romok közé?

– Itt – ismételteti – neki minden idegen. És hogy ő ott akar meghalni, ahol született.

– És a lány?

– Jázmin külön szám. Kiismerhetetlen. Egész nap munka után járt. Buzson, telefonon, gyalog. Képzeljétek! Még valami munkát is ígértek neki.

A mama meg, szegény, a két véglet között. Legszívesebben persze ő is hazamenne. Mégis azt mondja, itt marad. A lány élete neki fontosabb.

- Mit csinál?
- Mos, vasal. Szárítgatja a holmijukat.

•

Megint elmúlt egy nap.

– Nézd – mondta José a lánynak. – Ha jól értem, elvesztetted az állásodat. Az egyetem bezárt. Nem kézbesítik a fizetéseket. Ebbe akarod visszavinni az öregeidet?

– A szigetlakókban ellenállhatatlan a honvágy. Ezt a könyörtelen érzést én is ismerem. Haza fognak menni! – mondtam.

– De legalább – sóhajtotta José – várják meg, amíg rendeződnek az állapotok. Amíg helyreáll a rend.

Nem várták meg. Másnap este egy rémült, szipogó lánnyal állított be a fiam.

– Ez Jázmin! – mondta tömören. – Holnap jelentkezik a munkahelyén. Ahol dolgozni fog.

– Nálunk marad! – jelentette ki Terikém. – Nem engedem!

Megint átbeszéltük az éjszakát. Jázmin felsorolta, hogy a ciklon után mi maradt.

– Amikor megálltam az ajtóban – mondta –, egy nagy zöld kabóca nézett velem farkasszemet. Egy trópusi szöcske. Felsikítottam. A neve – *Esperanza* – reménységet jelent.

Alig feküdtünk le, megszólalt a telefon. A Sziget jelentkezett. Minden rendben volt, a két öreg szerencsésen hazaérkezett. Szomszédok fogadták be őket, a házban nem jártak betörők, és a csapból már langyos víz csepegett. Nagyí sírt a boldogságtól. Hazaérkezett.

Jázmin letörölte a könnyeit. Megágyasztunk neki, José kerített egy keskeny gumimatracot.

Reggel kisfiam lefutotta a szokásos kilométereket. Korán indultak, a lány munkahelye valahol fent volt Északon. Először őt vitte el a fiam.

Aztán a dolgok másképp alakultak. Ez az állás sem volt több, mint egyszerű ígéret. Itt a változatosság kedvéért Jázmin dokumentumaival voltak bajok. Hogyan tudná igazolni magát, akinek még az útlevele is a romok alatt maradt!

3.

Így kezdődött tartózkodásunk az Újvilágban. A fiam lakodalma, a válás, és most ez a lány, gumimatracon.

Jázmin először a feleségemet hódította meg. A két asszony együtt töltötte a napot. Este megjött a fiam is, együtt vacsoráztunk. Mindig volt valami hír a Szigetről. Ellenőrizhetetlen hírek. Hogy kit öltek meg, és hogy a kórházakban nincsenek sem orvosok, sem gyógyszerek. Meg a kormányzó szövegai: hogy hol indult meg a közlekedés, és hol állították helyre az áramot.

Néha a telefon is felberregett. A két öreg sírdogált, és Jázmin lelkesen mesélte, hogy itt nálunk minden rendben van. Az igazság más volt. A lányt ugyan gyakran beidéztek, de múltak a napok, és minden maradt a régiiben.

– Túl magas a képesítése! – magyarázta fiam.

– Tagadja le?

– Igen! Az lesz a legjobb, ha letagadod.

És írtuk tovább az egyre rövidebb curriculumokat.

– Sebaj! – legyintett Teri. – Mi itt jól megvagyunk, nem igaz?

– Ne szólj bele! – figyelmeztettem a feleségemet. – Ez az ő dolguk. Kettő-jüké. Itt nem mi, itt csak ők döntenek.

Nem unatkoztunk. Teri és védence apránként átrendezték a lakást. Eltűntek, egymás után, Jacky apróságai: az elnök arcképe és a csillagos címerek. A lényegről azonban senki se beszélt. Arról, hogy Jázmin visszarepül vagy itt marad. Hogy kit választ: a szüleit vagy minket. Amerikát vagy a romokat.

A dolgok korántsem voltak egyszerűek.

A szerelem – mint a nóta mondja – furcsa jószág. Nehéz titokban tartani. Egy hangsúly vagy egy gyors pillantás is elárulja a szerelmeseket.

– Észrevetted? – kérdezte feleségem. – Jázmin párnája egy idő óta már nem volt a gumimatracon.

*

A fiam keveset beszélt. Fél! – állította Teri.

– Mitől félne! Jázmin okos lány. Előbb-utóbb találunk neki valamit.

– Nem erről van szó! – legyintett asszonykám. – Ezt te nem érted!

Szerinte egy újabb csalódástól félt a fiam.

– Ha néha megszólal! Nem veszed észre? Csupa bizalmatlanság. Csupa rossz tapasztalat.

– Emlékszem – mondta José –, mi történt az első munkahelyemen. A főnök minden péntek este megbeszélést tartott. Egy idő után megkérdeztem, hogy nem lehetne-e munkaidő alatt. Mindenki siet haza pénteken!

– És mi történt?

– Elbocsátottak. Pofázni itt nálunk nem lehet.

– Meglátod – mondta máskor –, hogy itt nem nyolcórás a munkaidő. És a túlórárt sem fizetik. Itt nem véd meg senki. Nincsenek szakszervezetek. Még betegszabadság sincsen. Érted? Itt nem lehetsz beteg.

– Bizony! – sóhajtotta feleségem. – Amikor te születted, jól emlékszem, egy pénteki napon, mind bejöttek a szülészetre a munkatársaim. Valamit susmusoltak. Először nem is értettem, hogy a helyettesítésemet szervezik. Hogy hétfőn ki tartja meg az óráimat.

– Mit csináltál? – kérdezte a lány.

– Nem fogadtam el. Hétfőn már bent voltam a munkahelyemen.

– És – sóhajtotta a lány – mi van, ha valaki tényleg beteg?

– Levonják a fizetéséből.

– Vagy elveszíted az állásodat! – zárta le a témát a fiam.

Hallgattunk.

– Jacky is – most először mondta ki ezt a nevet –, Jacky is ezért nem akart gyereket.

– Te akartál volna? – kérdezte Jázmin.

A fiam nem felelt.

– Én – sóhajtotta a lány – mindig szerettem volna. Van, hogy még ma is a kisbabámról álmodom.

Teri meg én összenéztünk. A feleségem évek óta mondogatta, hogy nincsen unokánk. És hogy neki ez az egyetlen bánata van.

•

Van egy ilyen kifejezés, pontosabban nem találom. Ez a kis nő beopta magát a szívembe. Észrevétlenül, de végérvényesen. Pedig nem tett sokat érte. Megszoktam, hogy minden lépcsőre és minden küszöbre figyelmeztetett. Hiányozni kezdett ez a csipetnyi tapintat, ha nem volt az oldalamon. Ha nem fogta a karomat.

Persze őt rászorulóknak vették körül egész életében. Egy kilencvenéves nagymama és egy édesanya, aki kislánykora óta paralízisben szenvedett.

– Mégis gyermeket szült! – jegyezte meg feleségem. – Semmi sem lehetetlen. Nem az egészségbiztosításon múlik a dolog!

Karácsony este, a fa körül felelevenítettük a régi karácsonyokat. Mi Terivel negyven éven át hoztuk haza a kikötőből a fát. Én ma is jól emlékszem valamennyire. Közben pedig szüntelenül hazavágytunk. Amíg csak a diktátor amnesztiát nem hirdetett.

Akkor aztán nem tétováztunk. Az, hogy Joselitónak ez itt a hazája, eszünkbe se jutott. Mi mentünk, ő pedig maradt. Hogy jól tettük-e? Felcseréltük egy másik idegenre ezt az idegent.

– Ne panaszkodjunk! – sóhajtottam. – A kiszakadókat hetedízigen bünteti az Úr. És mi még csak az első nemzedék vagyunk.

– Második pedig nem lesz! – jelentette ki a fiam. – Én, ami engem illet, itt születtem. És akármilyen lesz, ha összedől is a világ, itt maradok!

Ez Jázminnak szólt. Most ő vívódott, mint mi annak idején. Két család és két kontinens között. Hát igen! Élete folyamán két nagy hibát követhet el az ember. Egy: ha elhagyja a földet, ahol született. Kettő: ha nem elég kemény, ha enged az érzelmeinek, és hazamegy.

Este meggyújtottuk a gyertyákat a fán. Terivel elénekeltük a *Mennyből az angyalt*. Jázmin sírt, José hallgatott.

– Mire gondolsz? – kérdeztem, amikor lefeküdtünk. – Szeretik ezek egymást? Szereti ez a lány a fiamat?

– Ő igen – felelte nejem. – Ő egészen biztosan.

Én ilyenkor, karácsony éjjel a halottaimra gondolok. Azokra, akiket szerettem. Prófétákból, ideológiákból számomra ennyi maradt.

Így múlt el az ünnep. Remény és kétségek között kezdtük el a második hónapot.

4.

Múlt az idő, készülődni kezdtünk. Körbetelefonáltam a hazaiakat. A rokonságot és a jó barátokat. Boldog új évet kívántam, meghallgattam a panaszait. Azt, hogy otthon havazik, míg itt, Floridában vígan süt a nap. Ígérettem, hogy hamarosan érkezünk, és visszük nekik a tavaszt.

Lassan Teri is összecsomagolta az ajándékokat. Aztán egy este José azzal nyitott ránk, hogy Jázminnak munkahelye van! Valami karitatív intézmény, önkéntes szolgálat, de legalább ellátást kap, és az útiköltségét is fizetik.

– Így kezdtem én is! – mondta fiam. – Kicsiben.

Megünnepeltük a jó hírt.

Az útiköltséggel kezdődtek a bajok. Az intézmény telepe – mondta José – kétórás autóútra van.

Fel kellett hagynia a reggeli futással. Fél ötre állították be a vekkert, indulás előtt nem is láthattuk a fiatalokat. A benzinköltséget pedig nem térítette meg a jótékonykodó vállalat.

– Autót bérelünk! – döntötte el a fiam.

Ez azonban csak megnehezítette a dolgokat. Jázmin nem volt gyakorlott sofőr, és nem ismerte a külvárosokat. Az útiköltség pedig ezzel sem lett kevesebb.

A bérkocsi után kipróbálták a vasutat. Ez azonban a teleptől kilométerekre tette le a lányt, egy olyan negyedben, ahol magányos nők számára nem volt biztonságos a közlekedés.

– Nem értem! – háborgott feleségem. – Akkor hogyan járnak be a többiek?

– Sofőrrel! – morogta a fiam. – Ezek a jótékony hölgyek nem veszik igénybe a vasutat!

A díszeket már leszedeggettük, most José felkapta és kivitte a fát. Ideje volt: vízkereszt után elszállítja a fenyőket a szemetes.

A sofőr lett volna a kisebb baj. De Jázmin munkatársainak nem volt sem szaktudása, sem tapasztalata. Ezt pedig nem helyettesíti egy mégoly romantikus jóakarát. Ő volt az egyetlen, aki már *von Haus* gyakorolta a betegápolást. Aki elvégzett mindenféle tanfolyamot.

Ennek meg is volt az eredménye. A piszkos munkát ráhagyták, körülötte mindenki csak sápirozott. Mindegy: Jázmin szívesen mosogatott és takarított. Azt sem bánta, ha „fiamnak” szólították. Amikor azonban kiderült, hogy oktatói képesítése van, a dámák felhúzták az orrukat.

– Maguk ott – érdeklődtek negédesen – iskolába jártak? Mi úgy hallottuk, hogy maguknál analfabéták a négerek!

Hát igen. Valamiben meg kellett kapaszkodniuk. A bőr színében, ha már másban nem lehetett.

– Szóval nem kubai? – kíváncsiskodtak. – Merthogy azok sem egészen izé, fehér bőrűek.

Jázmin eleinte sírva fakadt. De estére, mire hazaért, mindig megnyugodott.

– Ne menj vissza! – mérgelődött a feleségem. – Lássák, mire mennek nélkülöd! Hagyd ott a nyomorultakat!

Ki hitte volna, hogy ez is az Egyesült Államok!

– Márpedig az! – sóhajtotta a fiam.

Nem voltak könnyű napok. Rossz hírek érkeztek a Szigetről is. Nagyi, Jázmin nagymamája betegeskedett.

Az öröklődő neuropátiával száz évig is élélhet az ember. Időbe kerül, mire a bénulás eléri a lábszárakat. Addig legfeljebb ügyetlen a beteg. Remeg a keze, félrenyel, vagy székrekedése van. A romlás mindig hirtelen áll be, ugrásszerűen. Nem előre látható. Nagyi esetében sem voltak megbízható prognózisok.

Eddig reggeltől estig dolgozott. Kézimunkázott, horgolt és kötött. Nekem, a skriblernek színes könyvjelzőt ajándékozott.

Valamiben mindig hinni kell. Az *american dream* – az amerikai álom – az évek során megfertőzte a szigetvilágot is. Hát ebből az illúzióból – akárcsak mi annak idején – alaposan kigyógyult a fiam. Nagy csalódás volt, fájdalmas kiábrándulás.

– Ezen át kell esned neked is! – mondta most a lánynak.

Értsd: ha itt akarod megcsinálni az életedet.

Az események villámgyorsan peregtek. Nem múlt el egy hét. José már otthon volt, Teri éppen megfőzte a vacsorát, amikor berregett a telefon. Felvettem.

– Ki keres? – kérdezte a fiam.

– Egy nővér! – Háromszor is megismételtem: – Valami *ambulancia!*

– Add ide! – kikapta a kezemből a kagylót.

A mentők kint vártak minket a pályaudvaron. Megmondták, hol. Még sohasem láttam ilyennek a megfontolt, kimért fiamat. Mire rájuk találtunk, a lány már felült a mentőkocsiban.

– A vonaton lett rosszul – mondta az orvos. – Elájult. Alacsony a vérnyomása is.

Neuropátiáról senki se beszélt. Hogy mi történt? Vállat vontak. Ahhoz – feltették – ki kell őt vizsgáltatni.

– Ráér?

– Ráér.

Hazaértünk.

– Mi történt? – kérdezte feleségem is.

– Kutya baja! – legyintett a fiam.

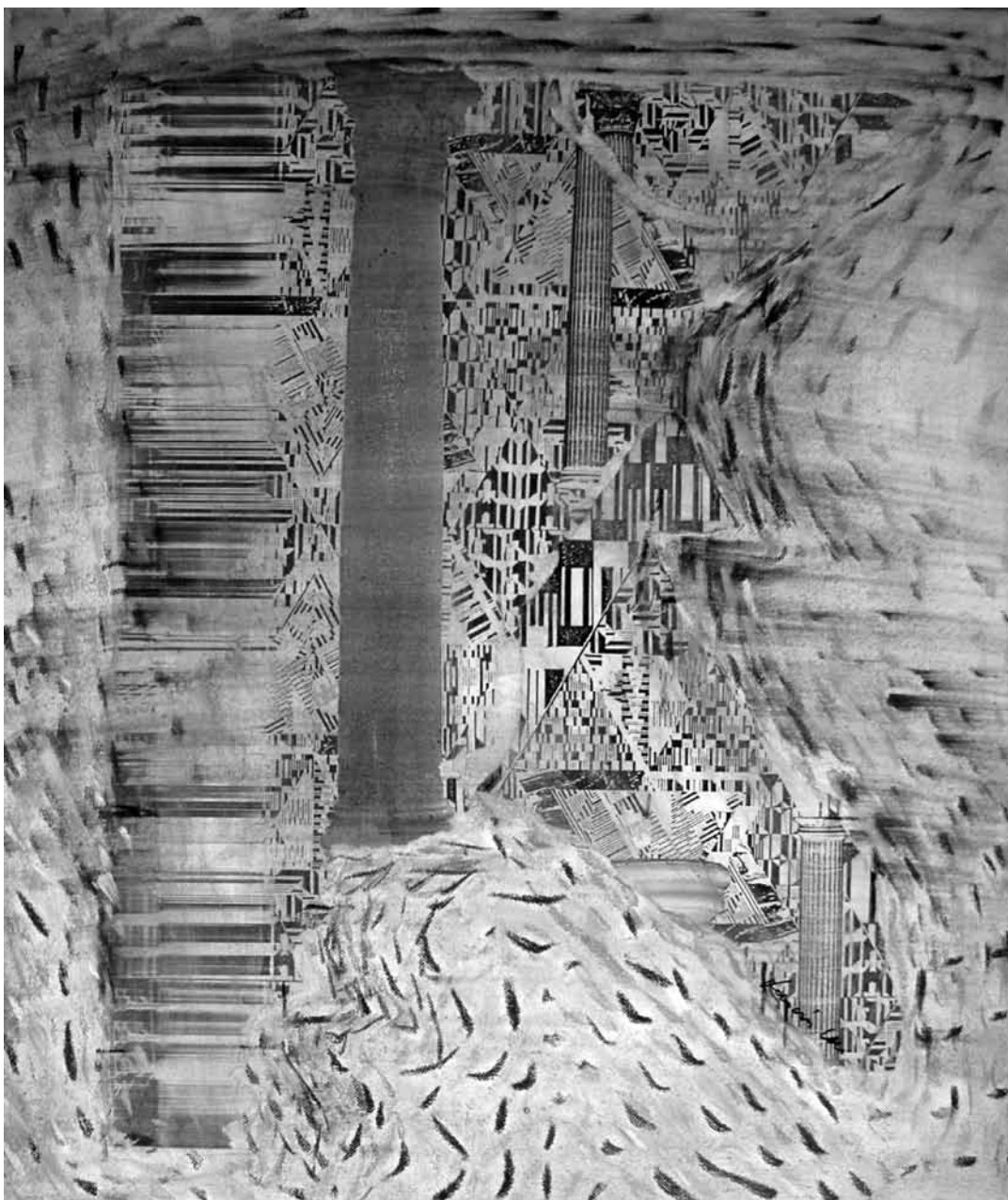
Mégis, ez volt az utolsó csepp a pohárban. Azt, ami ezután következett, két mondatban el lehetne mondani. Egy: a nagymama meghalt. Kettő: Jázmin kivitte a reptérre a fiam.

– Mikor temetik? – kérdezte feleségem. – És Jázmin! Szegénykém! Mikor láthatjuk őt viszont?

Erre gondoltunk mind a hárman. És itt ér véget az én történetem. Volt benne minden: egy lakodalom és egy hurrikán. Még egy jázminbokor – egy *esperanza* – is a romokon.

Az amerikai álom. Mi legyen a végszó? A kegyetlen valóság vagy valami csodálatos *happy end*?

Forgatunk: *premier plán*. Repülőtér. Remény és reménytelenség. Lendülő gépek. A fiam.

LENCSES IDA, Áramlás III., 2010

SÜTŐ CSABA ANDRÁS

nemesszék utca három

SÜTŐ CSABA ANDRÁS (1979) Győr

MESSZIRÓL MESSZIRE

valóra válik a gyerekkor álma, galambok a nemesszék utcában. látogatóban, mire jó a látogatás, bűvöltlen nézi a szabadkai galambászokat. elhatározást tett követ, évek, évtizedek, mit számít már, a dúcon ülnek, a fészekbe tojást raknak, szaporodnak, hasítják a bácskai leget a hímek, tojók, behozza a postát, a verandára ül, kiengedi őket, messzire néz utánuk nagybátyám.

PADLÁS

felküldik, felmegy, irtózatosan fél, fölfelé lassan megy, tapogatja kezével a peremet, lábával a fokokat, a zsák dióig vaksin halad a harántgerendák között, vonszolni kezdi a földön, karja megfeszül, a por felhibban, szétterül, fojt és gravitál, a zsákot a lyuk fölé emeli, hátul nő a sötét, vakít a lent, nyújtja lefelé, elengedi, szitokkal mit se gondol, a lejártnak farol, kalimpál, nyüszít, cipője koppan az áhított létrafokon, szinte csúszik, repülne lefelé, mitű físz, a rézfaszú bagolytú, kérdi nagybátyámat öregapám.

GYOMLÁLÁS

hurujjuk a szőlőt, a fém puffog a homokban, ne nagyot fogjál, kicsit, így tanítgatja unokáját öregapám. derekát fogja, nekihajul, huzakodik tovább. megyek mellette, végig a másik soron. el-elmaradok, a perje mögöttem kiül a felvágott földre, gyökerét nyújtogatja, visszakapaszkodik, ha visszafújja szél, visszamossa eső. előttem hurujja a szőlőt, mögöttem zóccsíget gyomlál öreganyám, öregapám. a föld a minden, így alakult. épp így halt meg, valahol erre dédöreganyám. kinn találták meg, kinn a földön, arca borulva feküdt, amibe lassanként visszatérendő.

HOSSZÚ TÉLI ÜNNEP

felkel, pufajkát vesz. kimegy a verandáról, benyit a füstölőbe. késsel jön, azzal jár, ha elmúlt a disznóölés. vág, nyeldekkel, szinte fulákul, néz. kolbászok, sonka, szalonna, kés a kezében, egy kézzel felnyúl, a másikkal metsz, szőlőben se csettegtetnek szebben. ferdén, ahogy sikerül. főzi, süti, eszi magában, nyersen kevés kenyérral a félig füstölt húst, lehunyt szemmel, múzolja, a hosszúra nyúlt téli ünnepen, lassan öregapám.

EZ IS MEGVOLT, MÉG SINCS ESTE

fekszik a heverőn, az orfon tüzelnek a kovbojok. misa, menjél már ki kapálni, ezt hallja, megvitatja, fontolóra veszi. nagy, egyre nyúló fülén bemegy, a másikon kijön, kapálni, ebbe a melegbe, kisandít az ablakon, nem lehet, ilyen melegbe nem lehet, nem lehet kifijam, majd hónap. tálca fánk mellette, megsült, három sorban pöffeszkedik a kótt, rájár a keze, a cselekmény kibontakozik, fogy a fánk, a jók kipicsázzák a gonoszokat, ehhez helyeselő kommentár társul, most megkaptad, te gané, megmondtam előre, de te nem hallgattál rám, na ugye, lecsengő dialógus, a huszadiknál felemelkedne, nem tud, orvost, szódabikarbónát kér. nem kap semmit, hatalmasakat bőfög, mindig máshogy mondja, ilyen időbe nem kapálunk, hívd az orvost, megkaptad, te gané, beleszundít a veszekedésbe, az üres, porcukros tálcával a konyhába rombol öreganyám, arcán átfut a meglepedettség, hümmment, ez is

megvót mégsincs este, a forró zsírt sütőbe rakja, fölcsukja az ajtót, nyelvével csettint, ettől már gyerek minden gyühet, a szobában elterül a bácskai nyugalom a nyugati végeken, de régen eljött szabadkáról öregapám.

LYUKAS BELSŐ

az udvarra berobog, menet közben ugrik le a biciglről, a gép darabig gurul, kormányja végül keresztbe fordul, csattan a betonon. hogy lehet így leszállni, mért bántod azt a biciglit, kilukadt a hátsó, ereszt az első, szalajt a lánc. szerszámokat hozunk, levesszük a kerekekről a külsőt, a belsőt, az olajos lánc a betonra esik, földön az egyik, rézsút az ég felé a másik kormánysszarv, a villák is az égre merednek, roszog a pumpa, felforrósodik a szelep, a hordóba nyomjuk a fölfújt belsőt, nézzük, hol bugyborékol, foltot vágunk, ragasztjuk, vissza a vízbe, leereszt, visszatesz, a gép lassan feltápáskodik, legközelebb ne így szálljál le a biciglről, mikor jössz, majd jövök, a rövid búcsú ennyi, derekát fogva nézi, ahogy eltekerek a délelőttben, a délutánban, a kezdődő estében öregapám.

FOGÓCSKA

elindul biciglivel hozzánk, a bótba, a szőlőbe, mindegy is, az biztos, megy, nem marad. keményen nyomja a pedált, a kanyarokban bedől, elindul, a vélt vagy tudott nyomvonalon visszaér hozzánk, pedig itt se volt, ez is valami, ugyanakkor, amikor nincs nálunk, a kurtába benyit öregapám. nyomában öreganyám, nálunk, utcákon, vadászat a megindult emberre, kihúlt kilincset adogatnak egymásnak. átkozódik, hergeli magát, fejet hátrahajtva issza a fröccsöt öregapám, szeme a kocsmaján, gyün-e már öreganyám. ha gyün, akkor megy. kiteker a szőlőbe, kilakolja a bungit, meghúzza a pálinkát, a kurtában műsorozik öregapám, öreganyám. hazaér, veszekszik, kiátkoz, kitagad, kizár, bezár öreganyám, részegen, kitombolva hajtja álomra fejét öregapám. elküld, visszavár, elmegy, hazagyün, morog, haragszik, békül, gyüöl, szeret öregapám, öreganyám. ketten vannak, addig jó. a mátyás pince, a kuntakinti alján kavargó öregapám. a pannonhalmi hegyet nézik az elsuhanó autóban, ülnek hátul, beszíjazva, két gyerek, elérzékenyül öregapám, kezével mutatja, abban a pincében is voltam, meg abban is, abban is, meg abban is, most akkor megvan a cirkusz, meg a harag, csak fröccs, az nincsen hozzá, így aztán nem is olyan komoly.

NEM MÚLÓ ÉVEK

keresztben áll a levegő, az ajtó nyitva, az ablakok csukva, morajlás az ég alja felől, a táblák megremegnek, összerezzen, felnéz, ez nem a vihar, kisfijam, kezével homlokán végigsimít, a tésztába nyúl, nyújtja tovább, az asztal sarkaira feszíti a tésztát, nézi a faliórát, amint körbevándorognak a mutatók.

saját idejébe merül, előbb enni nincs mit, aztán az árvaság. a háború, ami elvisz mindent, meghozza az embert a házhoz, siess azonnal siess, sajátosan értelmezte a behívót öregapám. szabadkáról pestre a weiss manfrédbe, onnan győrbe a vagongyárba, onnan öreganyámmal németországba, onnan ki tudja, milyen utakon haza, kint kötött házasság, az első, a második gyerek, az elmaradt, elvesztett barátok, rokonok, az eltépett és lazára hagyott szálak, az erősödő hajszálgökök.

és akkor már csak az ötvennégyes év, a berni döbbenet, amit nyomban eltörölt az ár, ásvány szakad, kisbodak szakad, kiliti szakad, két napig tartott, de meggyütt, ideért a víz. letérdeltek sorban a tömészházak, csak a nádtetők maradtak, akárha szembehúzott kalap, ami lassan szétcsúszik és a vízbe rogy, így úszott el az egész.

KONYHAKÉPEK

szabálytalan dörrenések. almapépet kanalaz, mákot, meggyet hint a rétesbe öreganyám. süti, eszünk, a meleg tepsiből szedjük, az arcon átszalad egy remegésbe hullámzó mosoly, csendesedik, a kéz akadozik, kérgén a remegés.

aztán lassan megnyugszik, elernyed az ökölbe szorított kéz, kinyúl a kar, és az ölben pihen két tenyér. feje felemelkedik, a gyomra mordul vagy az ég alhasa korog, ki tudja már. süllyed, emelkedik a mellkas, járja útját a nap, az eső, a vér.

vékonyan hámozd, óvatossan, több marad, ne pazallj, cakkokra bontja, felszeli az édes gumókat, zsírba ereszti, sistereg, kicsap a gőz, egészen vékonyra szelte, alig süti át, kívül ippen, kicsit se kemény, belül omlik, kásás és meleg, semmihez se fogható, néha próbálom előállítani, elkészíteni, hiú ábránd, sikertelenül, kibogozhatatlan színű, állagú szalmakrumplit csinál évekig, minden délután öreganyám.

BLINKER

csak villantózni szeret, nem úszózik, nem fenekezik, blinkerezünk a parton. az évekkel együtt fakul a narancssárga, kéttagú üvegszálas bot, vízparton ugyanaz, két sziluett, a férfi a vízbe repíti a fejtől-faroktól fém halat, a rablásokat célozza, a szétspriccelő apróhalak mögé csobban, süllyed, mozdul, sérült vergődését elővezeti, hasítja a vizet a horog három ága.

órákon keresztül dobál, csévé, kitartó csendben, a kövekre ragadt iszap feltöredezik, árnyéka körülötte jár, lassan kerüli, a víz, innen látszik jól, közetről: rohan. a gyerek ül és figyel, ott, ahova ültették, nem mászkál, nem zörög, nem akar semmit, ül a kikövezett parton. nem beszél, figyel, szemmel segíti, nyújtja a dobást, keze összeszorul, a rávágást várja, akasztásnál, fárasztásnál borul minden, megtelik a levegő hanggal, izgalommal, aztán beáll, inkább előbb, mint utóbb, a felzavart víz felett a csend.

hazafelé beszél meg, ha egyáltalán, a nyeregben és a csomagtartón. a bot a kormányhoz fogva, elemelkedik, csapódik megint, rázza a damilt, a botot, a blinkert a kavicsos töltés, a földút hepéje, hupája, beálló nyugalom a kátrányos, aszfaltozott részeken.

**HALÁSZ
KASTÉLY**
KÁPOLNÁSNYÉK

A MAGYAR GRAFIKA MESTEREITŐL

KIÁLLÍTÁS A HALÁSZ-KASTÉLYBAN

2019. március 30 - június 30.

Látogatható:
Hétfő kivételével minden nap 10.00-18.00 óráig

HALÁSZ-KASTÉLY
Cím: 2475 Kápolnásnyék, Deák Ferenc u. 10.
Telefon: +36 21 292 0471 - E-mail: info@halaszkastely.hu
www.halaszkastely.hu

KURCZ ÁDÁM ISTVÁN

Holicser, aki már nem (csak) teknősbéka

Gion Nándor forgatókönyve elé;
az író drámai műveinek (Életműkiadás/6.)
készülő kötetéről is

Ötvenöt éve indult el az egyik legjelentősebb délvidéki író, Gion Nándor (1941, Szenttamás – 2002, Szeged) szépirói pályája az újvidéki Symposion folyóiratban 1964-ben megjelent első ismert szépirodalmi publikációival. Gion több műve még életében kanonizálódott, amit a számos irodalmi díj mellett a művekből készült fordítások, színpadi, rádiós és televíziós adaptációk, illetve az általános és középiskolai tananyagba való bekerülés bizonyít a leginkább. A vajdasági közoktatásban már évtizedek óta jelen vannak a Gion-művek, az utóbbi években pedig a hazai középiskolai irodalomtan-könyvekben is teljes fejezettel szerepel a Gion-életmű. Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet 12.-es szöveggyűjteményében például az összes szerző közül Gion Nándortól van a legtöbb prózai szöveg.

Gion pályája kezdetén filmkritikákat is írt, pályája derekán pedig színházigazgató, majd rádiós főszerkesztő is volt. A hangzó-látszó (színpadi-rádiós-televíziós) műfajok ezen okokból is mindig közel álltak hozzá: nem kevésbé biztos kézzel művelte a drámát, mint a prózát; ezt elkészült filmjeinek, rádiójátékainak és színdarabjainak sikere is bizonyítja. Életművében a két műnem (epika és dráma) találkozásáról elmondható, hogy regényei is gyakran drámaiak, szerkesztésükben a filmes vágásokra emlékeztetnek, emiatt magával ragadóan izgalmasak.

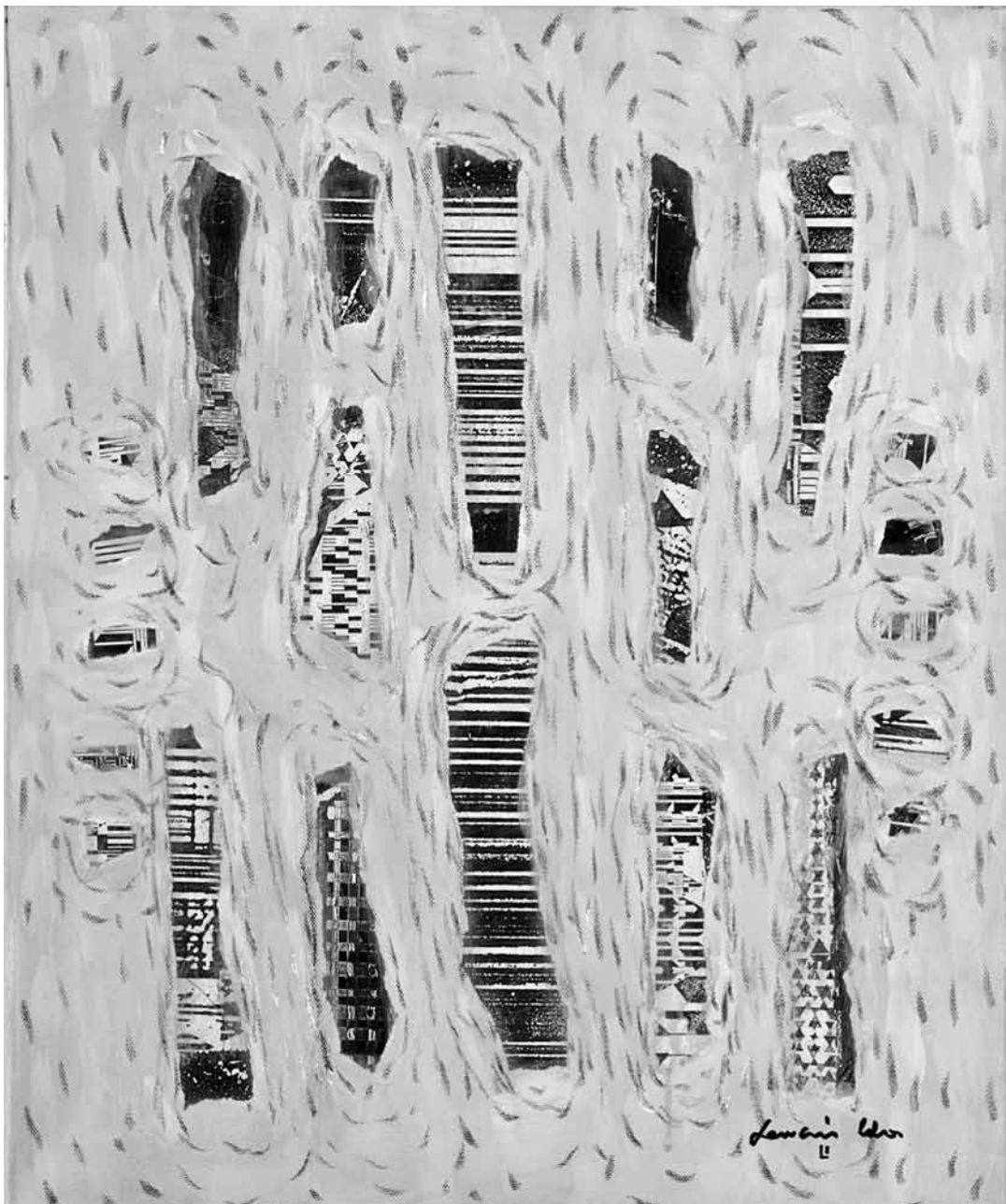
Gion Nándor drámai művei az író egész életét és pályáját, sőt a 20. század elejétől a 2000-es évek elejéig a közép-európai történelem ívét is bejárják: a történetek az 1900-as évek eleji bácskai falusi környezetből indulnak – és az ezredforduló budapesti „multikultijába” érkeznek meg. Közben pedig végigkísérik az első háború előtti békeidőket, a háborút, az utódállamokban rekedt magyarság sorsának alakulását, a második világháború alatti revíziót, a front és a mögötte történtek borzalmait, a kiépülő, majd meggyengülő szocializmust, az elvándorlást, a rendszerváltás korát és a kapitalizmus elérkezését, illetve ezek számos vonatkozását és fontos állomását. Az olvasva is nagyon izgalmas drámák többek között a hétköznapok belső autonómiájának megtartásáért vívott küzdelmeket, Jugoszlávia felbomlását, illetve a határok megnyitását, majd ezzel összefüggésben a nagyvárosi alvilág működését is tematizálják. Ám a fent említett folyamatok és események sosem válnak a drámák fő témájává, „csupán” nagyon fontos hátterek maradnak, amelyek előtérben mint természetes, de nem könnyű közegben az egyetlen erkölcsös lény – aki ráadásul a Kárpát-medencében, gyakran kisebbségben élő magyar ember – mindig az élet fontos kérdéseivel néz szembe, így sokszor identitás- és értékválasztás előtt áll.

Az író korai halála miatt a legtöbb drámai mű kéz- vagy gépiratban maradt: jelentős részük sem folyóiratban, sem kötetben nem jelent meg, többjük hangszalagra, illetve filmvásznonra sem kerülhetett – ahogy például az itt közreadott tévéjáték-forgatókönyv sem; ám az elkészült és valaha adásban volt rádiós felvételek, filmek is csak igen nehezen hozzáférhetők. A Noran Kiadó ugyan 2007-ben megkezdte, majd a Noran Libro folytatta a Gion-művek összkiadását, de a sorozat hét éve, 2012-ben úgy maradt félbe, hogy a kiadó nem is tervezte a folytatást, pedig az öt kötet egyáltalán nem tartalmaz drámai műveket, így az érdeklődők továbbra sem tudnak hozzáférni az életműnek ehhez a jelentős, értékes és izgalmas részéhez.

A drámai művek kötetben való megjelentetését a Napkút Kiadó vállalta fel, és még ebben az évben tervezi is megvalósítani. Az életműkiadás hatodik kötetében tervezetten – azaz a hozzáférhetőségi és a kötetterjedelmi keretek figyelembevételével – a következő írások kapnának helyet: *Szurkolók mind jóbarátok*, *Krisztus katonái a görbe utcából*, *Nem akármilyen utazás*, *Holicser*, *A vád (Sára Sándorral)*, *Főleg a barna hajúak abortálnak*, *Jéghegyek fölött*, *Postarablók*, *Latroknak is játszott I–III. rész*, *Isidor*, *Fülek és fejek*, *Ott zöldebb volt az erdő*, *A késdobáló*, *Virágos Katona*, *Keressünk egy jobb hajót*.

Az itt közreadott darab stílusával, humorával, iróniájával méltón reprezentálja Gion drámairodalmát. A minden bizonnyal 1972 és 1993 között írott forgatókönyvek Gion legtöbb drámai művéhez hasonlóan van tematikai előzménye az életműben: a *C. O. Holicser, a teknősbéka* című novella, amely az újvidéki Új Symposion folyóirat 84. számában jelent meg 1972-ben. A novellával szemben a *Holicser* címmel közreadott (a hagyatékban – OSZK Kézirattár, Fond 583. – cím nélküli kéz- és gépiratban fennmaradt) forgatókönyv „hősei” között már nem szerepel a novellában még címadó teknősbéka, ez indokolta a dráma címének megválasztását. A forgatókönyvben ráadásul – nemcsak az előzménynovellával, hanem szinte az egész életművel szemben – senki nem magyar nemzetiségű, a nevek legalábbis markánsan szláv hangzásúak. Sőt – szintén párját ritkító módon – a mű gépirata a hagyatékban szerbhorvát fordításban is megvan. Ezek a momentumok a szituáció, a problematika – amelyekről talán „szpojlerezés” nélkül elmondható, hogy a félelem kialakulása, működése körül forognak – egyetemes érvényét erősíthetik.

A forgatókönyv szövegét dr. Nagy Géza Gehringer Éva segítségével gépiratból rögzítette. Az ő munkáját és Gion Eszternek a mű közreadásához való hozzájárulását ezúton is köszöni e sorok írója.

LENCSEÉS IDA, Áramlás VI., 2012

GION NÁNDOR

Holicser

Szereplők:

Zakar Momirski (harmincéves)

D. Pavkov (harmincéves)

Manöken (húsz-huszonöt éves)

FŐCÍM. BEJELENTÉS

Állókép. Tágas szoba, jobbról az ajtó, balról az ablak, jobbról, az ajtó mellett hatalmas szekrény. A szoba másik két falánál egy-egy heverő. Középen alacsony asztal és három fotel. A szemben levő heverőn D. Pavkov ül, a száján egy félig felfújott léggömb. Feje fölött egy kifeszített zsinegen már tizenvalahány felfújott léggömb függ. A másik heverőn hatalmas fényképek szétdobálva, rajtuk egy pisztoly és egy messzelátó. Zakar Momirski az ablaknál áll, és az utcára néz. A főcím és a bejelentő feliratok után a kamera rövid ideig még nem mozdul, csupán a léggömb növekszik, amelyet Pavkov fúj. Aztán Pavkov vékony zsineggel elszorítja a léggömböt, feláll a heverőről, és felköti a többi közé. Amíg kötözi, Momirski az ablaktól feléje fordul.

MOMIRSKI: Kiment a házból.

Pavkov a léggömb felkötésével bajlódik, és igenlően dűnnyög valamit. Momirski várakozóan néz rá, aztán ismét az ablak felé fordul. Pavkov újabb léggömböt vesz elő a párnája alól, és hozzákezd a felfújásához. Momirski megint feléje néz.

Most megy be a szemközti épületbe.

Pavkov leveszi a szájáról a félig felfújott léggömböt, az arca unott, látszik, hogy nem érdeklí túlságosan, hogy mit mond a másik. Főleg azért szól, hogy amazt bosszantsa.

PAVKOV: Kicsoda?

MOMIRSKI: A postás. Tudod, hogy a postást figyelem.

PAVKOV: Persze, a postás. Akkor most már ne figyeld tovább. Ha már bement a szemközti épületbe, fölösleges tovább figyelned.

Pavkov folytatja a léggömb felfújását, Momirski pedig ismét kinéz az ablakon.

MOMIRSKI: Nem gondolod, hogy visszajöhet még? Hátha elfelejtette...

Pavkov elszorítja a léggömböt, és miközben feláll, hogy a többi mellé kötözze, gúnyosan szónokol.

PAVKOV: Dehogy felejtette el. A postások sohasem felejtenek el semmit. A postások nagyon lelkiismeretes dolgozók, a világ leglelkiismeretesebb dolgozói.

Pavkov felkötözi a léggömböt, Momirski megkönnyebbülten sóhajt, és visszafordul az ablaktól.

MOMIRSKI: Kijött a szemközti épületből, és megy lefelé az utcán. Úgy látszik, végleg elmegy.

PAVKOV: Persze, hogy elmegy. Holicser elvtárs megfedkezett rólad. Vicc volt az egész. Rád ijesztett egy kicsit, aztán megfedkezett rólad.

MOMIRSKI: Az ajánlott levelet később is kihozza a postás. Mindig ajánlott levélben kaptam a fényképeket.

Pavkov leül a heverőre, és rosszkedvűen nézi Momirskit.

PAVKOV: Be vagy rezelve? ...Azt hiszem, hogy szörnyen be vagy rezelve. Esküszöm, életemben nem láttam még embert ennyire berezelni. Pedig az a Holicser már teljesen megfedkezett rólad, akár nyugodtan haza is mehetnél.

MOMIRSKI: Nem biztos, hogy megfedkezett rólam.

PAVKOV: Ne legyél már annyira berezelve, az isten szerelmére! Már két napja nem küldött kilyuggatott fényképet.

MOMIRSKI: De utoljára ezt küldte, ahol el van vágva a nyaka. Lehet, hogy most valami mást akar csinálni.

Momirski két fényképdarabot vesz fel a heverőjéről. A fénykép őt ábrázolja, pontosan a nyakánál el van vágva. Mutatja Pavkovnak. Hatalmas fénykép, ha összeillesztik a két darabot, messziről is felismerhető rajta.

PAVKOV: Nem akar itt senki semmit sem csinálni. Valaki, aki tudja, hogy milyen könnyen berezelsz, elküldte ezeket a kilyuggatott fényképeket. Hülye vicc volt az egész, hányszor mondjam már?

MOMIRSKI: Csak tudnám, hogy ki lehet. És honnan szerzi a fényképeimet? És honnan tudja még azt is, hogy elszöktem hazulról, és idejöttem hozzád? Azt hittem, hogy ide nem fogja küldözgetni a képeket. Nagyon vigyáztam, amikor jöttem, hogy ne lásson senki.

Pavkovnak hirtelen eszébe jut valami, felderül az arca, felugrik a heverőről, gesztikulálva magyaráz.

PAVKOV: Mit szólnál hozzá, ha én lennék L. Holicser? Egy szép kis pecséttel: „L. Holicser. Servis za cijanizaciju i unistavanje gamadi. Pozovite nas – dolazimo.”¹

MOMIRSKI: Ne hülyéskedj!

PAVKOV: Dehogy hülyéskedek. Miért ne lehetne nekem egy ilyen pecséttem? Miért ne lehetne nálam néhány fényképed? Megnagyítom őket, aztán egy cigarettával, capp, keresztülfúrom a homlokod vagy a nyakad, vagy levágom a füleidet vagy a fejedet, aztán a hátuljára ráütöm a pecsétet, és elküldöm neked, mivel tudom, hogy milyen gyáva vagy. És egyedül én tudom, hogy itt, nálam rejtőztél el.

MOMIRSKI: Te nem küldhetted a fényképeket.

PAVKOV: Mi az, hogy nem? Senki más nem küldhette, csak én. És most megígérem, hogy többé nem foglak ijesztgetni, nyugodtan hazamehetsz.

MOMIRSKI: Te nem küldhetted. Öt napja, amióta itt vagyok, ki sem mozdultál innen. És azóta két fényképet kaptam.

¹ Ciánózó és féregirtó szolgálat. Hívjon – jövünk.

Pavkovnak egyből elpárolog a jókedve. Szomorúan visszaül a heverőre.

PAVKOV: Hát igen. Öt napja esz a fene itt miattad. Megdöglök az unalomtól, azért, mert te halálra vagy rémülve.

Momirski visszateszi a heverőre a kettévágott fényképet, ő is leül a heverő szélére, de nagyon mereven, mint aki minden pillanatban fel akar állni.

MOMIRSKI: Nem tudtam, hogy ennyire a terhedre vagyok... Kár, hogy nincs televíziód vagy rádiód, akkor nem unatkoznál ennyire. Nézhetnéd a televíziót. Van egy ismerősöm, az mindig a televíziót nézi, de a hangot kikapcsolja, és próbálja kitalálni, hogy ki az, aki beszél, és hogy mit mond. Pompásan szórakozik, és annyira begyakorolta magát, hogy mindig eltalálja, hogy, mondjuk, munkás-e, tisztviselő-e vagy politikus-e, aki beszél, és többnyire azt is eltalálja, hogy miről beszél az illető.

PAVKOV: Miért nem mentél akkor ahhoz az ismerősödhöz, amikor ez a Holicser rád ijesztett? Most néznének a televíziót, és mindig eltalálnátok, hogy ki beszél és miről beszél. Pompásan szórakoznátok, és én is pompásan szórakoznék, mert nem ülnék itthon, és nem fújnam a léggömböket, és nem nézném naphosszat, hogy mennyire be vagy rezelve.

MOMIRSKI: Nem tudtam, hogy ennyire terhedre vagyok. És nagyon hálás voltam, hogy nem mentél el mellőlem...

PAVKOV: Nem tudtad. És nagyon hálás voltál. Közben engem...

Momirski riadtan az ajtó felé néz, mintha valami neszt hallott volna. A pisztoly felé nyúl.

MOMIRSKI: Bezártad az ajtót ?

Pavkov dühösen sóhajt, és végigfekszik a heverőn.

PAVKOV: Bezártam az ajtót. Ne nyaggass.

MOMIRSKI: Mintha valaki matatott volna az ajtó előtt. Biztos vagy benne, hogy bezártad?

PAVKOV: Bezártam!!

Pavkov megpróbál uralkodni magán, halkabban, de ingerülten folytatja.

PAVKOV: Hagyd azt a pisztolyt! Esküszöm, hogy a rovarirtó Holicser nem fog bejönni, nem fogja levágni a fejedet, nem fogja kilyukasztani a homlokodat, és még a füledet sem fogja levágni.

MOMIRSKI: Mintha matatott volna valaki ott az ajtónál.

PAVKOV: Nem volt senki sem az ajtónál, és nagyon kérlek, hagyd már abba. Azt a kis hülye manökenk várom, és nagyon szépen kérlek, hogy ne lőj bele, hogyha belép. Biztosítlak, hogy nem ő küldözgeti a fényképeket, és nincs semmi köze L. Holicserhez.

Momirski elhúzza a kezét a pisztolytól, de továbbra is az ajtó felé néz.

MOMIRSKI: Hány órára jön?

Pavkov idegesen felül.

PAVKOV: Nem tudom, hogy hány órára jön. Ha van egy kis esze, akkor egyáltalán nem fog eljönni. Faképnél fog hagyni engem, és még az utcán sem fog köszönni. Nem hiszem, hogy túlságosan élvezte volna ezeket a napokat, amikor velem együtt bámultuk, ahogyan rémüldözöl, és hallgattuk az ostoba meséidet.

MOMIRSKI: Nagyon kedves volt, és úgy vettem észre, hogy szívesen meghallgatott.

PAVKOV: Ó, de még milyen szívesen... Fogadok, hogy egy szavadra sem emlékszik. Nem is figyelt rád. Úgy tesz, mintha odafigyelne arra, amit mondasz, közben csak a jóisten tudja, hogy mire gondol. Azaz hogy én is tudom, hogy mire gondol, no de mindegy. Ha egy kis esze van, faképnél fog hagyni.

MOMIRSKI: Nem szeretném, ha miattam elhagyna.

PAVKOV: Nagyon kedves vagy, de azért mégis el fog hagyni. Az a kis dög ugyanis az emberek között érzi jól magát, vagy ha már el kell vonulnia a közönség elől, akkor az ágyban akar lenni. No már most én miattad nem mehetek ki vele az utcára, mert rögtön nyüzszíteni kezdesz, ha csak rágondolsz, hogy egyedül maradj, és hát az ágyba sem fektethetem itt az orrod előtt..., amit egyébként nem is bánok túlságosan, mert szörnyen közönséges, amikor éppen a szerelmezt játssza.

MOMIRSKI: Nagyon kedves lány, és azt hiszem, szeret téged.

PAVKOV: Csak maradnál vele egyedül egy éjszaka, amikor éppen a szerelmezt játssza. Folyton azt mondja, hogy „ó, anyám, ó, édesanyám”. Képzeld, az ágyban azt mondja, hogy „ó, édesanyám”. Vagy pedig azt, hogy: „drágám, hogy te micsoda férfi vagy”. Ha nem csinálsz semmit, csak éppen megmozdulsz, akkor is azt mondja, hogy „drágám, te micsoda férfi vagy”. És mindennek a tetejében még a szája is bűdös.

Pavkov föláll, az ablakhoz megy, és most ő néz ki az utcára. Így háttal állva folytatja.

PAVKOV: Különbösen is azért szedtem fel, hogy mutogassam az ismerőseimnek. Persze csak messziről mutogatom nekik, megfelelő távolságból nagyon jól néz ki, neki is tetszik, ha mutogatom az ismerőseimnek, és azt hiszem, egyáltalán nem tetszik neki, ha csak itt ülök vele a szobában, és téged bámulunk. Ha egy kis esze van, faképnél hagy.

Momirski szórakozottan kezébe veszi a pisztolyt, feláll, és bocsánatkérően mondja a neki háttal álló Pavkovnak.

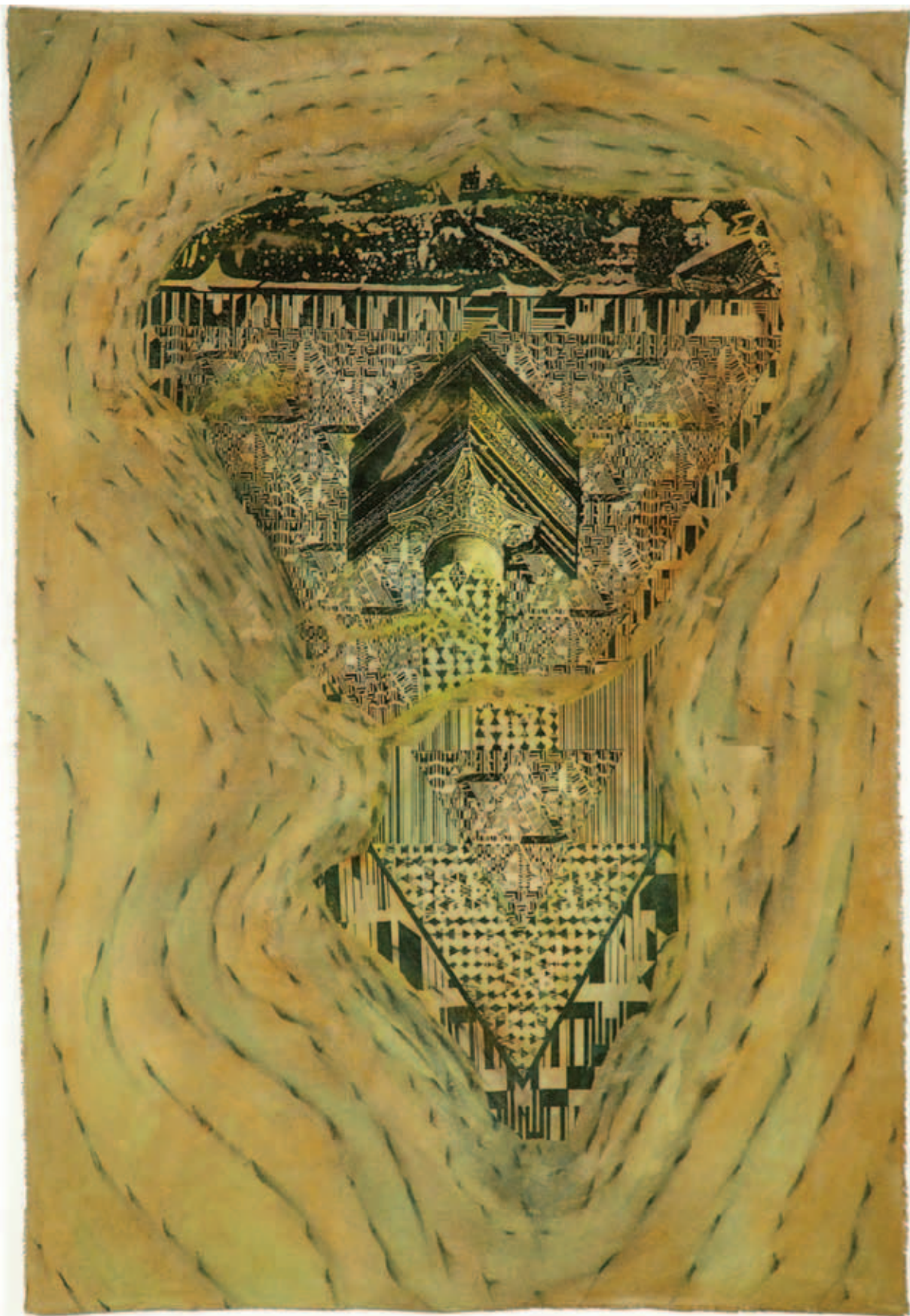
MOMIRSKI: Meglátod, hogy el fog jönni. Szeret téged.

Pavkov, miközben válaszol, hátrafordul.

PAVKOV: Hülye vagy. Egyáltalán nem biztos, hogy el fog jönni. Tedd le azt a pisztolyt!

Momirski visszateszi a heverőre a pisztolyt, kezébe veszi a távcsövet, azt is óvatosan visszateszi, aztán a már ismét háttal álló Pavkov felé lép, erőltetett vidámsággal kezd beszélni.

MOMIRSKI: Az előbb említettem azt az ismerősömet, aki mindig kikapcsolja a hangot a televízión, és úgy találgatja, hogy ki miről beszél.

LENCSÉS IDA, Áramlás I., 2010

LENCSÉS IDA, Áramlás II., 2010

Momirski vár néhány pillanatig, és amikor látja, hogy Pavkov nem akar felé fordulni, bátoritanul folytatja, a vége felé azonban már hevesen magyaráz.

MOMIRSKI: Az egyik barátjának kamerája van, és filmezni szokott vele az utcán. Aztán elviszi ehhez az ismerősömhöz a filmet, és neki el kell találni, hogy mivel foglalkoznak azok az emberek, akiket lefilmezett az utcán. Mindig fogadtak, és az ismerősöm mindig nyert, és akkor az, akinek kamerája van, koldusnak öltöztetett valami könyvelőféle pasast, és ez a pasas kéregetett az utcán. Az emberek természetesen füttyültek rá, mintha csak igazi koldus lett volna, elmentek mellette, de ő azért csak álldogált az utcán rongyosan, és kéregetett. Emez pedig lefilmezte, és a filmet elvitte az ismerősömhöz. Az ismerősöm meg egyből kitalálta, hogy a pasas nem koldus, még csak nem is fizikai munkás... Tudod, miért találta ki?... Mert a pasas majd megpukkadt a viszszafojtott röhögéstől. Rongyos volt, és szomorú arcot vágott, de az ismerősöm észrevette, hogy legszívesebben hangosan röhögne.

Pavkov visszafordul az ablaktól, a heverője felé indul, és menet közben dűnnyögi.

PAVKOV: Igen?

MOMIRSKI: Véleményem szerint ez nagyon érdekes. Én sohasem találtam volna el.

Pavkov leül a heverőre, cigarettát vesz elő, rágyújt, és a füstöt a feje felett levő léggömbökre fújja.

PAVKOV: Véleményem szerint egyre ostobább történeteket agyalsz ki. Első nap még egészen érdekes meséket mondtál. Például az az eset azzal a korcs kiskutyával, vagy pedig az a két pasas a tehervonaton. Azokat még élveztem, és nem is bántam, hogy itthon kell maradnom, hogy védelmezzek a titokzatos Holicstertől. De ahogy múlnak a napok, egyre ostobább történeteket agyalsz ki, és azt hiszem, hogy ma el fogok menni hazulról.

MOMIRSKI: Ez nem kigondolt történet. Erről az ismerősömről meg a koldusról.

Csöngetés hallatszik az ajtó felől. Momirski a heverőhöz ugrik, és felkapja a pisztolyt. Pavkov feláll, és miközben az ajtó felé indul, megvetően mondja:

PAVKOV: Tedd le azt a pisztolyt! Szerelmes barátnőnk érkezett meg. Nyugodtan dobd az ágy alá azt az átkozott pisztolyt.

Momirski a háta mögé rejti a pisztolyt, és megmerevedve várakozik. Pavkov kinyitja az ajtót, aztán a jókedvűen belépő manöken mögött ismét becsukja és kulcsra zárja.

MANÖKEN: Szervusz, drágám, üdvözlöm a barátodat is. Hoztam nektek enni-
valót. Éhesek vagytok?

A manöken egy csomagot tesz az asztalra. Otthonosan mozog, mindjárt jobb hangulatot teremt a szobában. Pavkovhoz fordul.

MANÖKEN: Vártál? Miért vagy ilyen rosszkedvű?

Pavkov hozzá lép és megcsókolja, aztán a heverőhöz vezeti és leülteti.

PAVKOV: Egyáltalán nem vagyok rosszkedvű. Majd kiugrok a bőrömből, olyan jó kedvem van.

MOMIRSKI: Bezártad az ajtót?

Pavkov úgy tesz, mintha nem hallaná, leül a manöken mellé, és átöleli a vállát.

MANÖKEN: Ó, Zakar Momirski úr még mindig változatlanul be van rezelve? Egész biztosan újabb fényképet kapott.

PAVKOV: Nem, ma nem kapott fényképet, de azért változatlanul be van rezelve. Ha véletlenül te vagy az a bizonyos Holicser, el ne áruld neki egy isten világaért sem, mert pisztolyt szorongat a kezében, és azonnal szitává lő. Megesküdött, hogy lelövi a világ összes Holicserjeit.

MANÖKEN: Nem kell ilyen vérszomjasnak lennie, Momirski úr.

PAVKOV: Momirski úr, sajnós, nagyon vérszomjas az utóbbi időben. És nem is igaz, hogy be van rezelve. Bátor, mint a sivatagi oroszlán.

MANÖKEN: Látszik rajta, hogy rendkívül bátor, és hogy rendkívül vérszomjas. Ha így folytatja, egész biztosan bekerül az újságokba. Képzeld, drágám: Zakar Momirski, a vérszomjas tömeggyilkos. Holnap egyébként én is benne leszek az újságokban.

PAVKOV: Felöltözve vagy csak úgy?

MANÖKEN: Felöltözve. Ma próbáltuk az új modelleket. Rengeteg felvételt készítették rólunk.

Pavkov megsimogatja a manöken lábát, feljebb tolja a szoknyáját.

PAVKOV: Ruha nélkül szebb vagy. Fiatalabb vagy ruha nélkül.

Momirski, aki amióta a manöken bejött, mozdulatlanul állt, most elfordul, és a pisztolyt visszat teszi a heverőre.

MANÖKEN: Édes vagy. Momirski barátunk letette a pisztolyt. Úgy látszik, most már nem fél olyan nagyon. Mit gondolsz, ha magára hagynánk egy kicsit?

MOMIRSKI: Bezártad az ajtót?

PAVKOV: Még mindig fél. De azért azt hiszem, mégiscsak magára fogjuk hagyni. Végző fokon van pisztolya, miránk pedig már ránk férne...

MOMIRSKI: De hiszen én egyáltalán nem zavarlak benneteket, csinálhattok bármit, mintha itt sem volnék.

Momirski felveszi a messzelátót, és az ablakhoz megy.

Mintha itt sem volnék.

Pavkov és a manöken egymásra néznek, aztán összeölelkeznek. Csakhamar elengedik azonban egymást, és bosszankodva nézik Momirskit, aki az ablaknál áll, és a távcsővel néz valamit.

PAVKOV: Nos, fölfedezted már Holicsert?

MOMIRSKI: Azt a házaspárt nézem, ott a szemközti épületben. Nagyon szeretetik egymást.

PAVKOV: Tudom, mondtad már néhányszor. De jobb volna, ha nem őket néznéd, hanem Holicserre ügyelnél, nehogy meglepetésszerűen bukkanjon fel, és neked ne legyen időd pisztolyt rántani.

MANÖKEN: Miről gondolja, Momirski úr, hogy nagyon szeretik egymást?

LENCSÉS IDA, Áramlás VII., 2012

LENCSÉS IDA, Áramlás VIII., 2012

MOMIRSKI: Olyan gyöngédek egymáshoz... A férfi mindig megsimogatja a felesége karját vagy a haját, amikor az a közelébe megy. Igazán szimpatikus házaspár. Állandóan mosolyognak.

MANÖKEN: Lehet, hogy nem is házasok.

MOMIRSKI: Egész biztosan házasok.

MANÖKEN: Egyáltalán nem biztos, hogy házasok. Ha valami idióta minket nézne távcsővel a szemközi épületből, az meg rólunk hinné, hogy házasok vagyunk.

MOMIRSKI: Maguk nem viselkednek úgy, mintha házasok volnának.

PAVKOV: Ezen már ne múljon.

Int a manökének, felállnak, és az ablakhoz mennek. Félretolja onnan Momirskit.

Te menj félre, te pedig sétálgass erre, drágám.

A manöken sétálgat a szobában, amikor Pavkov közelébe ér, az megsimogatja a haját vagy a karját. Közben mindketten mosolyognak.

MANÖKEN: Nos, szimpatikus házaspár vagyunk?

MOMIRSKI: Nem egészen olyanok, mint azok ott által.²

PAVKOV: Persze, hogy nem vagyunk teljesen olyanok, nem is lehetünk olyanok. Az emberek nem játszhatják a szimpatikus házaspárt, ha egy berezelt pasas lóg a nyakukon.

A manöken közben Momirski heverőjéhez lép, és felvesz egy fényképet, amely Momirskit ábrázolja, és a homloka cigarettával ki van égetve. Maga elé teszi a képet, úgy, hogy teljesen eltakarja az arcát, Momirskihez lép, aki a távcsövet visszat teszi a heverőre.

MANÖKEN: Huh! Zakar Momirski úr, nézzen a tükörbe.

Momirski cigarettát vesz elő, és idegesen rágyújt.

MOMIRSKI: Kérem, ne csinálja ezt.

A manöken kinyújtja a kezét, és hangosan olvassa a kép hátuljáról.

MANÖKEN: „L. Holičer. Servis za cijanizaciju i unistavanje gamadi. Pozovite nas – dolazimo.”

Vagány gyerek ez az L. Holicser. Kár, hogy a telefonszámát nem tüntette fel.

Ismét az arca elé teszi a képet.

MOMIRSKI: Tegye vissza a képet!

A manöken ledobja a képet, és felveszi azt, amelyik ketté van vágva. Összeilleszti a két darabot, az arca elé teszi, időnként szétválasztja őket, az egyiket felemeli, a másikat leengedi, ilyenkor előbukkan az arca, és kiölti a nyelvét Momirskira.

MANÖKEN: Nem viskelt ilyenkor a nyaka, Zakar Momirski úr?

² szemközt

Momirski szemrehányóan néz rá, idegesen szívja a cigarettát, Pavkov hangosan nevet.

MOMIRSKI: Tegye le a képet!

A manöken leteszi a képet, búnbánó arcot vág, és megpróbál komolyan beszélni Momirskivel.

MANÖKEN: Mondja, mit akar magától ez a Holicser? Pénzt? Biztos pénzt akar, azért fenyegetőzik. Mondja, sok pénze van magának?

Pavkov ismét nevet, és amíg beszél, néhányszor hátba vágja az elveszetten áll-dogáló Momirskit.

PAVKOV: Pénz? Ugyan már. Holicsert nem érdekli a pénz. Holicser az embert akarja, mert tudja, hogy a mi legnagyobb kincsünk az ember.

Pavkov ezután átöleli a manökent, a heverőjéhez vezeti, és leülnek. Momirski is leül a másik oldalon.

MANÖKEN: Tudod, mit javasoltak a fiúk ma a szerkesztőségben? Hogy próbáljak meg énekelni. Képzeld el, manöken, aki énekel. Nem rossz, mi?

PAVKOV: Nem rossz. Tudsz énekelni?

MANÖKEN: Az iskolában sokat énekeltem. Ha gyakorolnék, azt hiszem, menne. És tudod, mit javasoltak még?

PAVKOV: Nem tudom.

MANÖKEN: Azt mondták, hogy egy nyitott fedelű piros autóban kellene végigmennem a városon. Az autó nagyon lassan menne, és én énekelnék, az emberek bámulnának, tapsolnának, és közben rengeteg fényképet készítenének rólam a fotóriporterek, és a fényképek megjelenének az összes lapokban. Nagyszerű volna, mi?

PAVKOV: Isteni volna. Olyan volnál, mint egy államfő, csak természetesen sokkal szebb, és még énekelnél is. Mindenképpen csináld meg!

MANÖKEN: És még azt is mondták a fiúk, hogy az autógyártón is szép pénze lehetne bevasalni, mert azzal, hogy végigmegyek a városon és énekelek, egyben az autót is reklámozom. Te is azt gondolod, hogy fizetne az autógyár?

PAVKOV: Persze, hogy fizetne. Az autógyár alig várja, hogy végigmenj a városon és hogy fizethessen. Javasold a fiúknak, hogy hajtsanak fel valahol egy repülőgépgyárat is. Akkor egy piros repülőgéppel is végigmehetnél a városon, az emberek tapsolnának, és a repülőgépgyár is fizetne.

MANÖKEN: Repülőgéppel végigmenni? Nem mehetek repülőgéppel végig a városon.

PAVKOV: Miért ne? A piros autó húzná a piros repülőgépet, vagy pedig a repülőgép húzná az autót, teljesen mindegy. Te pedig felállnál a repülőgép tetejére, és énekelnél, aztán átmennél az autóba, és ott énekelnél, aztán megint fel a repülőgépre, és így tovább. Egy motorbiciklit is utánuk kötnétek, esetleg még egy tankot is, és ha a folyó mellé érnétek, akkor egy piros hajó is úszna mellettetek. Közben taps, rengeteg fénykép, és a hajógyár is fizetne, mint a köles. Ja, és a motorbicikligyár is. A tankot ellenben csak a stílus kedvéért kombinálnád be.

A manöken észreveszi, hogy Pavkov gúnyolódik, duzzogva félrehúzódik tőle, és amikor Pavkov elhallgat és ránéz, tüntetően félrefordítja a fejét. Pavkov engesztelően utánanyúl, megfogja az állát, és maga felé fordítja az arcát.

MANÖKEN: Szemtelen vagy. Én komolyan gondoltam azt a dolgot a piros autóval, és a fiúk is komolyan gondolták. Te pedig gúnyolódsz velem, mintha...

Pavkov megveregeti a manöken arcát, aztán magához húzza a fejét.

PAVKOV: Jól van, ne haragudj, nem gúnyolódom többet. Mondtam már, hogy jó ötlet ez a piros autó, mindenképpen menj végig a városon egy piros autóval, és énekelj. Óriási sikered lesz.

A manöken elhúzza a fejét, és még mindig gyanakodva figyel Pavkovot, aki mindenáron megpróbál komoly maradni.

MANÖKEN: Komolyan gondolod ezt, vagy megint gúnyolódsz?

PAVKOV: Egyáltalán nem gúnyolódom, a legkomolyabban gondolom. Óriási sikered lesz, ha mondom.

A manökennek felderül az arca, és most már ugyanolyan lelkesedéssel beszél, mint korábban.

MANÖKEN: Édes vagy. Tudtam, hogy neked is tetszeni fog az ötlet. Mit gondolsz, mikor kellene végigmennem a városon? Szerintem akkor volna a legjobb, amikor a legtöbb ember van az utcán. Amikor az emberek befejezik a munkát, és kimennek az utcára, vagy estefelé.

PAVKOV: Közvetlen munkaidő után nem lesz jó. Az emberek olyankor rohannak haza ebédelni, átöltözni, és olyankor nem szeretnek tapsolni, mert piszkosak és éhesek. Jobb volna este.

MANÖKEN: Este viszont nem látszom olyan jól.

PAVKOV: Hát ne a mellékutcákban énekelgess, hanem a sugárutakon, amelyek ki vannak világítva. Ott szépen látszol majd te is meg a piros autó is.

MANÖKEN: Hát igen, az csak természetes, hogy a kivilágított utcákon mennék végig, hiszen ott sétál a legtöbb ember, és jó felvételeket is ott lehet készíteni.

PAVKOV: Akkor maradunk az esténél.

MANÖKEN: Ki kellene szemelni a megfelelő utcát. Mi lenne, ha most elmenénk, és megnéznénk, hogy melyik utcákon érdemes végigautózni? Nemso-kára felgyűjtják a villanyokat.

Pavkov felugrik.

PAVKOV: Kitűnő, menjünk azonnal.

Momirski, aki eddig csöndben ült, és hol őket, hol az ajtót figyelte, riadtan felugrik.

MOMIRSKI: De hiszen előbb még gyakorolnia kell az éneklést, nem hajthat már holnap végig a városon. Az utcákat ráérnek később is kiszemelni.

A manöken Pavkovra néz, aki az ablakhoz megy, és a párkányra támaszkodik.

MANÖKEN: Zakar Momirski barátunk még mindig be van rezelve.

PAVKOV: Változatlanul és intenzíven be van rezelve. *(Ingerülten Momirskihez fordul.)* Öt napja gubbasztok itt melletted ebben az átkozott szobában, és most már végképp elegendem van. Ne félj, nem lesz semmi bajod, ha néhány óra hosszúra magadra maradsz. Az a Holicser nevű vicces pasas már régen elfelejtette, hogy a világon vagy, úgyhogy akár nyugodtan haza is mehetnél már.

Momirski segélykérőén néz a manöken felé, akar neki mondani valamit, de az megelőzi.

MANÖKEN: Ma egyébként is nagyon hallgatag Momirski úr. Azelőtt legalább szórakoztatott bennünket mindenféle történetekkel. Például tegnap is nagyon érdekes volt, amit mesélt arról a... nem emlékszem már pontosan miről, de nagyon érdekes volt. Ma pedig meg sem szólal, nem akar szórakoztatni bennünket, határozottan úgy viselkedik, mintha a terhére volnánk.

MOMIRSKI: Dehogyan vannak a terhemenre, hogy is gondolhat ilyesmit, csak nem akartam zavarni magukat, szerettem volna, ha észre sem vesznek, ha úgy viselkednek, mintha itt sem volnék.

MANÖKEN: No, vallja be szépen, hogy azért kicsit a terhére vagyunk már. Láttam az arcáról, hogy unatkozik.

MOMIRSKI: Egyáltalán nem unatkozom, higgye el. És szívesen szórakoztatom magukat. Mindjárt el fogom mesélni, hogy az egyik barátom hogyan fűrészeli ketté az embereket a színpadon.

Momirski megpróbálja lekötni a figyelmüket, Pavkov azonban megvetően az ablak felé fordul, úgyszólván kénytelen csak a manökennek magyarázni.

MOMIRSKI: Szóval, ez a barátom azzal keresi a kenyerét, hogy mint bűvész fellép a falvakban, és a színpadon szétfűrészeli az embereket. Lehet, hogy látott is már ilyesmit, vagy ha nem látott, akkor egész biztosan hallott róla. Kivisznek egy hosszú faládát a színpadra, és akkor egy ember belebújik az egyik végén, úgy, hogy azért a lábafeje kilóg, a másik végén pedig a kezét dugja ki. Akkor előjön a bűvész frakkban egy fűrészszel, csinál néhány hókuszpókust, és aztán elkezdi fűrészelni a láda közepét. Az ember, aki előzőleg belebújt a ládába, vonaglik, mintha nyúznák, nyújtogatja a kezeit meg a lábait, a fűrész nyomán véres, büdös lé csorog, mintha éppen az ember hasát vágná ketté, a közönség pedig majd megőrül ott lenn a nézőtéren. Ne is mondjam, hogy nincs semmi különös az egészben. A barátom meglehetősen primitív módon bűvészkedik. A láda közepén ugyanis két rekesz van, és a két rekesz közé állati beleket rak, amit beszerezhet akármelyik vágóhídon. Az a pasas, aki bemászott, tehát nem nyúlik végig a ládában, hanem összehúzza magát a végében, a másik végében pedig már benn van egy másik, aki, amikor amaz bemászott, kinyújtja a kezét. Aztán amikor a bűvész fűrészeli az állati beleket, az egyik a kezeit, a másik a lábait mozgatja. Szóval primitív trükk, a ládát aztán letakarják egy fekete posztóval, ismét egy kis hókuszpókusz felette, és a kettévágott pasas épen és egészségesen előmászik. No, de a dolog nem mindig ilyen egyszerű, mert...

Pavkov idegesen és egyre erősebben dobol az ablakon, Momirski elhallgat, Pavkov fanyar arccal fordul feléje.

PAVKOV: Öregszel, fiú.

Momirski most megint segélykérőén néz a manökenre, az tehetetlenül széttárja a karját.

MANÖKEN: Azelőtt érdekesebb dolgokat mesélt. Sokkal, de sokkal érdekesebb dolgokat, határozottan jól szórakoztam rajtuk. Ez a mai viszont unalmas volt. Nem tudom, mi abban a különös, ha egy ládába belebújik egy ember, aztán kettéfűrészelik.

PAVKOV: Induljunk akkor.

A manöken bocsánatkérően felvonja a vállát.

MANÖKEN: Beláthatja, Momirski úr, hogy el kell mennünk. Ki kell szemelni az utcákat, amelyeken majd végigmegyek egy piros autóval. Maga pedig csak üljön itt nyugodtan, fogja a pisztolyt, és ha betoppan az a Holicser nevű pasas, akkor puff, pontosan a szívébe! De el ne hibázza, mert akkor kvrc!

A manöken végighúzza a torkán a kezét. Momirskinek izzad a homloka, fehér zsebkendővel törölgeti.

MOMIRSKI: De hiszen magának előbb még gyakorolnia kell az éneklést. Nem mehet úgy végig a városon, hogy előbb ne gyakoroljon. Az utcákat ráérnek később is kiszemelni.

PAVKOV: Ne nyaggass!

A manöken feláll, leinti a dühös Pavkovot, pózba vágja magát, aztán aránylag tiszta hangon, de helyenként hamisan énekelni kezd.

MANÖKEN: ...Zasto da zivim ja...³

Amikor végigénekelte, Pavkov túlzott lelkesedéssel tapsolni kezd, Momirski először tanácstalanul áll, aztán ő is tapsol. A manöken nevetve hajlong feléjük. Pavkov hozzálép, és megcsókolja.

PAVKOV: Nagy voltál, drágám. Az emberek véresre fogják tapsolni a tenyerüket, azután darabokra tépik az autót, téged pedig a vállukon visznek végig a városon. No, ne félj, téged nem fognak széttépni, legfeljebb csak a ruhát tépik le rólad, ami nem is lenne rossz, képzelj, micsoda pazar felvételeket lehetne csinálni: meztelen énekesnő az őrjögő tömeg vállán. Nem valami eredeti, de azért jó.

MANÖKEN: Tényleg tetszett?

PAVKOV: Nagyon.

MANÖKEN: Na, és maga, Zakar Momirovski, mit szól hozzá? Úgy vettem észre, nem tapsolt valami nagy lelkesedéssel.

MOMIRSKI: Dehogyanem. Nekem is nagyon tetszett. Nagyon szép, csengő hangja van, kisasszony. Helyenként azonban még elcsuklik, komolyan kell gyakorolnia, mielőtt még végigautózna a városon.

A manöken rosszkedvűen leül, nem veszi túlságosan a szívére Momirski megjegyzését, de azért csalódottan mondja.

MANÖKEN: Tehát mégsem tetszett.

MOMIRSKI: Nagyon tetszett, mondtam, hogy nagyon tetszett, csak természetesen gyakorolnia kell még.

A manöken panaszos arccal fordul Pavkovhoz.

MANÖKEN: Zakar Momirski barátod mélységesen lebecsül engem. Igazán nem vártam volna el a legjobb barátodtól, hogy ennyire lebecsüljön.

MOMIRSKI: Dehogyan becsülöm le.

PAVKOV: Nem kell komolyan venni, hiszen csak viccel. Zakar Momirski barátom nagyon vicces ember.

³ ...miért élek én...

MANÖKEN: Azt mondta, hogy még sokat kell gyakorolnom.

PAVKOV: Én pedig azt mondom, hogy éppen eleget gyakoroltál, még túl sokat is gyakoroltál. Induljunk már végre!

MANÖKEN: Momirski úr, maga addig itt helyezze kényelembe magát, itt valamelyik fotelben. Bontsa ki azt a csomagot, és falatozzon. Meglátja, jót fog tenni magának egy nyugodt és kényelmes falatozás.

PAVKOV: Ez az igazság. Ebben a gyönyörű nőben azt szeretem, hogy mindig olyan okosakat mond, és mindig fején találja a szöveget. Mondtam már neked, szívem, hogy azért szeretlek, mert okos vagy?

MANÖKEN: Nem mondtad még.

PAVKOV: Akkor most mondom. Nagyon igazad van abban, hogy Momirski barátomnak ennie kell. Attól megerősödik, annyira megerősödik, hogy puszta kézzel összetöri azt a szemtelen Holicser-t.

MANÖKEN: Amilyen vérszomjas, még képes lesz rá. Éppen ezért sokat egyen, Momirski úr.

MOMIRSKI: De hiszen ezt a csomagot mindkettőnknek hozta, sőt, van itt enni való hármunknak is. Ülünk le mind a hárman, és együnk, hiszen egyformán éhesek vagyunk.

PAVKOV: Mi nem vagyunk éhesek. Ül csak le szépen és egyél, és szépen kérlek, ne nyüszíts, mint a kutya. Felejtsd el végre azt az ostoba Holicser-viccet, légy nyugodt, Holicser is elfelejtett már téged, látod, hogy nem küld több fényképet.

Pavkov gyöngéden az ajtó felé tolja a manöket, Momirski kétségbeesetten feléjük nyújtja a kezét.

MOMIRSKI: De hát miért nem eszünk mind a hárman? Kényelmesen ehetnénk mind a hárman, és szépen elbeszélgethetnénk. Éppen eszembe jutott valami. Nagyon érdekes dolog történt nemrég az egyik faluban... Gyilkosság. Egy nagyon érdekes gyilkosság.

A manöken megáll az ajtó közelében, és kíváncsian néz Momirskira, aki hogy visszatartsa őket, gyorsan, hadarva kezdi mesélni a történetet, de amikor látja, hogy a manöken figyel rá, és nem mozdul, Pavkov pedig rágyújt, és sétálni kezd a szobában, egyre lassabban és körülményesebben magyaráz.

MOMIRSKI: Egy kis jelentéktelen faluról van szó, ahol sokat jártam valamikor. Nagyon békés emberek laknak ott, művelik a földjüket, senkit sem bántanak, és van egy téglagyárunk is. Tulajdonképpen ez a téglagyár a lényeg. Régi téglagyár ez, még háború előtti, a háborúban megrongálódott, le is állt, a munkások szétszéledtek, csak egy nagydarab, vörös hajú pasas maradt ott, próbálta megjavítani a kemencéket, persze, semmire sem ment, de azért nem tágitott a gyártól. Aztán a háború után sok téglára volt szükség, és ez a vörös hajú munkás nagy beszédeket tartott a faluban, hogy pofozzák helyre a gyárat, és mindenkinek bizonygatta, hogy téglát kell csinálni, sok téglát. Helyre is pofozták a gyárat, és megint kezdték csinálni a téglákat, persze vacak kis gyár volt az, szörnyen kezdetlegesen csinálták a téglát, még keverőgépek sem voltak, a munkásoknak kellett a sarat taposni. Meztelen lábbal dagasztották a sarat, amiből aztán téglákat formáltak. Ez a nagydarab vörös hajú munkás össze is szedett egy komoly reumát, úgyhogy az utóbbi években már elég nehezen vonszolta magát a fájós lábain. Az emberek pedig, akik még emlékeztek a régi nagy szónoklataira, gúnyosan kiabáltak utána, hogy: „Téglát kell csinálni, sok téglát!” Ő meg csak ment, húzta a fájós lábait, és nem szólt nekik semmit. Így aztán minden a legnagyobb rendben is maradt volna, de volt a faluban egy hü-

lyegyerek, olyan tizenkét-tizenhárom éves forma, aki hallotta, hogy az emberek gúnyolják a vöröshajút, és ő is elkezdett kiabálni utána, hogy téglát kell csinálni, sok téglát. Az egész falun végigkísérte, és kiabált utána. Ezt is tűrte még egy ideig a vöröshajú, egyszer azonban...

Pavkov a cigarettájával kipukkasztotta az egyik léggömböt. Momirski összereszt a csattanásra, és elhallgatott egy pillanatra.

...amikor a hülyegyerek...

Pavkov szétpukkasztott még egy léggömböt. Momirski ismét elhallgat, könnyőrgve néz Pavkovra, az pedig vigyorogva közelíti a cigarettát a következő léggömbhöz. Momirski megadóan lehajtja a fejét, Pavkov egy ideig még fenyegetően nyújtja a kezét a léggömbök felé, aztán kényelmesen eloltja a cigarettát, és int a manökenek, hogy induljanak. Ekkor csengetnek az ajtónál, Momirski abban a pillanatban a heverőnél terem, és felkapja a pisztolyt.

MANÖKEN: Momirski úr, mint mindig, ezúttal is be van rezelve.

MOMIRSKI: Ne nyisd ki az ajtót! Előbb kérdezd meg, hogy ki csöngetett!

A manöken nevetve felemeli a kezét.

MANÖKEN: Nehogy belém lőjön, Momirski úr.

Pavkov kinyitja az ajtót, és amikor meglátja, hogy ki csöngetett, kimegy. A félig nyitva hagyott ajtó mögül rövid ideig tartó beszélgetés hallatszik, a szavakat azonban nem lehet érteni. A manöken még mindig feltartott karokkal áll és mosolyog, Momirski a pisztolyt szorongatja. Pavkov csakhamar visszajön, becsukja maga mögött az ajtót, de nem zárja be. Hatalmas levél van a kezében.

MOMIRSKI: Tudtam. Tudtam, hogy ismét küldeni fog fényképet.

PAVKOV: Ne izgulj! Ez az én levelem.

A manöken hozzálép, és elolvassa a levélen a címzést.

MANÖKEN: Leteheti a pisztolyt, Zakar Momirski. A levelet D. Pavkov úrnak címezték.

PAVKOV: Ki a fene küldhet nekem ekkora levelet?

Kibontja a levelet, és egy fényképet húz ki belőle. Nézi a fényképet, az eddig unott és bosszús arca szemmel láthatóan megváltozik, zavart és ijedt lesz.

MANÖKEN: Megint egy fénykép.

PAVKOV: Az én fényképem.

A manöken kiveszi kezéből a fényképet, és megnézi a hátulját.

MANÖKEN: „L. Holičar. Servis za cijanizaciju i unistavanje gamadi. Pozovite nas – dolazimo.”

Megfordítja a fényképet, és fejcsóválva nézi.

Tényleg a te fényképed, szívem. És a mi drága Holicserünk kiszúrta mind a két szemedet. Úgy látszik, cigarettával égette ki őket.

PAVKOV: Ez valami tévedés lesz. Hogy kerül most egyszerre ide az én fényképem?

A manöken az arcához emeli a fényképet, és a két kiégetett lyukon keresztül nézi Pavkovot.

MANÖKEN: Nézd, milyen ronda vagy, szívem!

Pavkov idegesen kikapja a kezéből a fényképet, és rámered.

PAVKOV: Nem értem. Micsoda ostobaság ez!

MANÖKEN: Berezeltél, szívem?

PAVKOV: Csak tudnám, hogy ki küldte ezt a...

Momirski harsányan nevetni kezd, ledobja a pisztolyt, lassan keresztülmegy a szobán, leül Pavkov heverőjére, és jókedvűen csapkodja a térdét.

MOMIRSKI: Micsoda vicces pasas ez az L. Holicser! Sohasem gondoltam volna, hogy ilyen vicces pasasok is vannak ebben a városban.

PAVKOV: Nem értem.

MOMIRSKI: Dehogynem érted. Az illető előbb velem tréfálkozott, most aztán engem békében hagy, és téged vesz elő egy kicsit. Küld majd neked is néhány fényképet, aztán téged is békében hagy. Úgy látszik, ezzel szórakozik.

MANÖKEN: Vagány gyerek ez az L. Holicser, mondtam én mindjárt. Kár, hogy nem tünteti fel a telefonszámát, esküszöm felhívnam. Szeretem az ilyen tréfás kedvű embereket.

PAVKOV: Nem szeretem az ilyen hülye vicceket. Kiégetni az ember szeméit a fényképen. Ennél hülyébb viccet el sem tudok képzelni.

MANÖKEN: Szerintem ez nagyon eredeti vicc. Csak meg kell nézni a fényképet. Megengedi, Momirski úr?

MOMIRSKI: Csak tessék.

A manöken Momirski heverőjéhez megy, egyenként felemeli a fényképeket, és szemügyre veszi őket.

MANÖKEN: Íme, csak meg kell nézni. Zakar Momirski átlukasztott fejjel... Zakar Momirski elmetszett nyakkal... Zakar Momirski levágott füllel... Zakar Momirski orr nélkül... Zakar Momirski véres csíkkal a halántékán... És még mondja valaki, hogy nem vicces fiú ez a Holicser! A legviccesebb azonban a te fényképed, szívem, kiégetett szemekkel.

MOMIRSKI: A pisztolyt, legyen szíves, adja át Pavkov barátomnak. Hátha szüksége lesz rá.

MANÖKEN: A pisztolyt? Minek? Hiszen Holicser csak tréfál.

PAVKOV: Kérdés, hogy tréfál-e. Lehet, hogy csak mi hisszük, hogy tréfál.

MANÖKEN: Szívem, te be vagy rezelve.

MOMIRSKI: Persze, hogy tréfál. Ne idegeskedj egy vacak fénykép miatt. Látod, engem is békében hagyott. Azt hiszem, most már nyugodtan hazamehetek. Főlösképpen idegeskedtem, és téged is főlösképpen nyaggattalak. Mindenesetre szép volt tőled, hogy öt napig befogadtál.

PAVKOV: Szóra sem érdemes. Az csak természetes, hogy befogadtalak. Hanem mit szólnátok hozzá, ha végre tényleg kipakolnánk a csomagot, és falatoznánk?

MANÖKEN: De hiszen ki kell szemelnünk az utcákat, ahol majd énekelni fogok.

MOMIRSKI: Azám. *(Hátradől a heverőn, és énekelni kezd.)* Zasto da zivim ja...

A manöken meglepetten fordul Momirski felé, aztán mosolyogva közelebb megy hozzá, és figyelmesen hallgatja. Pavkov zavartan áll, lelógatja a két karját, az egyik kezében a fénykép, a másikban az üres boríték. Aztán a borítékot a földre dobja, és kulcsra zárja az ajtót. Kezében a fényképpel az ablak felé indul, de megáll Momirski heverője mellett, és kezébe veszi a pisztolyt. Amikor Momirski befejezi az éneklést, a manöken tapsolni kezd.

MANÖKEN: Nagyszerű. Momirski úr, maga nagyszerűen énekel, ezt igazán nem gondoltam volna.

Momirski feláll, és szertartásosan meghajol előbb a manöken, aztán Pavkov felé. Sétálni kezd a szobában az ajtótól az ablakig, a manöken igyekszik mindig a közelében lenni, amíg beszélgetnek, Pavkov állandóan mondani akar valamit, de a másik kettőtől nem jut szóhoz.

MOMIRSKI: Kisasszony, én zeneiskolát végeztem.

MANÖKEN: Igazán?

MOMIRSKI: Igazán.

MANÖKEN: Akkor maga taníthatna engem énekelni.

MOMIRSKI: Nagyon szívesen. A nap bármelyik órájában rendelkezésére állok.

MANÖKEN: Ezt komolyan mondja?

MOMIRSKI: A lehető legkomolyabban. Ígérem, hogy a kezem alatt úgy fog énekelni, mint egy kanárimadár. Óriási sikerei lesznek. Nagynevű énekesek fognak magához messze földről zárandokolni, hogy megcsodálják a hangját és megcsókolják a kezét.

MANÖKEN: Maga igazán nagyszerű ember. Vallja be, hogy maga nem is olyan vérszomjas, mint ahogyan... mint ahogyan itt az előbb mutatta.

MOMIRSKI: Egyáltalán nem vagyok vérszomjas. A világon én vagyok a legkevésbé vérszomjas ember, higgye el.

MANÖKEN: Szeretem, amikor így mosolyog. Olyan szépen csillognak a szemei, amikor mosolyog

MOMIRSKI: Mindjárt megadom a címet, és bármikor eljöhet hozzám. Akár már egy óra múlva is. Egy óra múlva már otthon leszek.

MANÖKEN: Maga nagyon édes, tudja?

MOMIRSKI: Hogyne tudnám. Én örök életemben nagyon édes voltam. És higgye el, sohasem voltam vérszomjas.

MANÖKEN: Pavkov barátunk ellenben nagyon vérszomjas. Nézze, pisztoly van a kezében.

MOMIRSKI: Ó, nem. Ő sem vérszomjas, csak egy kicsit ideges.

MANÖKEN: Nem gondolja, hogy be van rezelve?

MOMIRSKI: Csak ideges egy kicsit. Pedig fölösleges idegeskednie. Ártatlan tréfa az egész. Mi jól tudjuk, hogy L. Holicser csak tréfál.

PAVKOV: Gyerekek, bontsuk ki már végre azt a csomagot, és együnk szépen! Biz' isten, ránk fér.

MANÖKEN: Az előbb még...

Pavkov sietve közbevág, gyorsan beszél, mint az előbb Momirski, amikor vissza akarta tartani őket. Jobb kezében a pisztoly, bal kezében a fényképet tartja. Beszéd közben a pisztolyt tartó kezével hevesen gesztikulál.

PAVKOV: Kényelmesen falatozhatnánk és beszélgethetnénk. Mindenféléről nyugodtan beszélgethetnénk. Egy nagyon érdekes esetet mesélt a barátom, mielőtt jöttél volna. Arról van szó, hogy az egyik ismerőse már régóta azzal szórakozik, hogy kikapcsolja a hangot a tévén, és találgatja, hogy ki az, aki be-

szél, és mi az, amiről beszél. Annyira begyakorolta már magát, hogy fogadni is szokott, és mindig nyer. Elég, ha megmutatnak neki a tévén vagy valamelyik filmen egy pasast, és ő rögtön eltalálja, hogy a pasasnak mi a foglalkozása. Egyszer például az egyik barátja, akinek kamerája van...

Amikor Pavkov beszélni kezd, Momirski cigarettára gyújt, elfújja a gyufát, azután a léggömbökhöz sétál, és a cigarettával kipukkasztja az egyiket.

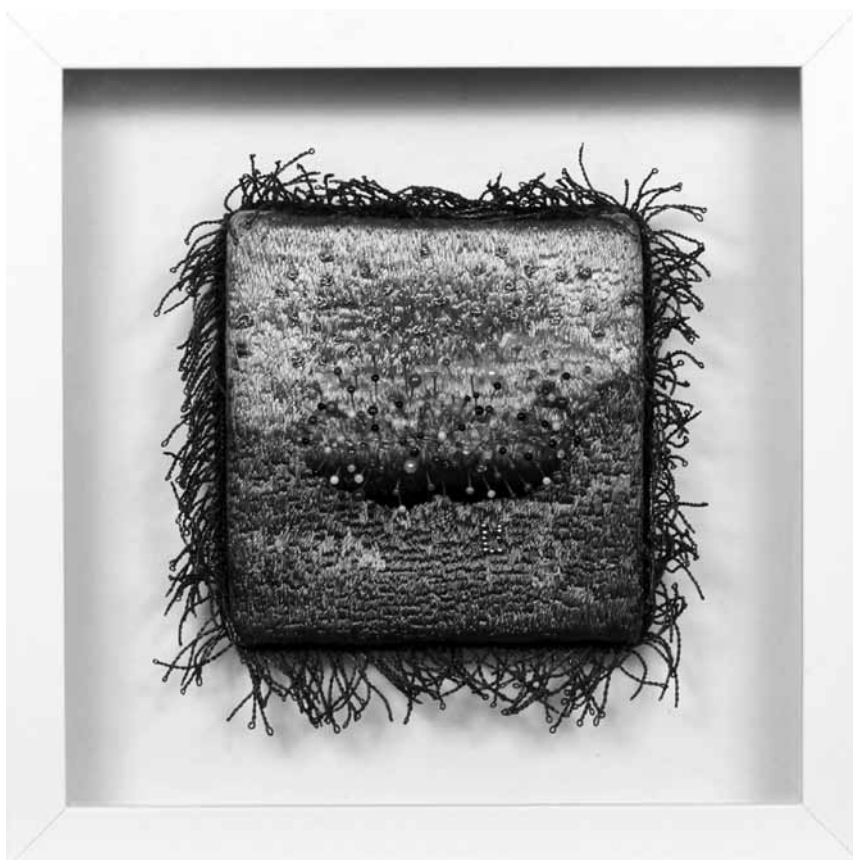
Megáll a kép.

LEJELENTÉS

Momirski mosolyogva tartja a cigarettát a ballonok felé, a manöken mellette áll, és mosolyogva néz rá. Pavkov riadt arccal mered rájuk. Megmerevedett mozdulatán látszik, hogy heves magyarázás közben szakították félbe. Amikor a kép megállt, a jobb keze éppen a levegőben volt, és a pisztoly a másik kettő felé irányult.

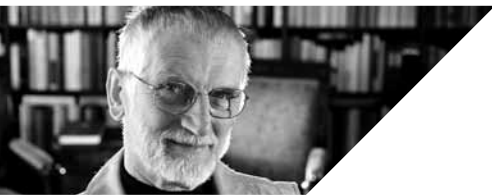
Szerkesztői jegyzet:

Egy teljességre törekvő Gion Nándor-életműkiadás előkészületei közben az író hagyatékában (OSZK Kézirattár, Fond 583.) lévő drámai művek gépiratai közül került elő a most közreadott darab, amelyet dr. Nagy Géza Gehringer Éva segítségével rögzített. Az ő munkájukat és Gion Eszternek a forgatókönyv közreadásához való hozzájárulását ezúton is köszöni e sorok írója, Kurcz Ádám István.

LENČESÍ IDA, Túpárna – Magyarország, 1988

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XX.

Parányi politikatörténeti háttér: 1945. október 7-én törvényhatósági választásokat tartottak Budapesten. A kétszáznegyven tagú bizottságba a Független Kisgazdapárt 122, a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt 51–51, a Polgári Demokrata Párt 9, a Nemzeti Parasztpárt 5, a Magyar Radikális Párt 2 képviselője került be.

A kommunistáknak nagyon-nagyon fáj a választási vereség. A Ludas Matyi október 21-i számában – *szatirikus hetilap!* – szerkesztők, szerzők ellencsapásként goromba rágalomhadjáratba kezdenek. Vészi Endre bugyuta versikében ostromozza a „kisgazda” asszonyokat: „Mégis agrár állam vagyunk, / növekszik a földterület, / kisgazdáink szaporodnak, / példa rá a négykerület. // Kivált hölgyek! Érje őket / lelkes lantos dicséretem, / mert az országépítésben / menetelnek első helyen. // Karcú lábuk, finom keblük / milyen nemzetien riszál, / »Kisgazda e hölgy!« – kiáltom, / amint autójából kiszáll.”

Gábor Andor Vészi Endrénél harciasabb alkat, eltökéltebben pártkatona: a gátlástalan rágalmazástól sem riad vissza. Kommunisták mindenkori erőszakos harcmodora, erkölcstelen taktikája: aki nem rájuk szavazott, aki nem velük ért egyet, aki nem nekik hódol, az elvetemült fasiszta, nyilaskezes, náci: „Pest a Kisgazdáké, / Dehogy is káros ez! / (Nyílnak a nyilasok, / Zöldülő város ez.) // Nyilasok tüntetnek / Harsányan zeng a dal. / („Győztek a kisgazdák, / Miénk a diadal!”) // Nyilasok nótáját / Hallja, ki nem süket, / (Viszont a kisgazdák / Moszák a kezüket.)”

Az 1953-ban Kossuth-díjjal jutalmazott tollforgató hazug zöngeményében akadnak olyan undorítóan ízléstelen sorok, amelyek idézésétől ember és kultúratisztelem visszarettent.

A tények: tények; a pártszolgálatos szerkesztők megpróbálják szájizük szerint „átértelmezni” a számszerű eredményeket. Nem tréfának szánják *hiteles* jelentésüket a *kisgazdapárti szavazók megoszlásáról*. Szerintük Budapesten kisgazda szavazó nincs, csak 20.000 *kisgazdag* és 80.000 *nagygazdag*; földmunkás sincs, csak 15.000 *külföldmunkás* és 70.000 *aknamunkás*; akad talán 3000 polgár, vala-

mint 30.000 polgár (ezelőtt Pfaffenbruch) és 30.000 Pfaffenbruch (ezután Paloldali).

Próbálom értelmezni a rejtélyes *Pfaffenbruch-Paloldali* kifejezést; nem sikerül... Talán utalás arra, hogy hirtelen sok kisnyilasból lett kiskommunista, aki kommunista párttagkönyvvel a zsebében a kisgazdákra szavazott?

Amikor a kommunista Balázs Béla főszerkesztette művészeti hetilap, a *Fényszóró* I. évfolyamának 15. száma 1945. október 31-én megjelenik, szerkesztők, szerzők talán már sejtik, hogy november 4-én, a nemzetgyűlési választásokon még nagyobb, már-már elsőprő győzelmet arat majd a Kisgazdapárt.

Sejtésük valóra vált: 245 kisgazda képviselő foglalt helyet a parlamentben, velük szemben 70 kommunista és 69 szociáldemokrata. Valódi, életképes, polgári demokráciában egyértelmű helyzet: kényelmes többséggel a kisgazdák alakíthatnak kormányt. *Álom, álom...* Hazánk a szovjet hadsereg által megszállt, háborúvesztes, gyarmatosított ország: *kötelező* a koalíciós kormányzás. A megalakuló „vegyesfelvágott” kormányban a Szovjetunióból hazatért Rákosi Mátyás államminiszter, Nagy Imre belügyminiszter: a tényleges hatalmat a Moszkvából vezérelt kommunisták birtokolják.

A *Fényszóró* birtokomban lévő példányából hiányzik néhány oldal: ismerkedem a korszak szellemi és politikai töredékeivel, törmelékeivel.

Okos emberek is eltévednek olykor téveszméik labirintusában. Balázs Béla a „pártkritika” ellen határozottan szót emelő író társával, Török Sándorral vitázik. Háromnegyed évszázad távlatából – Török Sándor írását nem ismerem – Balázs Béla kinyilatkoztatásszerű megállapításával vitatkozom. „Tudjuk, hogy a történelemben minden társadalmi átalakulás erkölcsi kritikával kezdődött. A költő ki mondja és a párt cselekszi. Bizony, nem költő az, aki nem pártosa a humánus eszméjének.” Sarkos fogalmazás; gondolkodásban, ítékezésben Balázs Bélát nem csupán a pártfegyelem, de a *párt* felsőbbrendűségébe vetett hite is korlátozza. Eltéved a labirintusban: „A művész nem a pártot szolgálja – hanem annak világnézetét. Azt tegye a kritikus is.

A nagy keresztény költők nem az egyházat, hanem a vallást szolgálták, és e különbségtevés miatt nemegyszer léptek az eretnekek máglyájára.”

Alapvető tévedés: művész, igazi művész soha nem *szolgálja* semmilyen párt világnézetét. A művész: alkotó, teremtő, látomásos ember. A pártkatonája: lakáj, jobb esetben cseléd, szolga. A *nagy keresztény költők* valóban nem az egyházat szolgálták, és nem is a vallást. Életükkel, életművükkel képviselték, terjesztették, megvallott, vállalt hitüket. Költő eretnekké akkor vált, s akkor vállalta a máglyahalált, amikor szembekerült az egyház hivatalos tanításával. Szent Johanna tűzhalála pillanatában nem az egyházhoz, hanem Istenhez fohászzkodott. Jeanne d'Arc Isten alázas szolgája volt – nem a vallásé, nem az egyházé!

A kommunista pártok megvádolt vagy valódi „eretnekei” kommunista hitük szerint halálukkal is pártjukat szolgálták, az akasztófa alatt is hittek a párt és az eszme igazságában. (Nagy Imre a bíróságon elmondott utolsó szavai: „Ha most az én életemre van szükség azt bizonyítani, hogy a kommunisták nem mind a nép ellenségei, nagyon szívesen odaadom. Ezek után úgysem ér már semmit. Tudom, hogy lesz majd még egyszer egy Nagy Imreper, amellyel rehabilitálnak, és háromszor annyian jönnek majd a temetésemre, mint Rajkéra. Csak attól félek, hogy azok mondják el majd a gyászbeszédet, akik elárultak.” Irodalmi Újság, Párizs, 1968. június 1.)

Fényszóró, 1945. október 31. Tanulmányozom a korszak szellemi és politikai törmelékeit. Lányi Viktor zeneszerző, író, műfordító *Zenei sovinizmus?* című írásában fontosnak tartja kritikusan hangsúlyozni: „*Nem is beszélve hatalmas szomszédunk, a Szovjetunió népeiről, melyeknek életeleme a többszólamú éneklés, s melyek mindegyike külön-külön bámulatos odaadással gyűjti, rendszerezi, ápolja a maga népdalkincsét.*”

Ó, igen, a nagy Szovjetunióban! Nálunk, persze...! Sokat tudhatott Lányi Viktor a Szovjetunióban történekekről, mert tájékozódott néhány bolsevik brosúrából! Bátran név szerint megnevezi és bírálja Székely Mihályt, Némethy Ellát, Palló Imrét, operakultúránk nagyméltóságait, mert nem állottak a rádióban cigányzene-kísérettel magyarnótákat énekelni. Néhány oldallal később óvatosan Wagnert mentegeti (*Trisztán és Izolda*: „A germán zeneóriásnak ez a műve leginkább mentes mindattól a bántó képzettársítástól, amivel a célzatos náci-propaganda keverte el a wagnerizmus művészi eszmetartalmát.”), de elmarasztalja a zenekart, amely a „múltkor” remekelt a Sosztakovics-szimfónia előadásával, ám most Failoni mester nem tudott velük cso-

dát művelni. Némethy Ella és Székely Mihály viszont szintén „remekelt”.

Egyszer balra, egyszer jobbra? Egyet ide, egyet oda?

Lányi Viktor 1957-ben Németországban telepedett le, élt még néhány évig. Aggastyán emigránsként néha talán eszébe jutott: hiba, talán bűn volt élete során olykor-olykor világnézete helyett a pártot szolgálnia.

A 21. oldal üdítően politikamentes írás a lapban: *Izgalmas hajsza a humor után, avagy beszélgetés három kómikussal*. A világháború előtt született „régii” magyar filmeket 1990 után megismerve döbentem rá: már fiatalon milyen elbűvölően tehetséges filmszínész volt Gombaszögi Ella, Latabár Kálmán, Feleky Kamill. A múlt század hatvanas éveiben számtalanszor csodáltam színházban Latabár Kálmánt, most egy régen elejtett mondata új fénytörésben láttatja sajátos, jellegzetes, utánozhatatlan egyéniségét: „A humor nálam úgy történik, hogy csinállok valamit. Azon vagy nevetnek, vagy nem nevetnek. Ha nevetnek, akkor tovább csinálom egészen addig, míg nem nevetnek. Ha nem nevetnek, akkor nem csinálom tovább.”

Új oldal, megint napi politika: *Filmdiktátor a Népbíróság előtt*. Amióta újra láthatóak, igazi örömforrások számomra az 1931 és 1944 között született magyar filmek. Számtalan szirupos giccs, hazug melodráma, politikai jelszóáradat – és még több tüneményes, szórakoztató remekmű. Megszületésükben – az *ilyenek* meg az *olyanok* megszületésében is – meghatározó szerepe volt dr. Balogh Lászlónak, akit *filmcézárnak*, *filmdiktátornak*, *filmNérónak* minősít 1945. október 31-én a Fényszóróban Pásztor Béla.

Dr. Balogh László működésének volt politikailag fekete és ártalmas, művészileg fehér és hasznos oldala. 1945-ben börtönbüntetésre ítélték, szabadulása után, 1951-ben kitelepítették, belehalt. Politikai nézeteinek, működésének megítélése, értékelése filmtörténészek gondja, feladata. A régi újságot böngészve engem egy 1945-ben kinyomtatott, politikai vádként megfogalmazott mondat készlet töprengésre: „Elősegítette az aljas *Katyn*-film magyarországi forgalmazását, sőt kötelezővé tételét minden mozi számára.”

...az aljas *Katyn*-film...

A tömegsírok feltárásáról, a holttestek kihantolásáról készült német dokumentumfilm!

Gyűlölöm Hitlert, megvetem a náciakat, de *Katynban* szovjet bolsevik hóhérgárda mészárolta le aljas módon a lengyel katonatiszteket, nem náci németek. Igaz, ezt akkor, 1945 októberében a cikkíró Pásztor Béla nem tudhatta: elhitte a hivatalos,

megkérdőjelezhetetlen szovjet álláspontot: Katynban náci németek gyilkoltak patrióta lengyeleket. De ítélezéseimben óvatosságra int a régi újságban napvilágot látott régi mondat: mit tudok, mit tudunk mindarról, ami napjainkban, a *mi* jelen időnkben történik a nagyvilágban? Unokáim évtizedek múltán miféle *újdonságokat* fognak megtudni, megismerni a gyermekkorukban (számukra láthatatlanul) történetekről?

Az *-am-* jelzetű újságíró sem tudta 1945 októberében, hogy vak, amikor jövendöl. A *Machita* című, 1943-ban forgatott, 1944. április 5-én Budapesten bemutatott, 1945 őszén a fővárosi mozikban (Corso, Corvin) felújított filmkrimiről ítélezik: „...az valami olyan tömény unalom, hogy még a gyászos emlékü magyar-nemzeti-erkölcsi filmgyártásban is párját ritkítja”.

Megnéztem újra a filmet, az újságírónak igaza van: a *Machita* titokzatosan értelmetlen, sejtelmesen érdektelen, fárasztóan semmitmondó, altatóan unalmas mozidarab. De az újságíró 1945 őszén már

látja a megoldást: ami *szerintünk* rossz, azt be kell tiltani. „Ha a demokráciában egyáltalán indokolt a filmcenzúra működése, úgy szerintünk elsősorban az lenne a feladata, hogy az ilyen silány produkciónak ne adjon játszási engedélyt.”

Természetesen az igazi (tehát nem *népi*) demokráciában elképzelhetetlen az *egypárt* által gyakorolt filmcenzúra, de a népi demokráciának álcázott proletárdiktatúrában már 1947-ben volt akkora hatalma a kommunistáknak, a pártnak, hogy betiltsák, évtizedekre dobozba zárják a Mezei Mária, Turay Ida, Latabár Kálmán és Sárdy János főszereplésével elkészült *Könnyű múzsa* című filmet. Később sem riadtak vissza betiltani, dobozba zárni nekik nem tetsző alkotásokat; például az 1956-ban Gábor Miklós, Besenyey Ferenc, Ruttkai Éva főszereplésével forgatott, Várkonyi Zoltán rendezte *Keserű igazság* című, ma is megrendítő, keserűen igaz filmet.

Ludas Matyi, 1945. október 21.; Fényszóró, 1945. október 31.; Irodalmi Újság, 1968. június 1. Újságtöredékek: kortörmelékek. Olvasgatok.

MURÁDIN JENŐ

Kastély a Küküllő mentén

MURÁDIN JENŐ (1937) Kolozsvár

A LÁTHATLÁN KÉPGALÉRIÁK

Mint egy letűnt világ maradék díszletei, úgy rejtőzködnek a határon túli múzeumok raktáraiban a magyar nemesi családok portréi. Kivételes eset, hogy alkalmanként egyik-másikuk valamilyen esemény kapcsán vagy képtári alapkiállításokon helyet kap. De restaurálásuk nélkül alkalmatlanok is erre. Többségük besötétült, vagy pereg róluk a festék, vásznaik sérülései mint sebeiket mutatják kálváriás sorsukat. Ám még így is mint egy családfa ágai példázzák az anyaország és az elszakadt peremvidékek művészetének egységét, oszthatatlanságát.

A kolozsvári múzeum – a 18. századi barokk Bánffy-palotában helyet kapott képtár – raktárai- ban csak a magyar nemesi vagy módosabb polgári családok képegyüttese mintegy ötszáz olajban festett portrét számlál. Provenienciájukról – eredetükről – katalógusok vagy leltárkönyvek csak kivételes esetben árulnak el adatokat. Hadak útjába került kastélyokból, kifosztott udvarházakból vagy pár évvel később, a kommunista idők kezdetén, birtokosa-

ik kitelepítése idején gyűjtötték be egy részüket, megmentve pusztá létüket a fosztogatásoktól.

Melyik kép honnan származik? Kutatói következtetés, intuíció segíthet jobb esetben a kérdések egy részének megválaszolásához.

Egy ilyen föltárható út az Erdélyhez és Magyarországhoz egyaránt kapcsolódó Bethlen család kultúrtörténeti és történelmi vonatkozásaival függ egybe.

A BETHLENEK BONYHÁN

A történelmi család két ága közül az igtári Bethlenek – akik közé a fejedelem, Bethlen Gábor is tartozott – férfi ágon a 19. század derekán, 1866-ban kihaltak. Ugyanakkor a bethleni Bethlenek, mint a legnépesebb erdélyi főnemes család, mai utódaikban is tovább élnek, megőrizve végtelen szülőföldszeretetüket. Családjaik Erdély több régiójában emeltették kastélyaikat, létesítettek mintagazdaságokat, helytállottak politikai pályákon. Közéjük tartozott gróf Bethlen Miklós kancellár és emlékiró, az

Erdély osztrák időkbeli alkotmányát, a Diploma Leopoldinum tételeit elvi alapon megfogalmazó politikus. Reformkori utódai, Bethlen János és Bethlen Farkas az ellenzék élharcosai voltak. A 20. század vízváltástó küzdelmeihez közeledve szilárd helytállásával kiemelkedik gróf Bethlen Béla főispán, Észak-Erdély kormánybiztosa és a nagy formátumú politikus gr. Bethlen István, Magyarország mártírsorsú miniszterelnöke.

Az az összetartozó képegyüttes, amelyről a továbbiakban szó lesz, a család bonyhái kastélyának tartozéka volt.

Hol van Bonyha, a Bethlenek egyik ősi szállása?

Marosvásárhelytől délnyugatra, Dicsőszentmártonhoz közelebb kereshetjük a térképen. Eredetileg Kis-Küküllő vármegyéhez tartozott, csak az 1968-as területi átrendeződés során került Maros megyéhez.

A Kisküküllő bal partján épült, magyar és román lakosságú népes település egyházas hely volt, gótikus temploma 14. századi részleteket őriz, és egy időben mezővárosi rangra emelkedett. A Bethlen család négy évszázadig birtokolta a települést, uradalmukhoz csatolva a környező falvakat is. Eredetileg két kastélyuk állt Bonyhán, de ezekből csak a régebbi maradt meg, amelyről egy 1495-ös oklevélben történik először említés. A századok során ez a nemesi hajlék többszörös átalakításon ment át, míg mai, alapvetően historizáló alakját felöltötte. Építetői között a művészettörténeti kutatás számon tartja Bethlen (I.) Farkas, Izabella királyné tanácsosa, valamint Bethlen (II.) Elek építkezéseit és végső formájának kialakítóját, a már említett reformkori politikus, Bethlen (VII.) Farkas nevét. Számon tartott hely a család bonyhái kastélya a magyar művelődéstörténetben is. Itt született ugyanis Árva Bethlen Kata (1700–1759), kinek nevezetes *Önéletírása* a magyar barokk kori memoáriródalom klasszikus példája. A több kiadást megért műben néhány helyen szó esik a bonyhái kastélyról, de csak érintőlegesen. A sorscsapásoktól üldözött Árva Bethlen Kata életének döntően nagyobb részét olthévízi, sorostélyi és fogarasi birtokán töltötte; előbbi helyen, Olthévízen udvari papjaként működött Bod Péter, a 18. századi szellemi élet nagysága, a *Magyar Athenas* szerzője.

A KASTÉLY URA A FESTŐ LÁTOGATÁSA IDEJÉN

A bonyhái kastély képgalériájának kialakítása, feltehetően inkább bővítése, olyan korszakra esik, az 1850–60-as évek fordulójára, amikor gróf Bethlen Farkas az egész épületet alapvetően átépítette,

keső romantikus-historikus stílusúvá alakította. Ennek mintegy megörökítését és családja tagjainak megfestését bízta az odalátogató, a kastélyban hosszú ideig vendégeskedő Gerhardt Alajos festőművészre.

GERHARDT ALAJOS: Önarckép

Az 1813–1870 között élt gróf Bethlen Farkas (a családban a VII. ezen a keresztnéven) jogi tanulmányokat végzett, és egy ideig a marosvásárhelyi Királyi Tábla írnoka volt. Miután az arisztokrata családokra oly jellemző rangbéli házasságok példaként 1839-ben nőül vette gróf Teleki Rózát, otthonukat a bonyhái kastélyban rendezték be. Házasságukból négy gyermek született: Gizella, Irma, Árpád és Róza.

Bethlen Farkas pályáját érett férfikoráig az élénk politikai aktivitás jellemezte. Mint Wesselényi Miklós és elvarátai, ő is a „vándor patriótákhoz” tartozott, azokhoz a küzdőtársakhoz, akik végigjárták a megyegyűléseket, hogy a képviselők minél nagyobb számát meggyőzzék a reformkövetelések szükségességéről. Már az ellenzék egyik hangadójaként lépett föl az 1834-es erdélyi országgyűlésen Küküllő vármegyét képviselve. Küldötte volt az 1841–43-as, Kolozsváron tartott diétának is, ahol Szathmári Pap Károly könyvomas portréorozatban őt is megörökítette (*Képtára az Erdélyi Nagy Fejedelemség 1842-ben egybegyűlt rendeinek*. Kiadta Szathmári P. Károly, Kolozsvárott). Bár a végeérhetetlennek tűnő metternichi korszak bécsi kamarillája konokul visszautasította a veszedelmesnek ítélt beadványokat, a reformkori mozgalom mégis előkészítője lett a mind közelebb morajló forradalomnak. Egyre világosabban látszott az is, hogy a

reformkövetelések nemesi hangadói akár az úrbéri rendszer, a jobbágyság felszámolásával is kikényszeríteni kívánták a változásokat. A történész Miskolczi Ambrus szavaival: „nemesi demokráciát akartak, de csak azért, hogy azt polgári liberális demokráciává tegyék” (*Erdély rövid története*, 1989, 408.). Ez a paradox történelmi kép különösen ráillik Erdélyre, ahol a polgári értékeket, sokkal inkább, mint Magyarországon, a szabadelvű nemesség váltalta föl. Az unió kimondásának történelmi pillanatában, 1848-ban Bethlen Farkas is lelkes híve volt az anyaország és Erdély egyesülésének. A szabadságharc bukása után perbe fogták, de rövid idő múltán, 1850-ben rendőri felügyelet alatt Bonyhára vonulhatott vissza.

Ezekben a csüggesztő időkben is megmutatkozott eszmei-szellemi szilárdsága. Idejét tanulmányokkal töltötte, és olyan mintagazdaságot szervezett, amellyel pomológusként Erdély-szerte nevezetessé lett. A politikához, magyar országgyűlési képviselőként, csak később tért vissza.

Álljon itt a Bethlen Farkas bonyhai tusculanumában vendégeskedő festő idáig vezető pályarajza: Gerhardt Alajos (Pest, 1837. szeptember 23 – Budapest, 1889. november 29.) munkásságáról minden magyar művészeti lexikonban találunk néhány sornyi adatot. Lyka Károly sem felejtette ki a német *Thieme-Becker Lexikon*nak írt szócikkei sorából. Ismertsége, neve azonban régen kikopott már a köztudatból. Ennek oka lehet az is, hogy olyan átmeneti korban működött, amikor az elhalványult biedermeier és a romantika a historizmus lépcsőfokain még nem jutott el az új művészet hangváltását sejtető törekvésekig. Alkatának különlegességét mutatja, hogy még akkor is festett finom ízlésű biedermeieres portrékat, amikor ez a stílusművészet jó évtizede a múltba utalódott már. Így az is inkább csak különlegesség, hogy ezekből a képekből beválogattak a magyar biedermeierrel földéző 1937-es nagyszabású múcsarnokbeli kiállításra (*A magyar biedermeier kiállítás képes tárgymutatója*, Múcsarnok, 1937. november–1938. január). Festő volt és grafikus, pályájának kései szakaszában könyvborítók és illusztrációk sorát készítette litográfiákban.

Tanulóéveit a pesti Marastoni Akadémián kezdte, majd Bécsben és Münchenben képezte magát. Ezt követően, még az 1860-as években meghívták Erdélybe, ahol az erzsébetvárosi főtemplom oltárképét festette meg. De ez nemcsak múltó epizód volt a pályáján. Kerek hat évig dolgozott Erdély különböző vidékein, az egykori vándorfestők életvitelét követve. Talán a Marastoni-iskola hagyományai és a hely szelleme, az erdélyi kastélyok hangulatának és ősgalériáinak (az ősök képeit megörökítő portré-

sorozatainak) hatására alakította festői modorát a biedermeier stílusművészetekhez igazodva. Hazatérve a magyar fővárosba, stílusváltásában a historizmus sémáira hangolódott; a Múcsarnok tárlatain kisméretű tájképekkel és életképekkel jelentkezett. Húsz éven át a budapesti Iparrajziskolában tanított.

Az erdélyi évekre visszatérve annyi deríthető ki, hogy a Bethlen családnál – Bonyha mellett Küsküllőváron is – kapott rendelkezéseket, és hasonló megbízatással dolgozott a Bánffy, Haller és Horváth-Tholdy családok kastélyaiban.

FESTMÉNYEK – A CSALÁDI REPREZENTÁCIÓ

A bonyhai kastélyát korszerűsítő, voltaképp nagymértékben átépítő Bethlen Farkas kiváló alkalmat látott abban, hogy a rokon családoknál működő festőt, Gerhardt Alajost meghívja magához, és megrendelésekkel lássa el. A kastélybelső berendezéséhez alapvetően hozzátartozott a reprezentációt szolgáló családi képek díszes fősorakoztatása.

Amikor a festő 1863-ban Bonyhára érkezett, és ott hosszabb időt töltött, a Bethlen Farkas által vásárolt korabeli bútorzat lakályossá alakította már a felújított kastély szobáit. Ezekhez hangolták az újonnan készült festményeket.

Bethlen Farkas, az építő családfő életteljes képmása, feleségének azonos méretű portréja és két leányuk arcképe a felújított kastélybelső díszítették.

Nyitott teraszon áll az életének éppen ötvenedik évét töltő főúr, Bethlen Farkas. A festő díszma-

gyar ruhában, térdképben örökítette meg. Magas homlokával, bajuszos arcával kissé balra fordul, miközben bal kezével kardjára támaszkodik, és jobb-jában tollas fővegét tartja. Messzire tekint, mintha a jelen kényszerűségein túl a jövő horizontját fűrkészné. A mente sötét színét élénkítik a ruházat bronzcsatos, vörös zsinóros díszei. Mögötte dekoratív rajzolódik ki a bábos korlát és a jobb oldalon egy masszív oszlop, rajta a Bethlen-címer domborművével, az almába harapó, koronás fejű kígyóval. A vedutás háttérre kissé borongós ég feszül. Ez a háttér egyben pontosan behatárolja, hol készült a kép. A festő modellje a bonyhai „új kastély” mára már nem létező – az 1930-as években lebontott – épületének teraszán áll. A kép háttérében pedig fölsejlik az átalakított régi kastély képe, kiemelkedő neogótikus frontjával. A kisebb sérüléssel, viszonylag jó állapotban megmaradt portré (olaj, vászon, 110 × 83 cm) a kolozsvári képtár dokumentációs gyűjteményében az FD.138-as leltári számot kapta. Aláírása a vászon jobb alsó sarkában vörösesbaránával: *festé Gerhardt Alajos, 863.*

A családi párkép azonos méretű darabja a feleséget, széki gróf Teleki Rózát (1822–1880) örökíti meg. A helyszín ugyanaz, csak a terasznak egy másik szeglete, ahol kővázában húsos levelű agavé zöldül. Az oszlop, amelynek felső részét a Teleki-címer domborműve díszíti, itt a bal oldalon van. A fekete ruhás, bizonyosan elhunyt leányát, Gizellát gyászoló mosolytalan arcú nő szintén térdkép alakban jelenik meg. Kissé jobbra fordul, a mellvédre támaszkodva, bal kezében legyezőt tart. A bő sujtásos

ruházat egyöntetű fekete színét csak a biedermeieres ízű buggyos fehér kézelő élénkíti, és az ezüstös színű gombok. Fekete haját szürke főkötő fedi, amelyet hátul lila csokor rögzít. Egyetlen ékszere egy kis vésett kámea. A néző szeme itt csakis a finom alkatú nőre irányul, a táji háttér hiányzik, csupán a felhőátvonulásos ég egy darabja látszik. (Muzeográfiai adatok: olaj, vászon, 109 × 82 cm, jelezve balra lent, *festette Gerhardt Alajos, 863.* Leltári szám: FD.158. Hátul idegen kezű írással *B.Bethlenné.*)

A család leányai közül a szülők portréinál kisebb méretű képben örökítette meg a festő az 1844-ben született Bethlen Irmát. A mellkép a tizenkilenc éves leányt úgyszintén sötét – lilásbarna – ruhában jelenítette meg, modelljénél is utalva a családot ért gyászra. A ruházat sötét színét csak a mellen, nyakon és vállakon végigfutó sárgás csipkeszegély élénkíti, és mint édesanyja esetében, az egyetlen kis ékszer egy kámea. A fiatal, életes arcot közepesen elválasztott, lazán feltűzött sűrű fekete haj keretezi. A háttér semleges, szürkés tónusú. (Adattai: olaj, vászon, 66 × 57,5 cm, jelezve közepesen bekarcolva: *Festette Gerhardt Alajos 863;* hátul ceruzával ua. Leltári szám: FD.213.)

Gerhardt megörökítette a család elsőszülött leányát, az 1843-ban született Gizellát is. Ennek a képnek külön története van. Gróf Bethlen Gizella egészen fiatalon távozott a bonyhai családi körből. Báró Apor Gézához ment férjhez, kinek altorjai (Háromszék vm.) udvarházában István nevű kisleányát nevelte. Csak egy fölbukkant gyászjelentésből tudjuk, hogy 1863. június 11-én Bécsben elhunyt, férjének meghatározható gyöngédséggel fogalmazott sorai szerint „tavasz-életének 21-ik évében” (nekrológ, Kolozsvári Közlöny, 1863. június 20., 291.). Hogy mi okozta korai

Gróf Bethlen Gizella báró Apor Gézáé

halálát, csak találgatni lehet. Gerhardt alighanem valamilyen miniatűr kép nyomán festette meg. A gyász színét viselő sötét ruhás családtagok közül egyedül ő van világos öltözékben, virágfüzérrel díszítetten. Hármass gyöngysort visel, fején kis koronaszzerű ékszer, nyakán, mellén végighúzódnó virág-girlandok. (Adatai: olaj, vászon, 66 × 57 cm, jelezve a hátoldalon: festette Gerhardt Alajos 863. Leltári szám FD.160.)

A portrészorozathoz természetesen a kastély képi megörökítése is hozzátartozhatott. Van is egy ilyen olajfestmény a Gerhardt által szignált képegyüttesben (olaj, vászon 49,5 × 64 cm. Leltári szám FD. 260.). Beazonosítása azonban eléggé bi-

zonytalan. A körülvevő fák között az átépített bonyhai kastélyépület jellegzetes kontúrjai nem olvashatók ki. Szokatlan a táji háttér is. A kastély mögött emelkedő domb a valóságnál közelebb húzódik az épületegyütteshez, ami ugyan elfogadható mint a kompozíciós megoldás művészi szabadságjoga, de a távolban már magasabb hegyvonulat emelkedik, ami idegen a szelíd Küküllő menti tájon.

A történet egységbe foglalásához szervesen hozzátartozik Gerhardt Alajosnak az erdélyi barangolások idejéből fennmaradt portréja. Dús hajú, szakállas, élénk szemű fiatalember képe vetül elének a Magyar Nemzeti Galéria birtokába került olajfestményen (olaj, vászon, 30 × 25,5 cm., MNG. ltsz. 7577.). A festő életének alighanem legboldogabb ideje volt ez a pár év, s egy olyan korszaka, amelyben legmaradandóbb munkáit alkotta.

Erdélyi útjai tárgyi emlékének ez az egyben maradt része mint e tanulmány témája olykor csak közelítéseket engedett meg a teljes élet szálainak összeszövéséhez. Olyan korszaka ez a magyar művészet 19. századi történetének, amely forrásszegénységével a következtetések ingoványos talajára vezetheti a kutatót. Földeríthetetlen maradt például az a kérdés is, hogyan kerültek ezek az egymással összefüggő művek a távoli Küküllő-mentéről közgyűjteménybe, Kolozsvárra. Az a legvalószínűbb föltevés, hogy kellő időben maga a család, a Bethlenek leszármazottjai helyezték biztonságba. Csak egyvalami bizonyos, hogy a kolozsvári képtár Bánffy-palotabeli épületébe, leltári számokkal el látva 1971-ben kerültek raktári gyűjteménybe.

GERHARDT ALAJOS, Kastély látképe (Bonyha)

SZEIFERT JUDIT

Állandóság változóban

Az idő szerepe Lencsés Ida művészetében

SZEIFERT JUDIT (1968) Budapest

Létünk egyik alapkérdése az időbeli határok kijelölése és megértése. Próbáljuk megragadni az időt, definiálni önmagunkat az idő folyamában, helyzetünket a mulandóság és az öröklét által kijelölt intervallumban. Elhelyezni a „nagy egészben” a kort, amelyben élünk.

1915 előtt a teret és az időt stabilan felépült arénának hitték, amelyben lejátszódhatnak az események, de amelyet nem befolyásolnak a benne történetek. Természetesnek számított a föltételezés, hogy az idő és tér a végtelenbe tart. Merőben más lett a helyzet az általános relativitáselmélet után, amikor a tér és idő dinamikus mennyiségekké váltak: egy test elmozdulása, egy erő hatása megváltoztatja a tér és idő görbületét – és megfordítva, a téridő szerkezete befolyásolja a testek mozgását és az erők hatását. Az idő sem statikus, nem mindöröktől létező és örökké tartó végtelen folyamat, még ha emberi létünk csak egy röpke pillanat is az idő történetében.

A kortárs művészek többsége is folyamatosan az időre reflektál, egyrészt saját korának időbeli értelmezése által, másrészt a múlthoz való folyamatos viszonyulás különféle módozataival. A művészek a kulturális és történeti (ide értve a földtörténeti) szakaszolások és az így kialakított korszakok örökségébe igyekeznek beilleszteni saját teljesítményüket, keresve azokat a tradíciókat és kapcsolódási pontokat, amelyek alkotásaikat (saját maguk számára is) legitimálják. Mivel az időnek csak az aktualitásokhoz kapcsolódó részleteit, saját cselekvésünkhöz kötődő pillanatait vagyunk képesek felfogni, ezért ezek az időbeli fogódzók szükségesek ahhoz, hogy észlelni tudjuk azokat a jeleket, amelyek időben máskor, (és legtöbbször térben is) máshol lezajló folyamatokhoz kapcsolódnak. Az emberi lét, az ember által létrehozott produktumok is más léptékkal mérhetők, mint a földtörténet vagy a kozmosz egyéb teremtményei. Alkotásaik által a művészek, így korunk alkotói is, e felé a másfajta, ha tetszik, tágabb léptékű időtartam felé igyekeznek utat nyitni. Mintegy ötödik koordinátaként a művészet belekapcsolódik a téridő rendszerébe. A festmények, grafikák, de még inkább az időtálló(bb) anyagokból készült szobrok által a művészek, a művészet az emberélet és saját koruk határait túlhaladó, a földtörténet vagy a világegyetem időfogalmaival mérhető dimenziók irányába tesznek lépéseket. A műalkotások tehát nemcsak térben, de időben is sokkal tágabban értelmezhetők, mint mindennapi létünk más mozzanatai. Hiszen ahogy Stephen Hawking is írja, a tér és idő nem csupán befolyásolja az eseményeket: őket is befolyásolja minden, ami a világegyetemben történik. Ez tovább erősítheti a művészek hitét, hogy minden műalkotásukkal nemcsak nyomot hagynak, „maradandót alkotnak”, de egyben konkrétan hatást gyakorolnak, ahogy közvetlen vagy tágabb környezetükre, ugyanúgy az egész világegyetemre is.

Tíz évvel ezelőtt nyitottam meg Lencsés Ida kiállítását. Az akkori gondolataim nagy része most is elmondható lenne, hiszen egy koherens életműről, következetes alkotói attitűdről van szó. A jelenlegi kiállítás címe, a *Változó idők* azonban azt sugallja, hogy maga az alkotó is úgy érzi, hogy nemcsak körülötte, de benne, alkotásaiban is változások következtek be. Még ha ezek olykor csak nagyon apró eltérések, elmozdulások, és talán a felületes külső szemlélő nem is nagyon veszi észre őket. Írásomban megpróbálom ezeket a mozzanatokat megragadni és néhány szóban megfogalmazni.

Ami nem változott, vagy talán csak egyre elmélyültebbé vált, az a munkamódszer. Lencsés Ida képein a festett felületbe fekete-fehér szabálytalan papírdarabokat applikál. Ezeket a fénymásolt lapokon, amelyeket ragasztóval erősít a vászon felszínéhez, épületrészletek, architektúrális elemek sejlenek föl. Sokszor az applikált részek kárpitmintára emlékeztető motívumokká állnak össze, máskor zongorabillentyűk sorát idézik fel. A beépített kollázsdarabok szervesen illeszkednek a festékfelületbe. Nem különülnek el a képfelszíntől, hiszen úgy dolgozta össze a papírokat a festékrétegekkel, hogy azzal egyneműnek hatnak. Hasonlóan homogén textúra érzetét keltik, mint gobelinjein a valóban szövással kialakított fragmentális mintázatok. A festményeken mégis változatossá te-

LENCSÉS IDA, Áramlás-Falanszter, 2006-12

LENCSÉS IDA, Áramlás–Robbanás, 2006–12

szik, plasztikusan gazdagítják a faktúrát ezek az applikált darabok. A rusztikus, mégis lírai festett faktúrából a fekete-fehér képszegmensek álomban felderengő valóságdarabkákként vagy emlékfoszlányokként bukkannak elő.

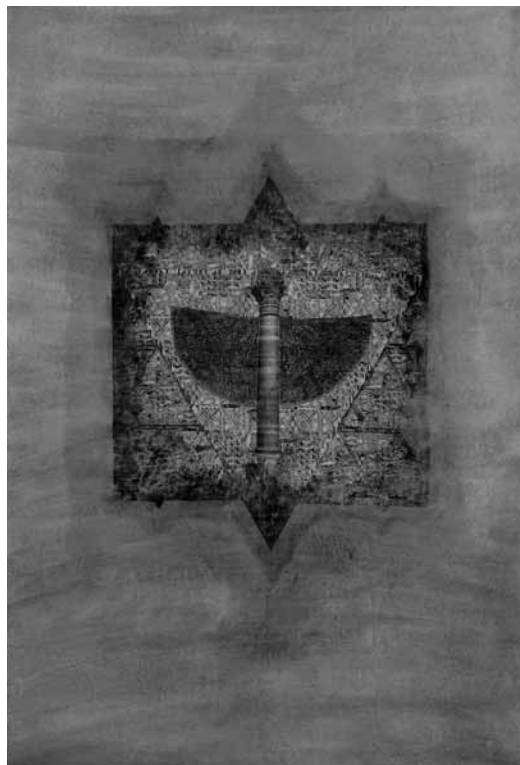
A réteges faktúraképzés és a fragmentális megjelenítés szintén állandó tényezőként van jelen Lencsés Ida művein. Az egyes rétegek egymásra rakódnak, illetve el is mozdulnak egymáshoz képest, mindig más és más részleteket fednek el és tárnak fel. A rétegzettség töredékességgel párosul, ami archaikus korokból származó régészeti leletek asszociációját is felidézi. Ez az egyik és elsődleges idővel kapcsolatos mozzanat, ami a kiállítás címében jelezett *Változó idők* felől értelmezve arra is utalhat, hogy a múlt (kulturális, művészeti) örökségéhez minden korszak másként viszonyul. Az életünk folyamán mi is megtapasztalhatjuk ezeket a változó hozzáállásokat, környezetünkben, de saját magunkban is.

Ami szintén megfigyelhető Lencsés Ida korábbi sorozataiban is, hogy a festményeken az applikált képdarabok szigetszerűen úsznak, lebegnek a festékfaktúrában. Az eleven festett képfelzsin körülöleli a fénymásolt részleteket. Itt-ott csak vékony rétegben fedi, máshol teljesen kitakarja egy-egy részüket. A *Sziget* azonban nemcsak formája, hanem témája is a most látható nagyméretű szabadvásznaknak és a kisebb formátumú festménysorozatnak. A vásznak felületén apró rovátkák is megjelennek, amelyek ezeket a szigetszerű képződményeket körbe-körbe járják. Egyrészt víz hullámokra emlékeztetnek. Felidéznek a víztükrön képződő koncentrikus köröket, amelyek a kavics bedobásakor keletkeznek. Másrészt emberi lábnyomok, sokszor lerótt körök cipótalplenyomatainak asszociációját keltik.

A sziget (földrajzi fogalomként) víz által körülhatárolt szárazföldet jelent. Ebben a definícióban két alapelem áll kapcsolatban egymással: a víz és a föld. A *Medence* című kép szintén a vizes közeggel kapcsolódik össze, de itt nem a víz, hanem szőnyegszerű, mozaik jellegű mintázata dominál. A víz tisztító-éltető és pusztító-romboló jellege egyaránt főszerepet kap az *Özönvíz* című sorozaton, amely a globális felmelegedésre hívja fel a figyelmet. Ezek a kékes színű festményeken az elveszett kultúra, Atlantisz idéződik fel. A festékfoltok alól felsejlő, azokon átderengő papírlapokon épületelemek, általában oszloptöredékek láthatók. A képek leletszerűsége, töredékessége és réteges felépítése a múlt megidézése által is az idővel, azaz az időtlenséggel való kapcsolatra utal. Lencsés Ida ezzel a sorozatával az idő fogalmát kapcsolja a szigethez. A sziget az az ősi, öröktől létező hely, ahonnan nemcsak a kultúra, de minden dolog ered.

Aki ismeri, az tudja, hogy Lencsés Ida szenvedélyes gyűjtőgető. Egészen hétköznapi, mégis különleges dolgokat gyűjt. Például fémpatkókat, négy- és többlevelű lóheréket. Ez az éveken átívelő tevékenység ismét az idővel, annak folytonosságával van kapcsolatban, ami szintén tükröződik művészetében. Minden alkotásáról általánosságban elmondható, hogy szisztematikus munkamódszerrel készül, ami a gyűjtésnek is sajátja. Ezen túl a zárdamunkákat idéző *Csapsda* című objekt-sorozatának készítési folyamatát a gyűjtéshez szintén szükséges türelem jellemzi. Ezeknek a devóciós képeket megidéző gombokkal, szögekkel, rugókkal, fonalakkal, drótokkal készített kis dobozkompozícióknak az aprólékos megformálása meditatív tevékenység.

A kis keretbe zárt tárgykollázsok mint négyzet alakú kis szigetek zárják magukba a művész keze nyomát, egyben azt az időt, amit az alkotóelemek (gombok, szögek, fonalak, drótok) összegyűjtésére, illetve a kompozíciók elkészítésére fordított. Így lesz Lencsés Ida dobozművein keresztül is a sziget metafora. A túlélés és ezáltal a művészet metaforája. Hiszen minden változik az idő során. A természetes és az épített környezetünk, a saját testünk, lelkünk, gondolkodásunk és a világhoz való viszonyulásunk. Sőt, maga az idő is. Lencsés Ida is úgy véli, változnak az idők, a helyek, a terek, a személyek. Minden változik, csak a művészet állandó.

TOMPA MÁRIA

Szentkuthy és a rejtőzködő istennő

A szerelmet győzi le minden?

1. rész

Leheletté tágított csókokkal
és szájra pecsételt sóhajokkal...¹

Kezdetben volt Ópapa, aki nagyon szerette a nőket, mint testvére, Alsdorf. És nagyon szerette az unokáját. Egyszer (vagy többször is?) az 5 éves Miklóskát elvitte az Apolló kabaréba, és öltözőjében meglátogatták Hudacsek Nelly énekes-táncosnőt. Miklóska virágcsokorral üdvözölte és kezét is csókolta neki; a fényes tükrök, lámpák, parfümösuvegek, egy nő neglizséjében, az illat, a melegség elvarázsolták a kislányt. A mai Széna téren volt egy fűszeres, ott meg egy csinos kiszolgálónőnek csapta a szelet Ópapa. Így szépen megtanította az udvarlás művészetére a bandzsa, kopasz kislányt.

[Ópapával] mentünk együtt moziba – 1914 táján volt egy régi mozi, The Royal Vio –, és utána nem szégyelltem, végigsétáltam egy csúf bandzsa kislánnyal. Most is elég ronda vagyok, de akkor százszor inkább... kicsi voltam, kopasz voltam, hülye voltam... Nagypám, az elegancia megtestesítője, hajlandó volt elvinni magával. Minden hálám az övé. A vurstliban volt egy gyorsfényképész, lefotografált engem Ópapával: ő előkelő úr, Baron de Charlus-tartással, én meg idiótán, kopaszon, félrecsúszott matrógallérral, másik oldalra csúszott maslival... és ezt vállalta, nem szégyellte, ahelyett hogy eldugott volna.²

Ugyanakkor kicsi korától egész életében szembe elött lebegett Alsdorf alakja, aki valóságos férfimodell volt Szentkuthy számára: szép és elegáns, közkedvelt, híres színész, ugyanakkor jó ember (bukását is az okozta, hogy a 19. század vége felé, mikor mindinkább előtérbe került a magyarság, a magyar színház, ő maga is egyre gyakrabban átengedte színházát magyar előadásoknak).

Ugyancsak kezdetben volt a tízéves Miklóska emlékezetes sétája Atyikával a Belvárosban: Miklóska megállt egy kirakat előtt, és földbe gyökerezett a lába, amint egy színésznő fotóját megpillantotta: meglehetősen hiányos öltözékben, kihívó testtartásban bővölte az arra járókat. Atyika elvonta őt a kirakat elől: „Ezt ne nézd, ez az élet piszkos oldala!” Nem tudjuk, mi volt Atyika számára a tiszta oldal, de az ő félelmetes mondata egy életre belevésztette magát Miklóska lelkébe: az erotika az élet piszkos oldala... igen? de akkor melyik a tiszta oldal? és mi a teendő? hogyan tovább? Gondolom, édesapja mondatát eléggé kiszínezte magában, hasonlóan a középkori pokolábrázolásokhoz vagy Szent Antal megkísértéséhez. Egész kamaszkorában ahányszor belenézett a tükörbe, egy csúnya, bandzsa fiú nézett vissza rá, és úgy érezte, bármilyen megoldás reménytelen zsákutcába tereleli őt. A vallásosság, az aszkézis és a kezdeti erotika ütközéséről, a gyónásról és az „élet piszkos oldaláról” szól *Barokk Róbert* című első regénye, a legnyíltabban önéletrajzi ihletésű írása, melyet 1927-ben vetett papírra az akkor tizenkilenc éves Pfisterer Miklós.

Már rögtön itt az elején fontos leszögezni, hogy a *Barokk Róbert*től kezdve Pfisterer, majd Szentkuthy Miklós egész életművében kiegyensúlyozottan, de erőteljesen párhuzamba állítja lelki és fizikai beállítottságának talán két legfontosabb elemét: az aszkézist és a szexualitást, a húshagyó keddet (farsang, karnevál) és a hamvazószerdát (böjt). Számomra döbbenetes volt a nem-véletlenszerűségnek az a márvány keménységével többször is szembeütő kapcsolata Gonzaga Szent Alajossal és Rubensszel a *Barokk Róbert*től kezdve az *Euridiké nyomában*, az utolsó *Szent Orpheus Breviáriuma* kötetig. Majdnem hatvan éven keresztül Szentkuthy legkonokabb harcát a cselekményekbe és a gondolatokba ágyazva szinte szünet nélkül e két elem között vívta.

¹ Tompa Mária megjelenés előtt álló visszaemlékezéseiből (*Hát élünk, nem?* – Szentkuthy Miklóssal) közlünk egy fejezetet két részben.

LENCSÉS IDA, Sziget II., 2010

LENCSÉS IDA, Sziget I., 2010

Vallomásából tudjuk, hogy édesapja halála után annak nehezen olvasható kézírású naplóját megtalálta, és valami olyasmit értett meg belőle, hogy zavaros viszonya, titkos szeretője volt, sőt, talán még egy ismeretlen nőtől (aki gyermektartással zsarolta őt) egy féltestvére is. No meg azt is, hogy édesanyja aztán valóban piszkos oldaldnak tekintette az erotikát, betegesen és kimondottan távol tartotta magát a szexualitástól.

Kezdetben volt még a bandzsaság is, amelyet hosszú éveken át a szülők nem operáltattak meg. És mikor tizenkilenc éves kora táján, kissé megkésve átesett a szemműtéten, már élete végéig nem volt megelégedve az eredménnyel. Úgy érezte, az egyik szeme mindig másfelé néz, mint kellene. Önarcsképei fájdalmasan eltúlozzák csúnyaságát, szinte mazochista élvezettel festi le magát. Egyetlenegy önarckép-leírásán – és ez öregkoráig megmaradt – sem érezhető az önmagával való megbékéltség. Talán élete végén már képes volt tréfásan felfogni arcának és álarcának árnyalatait: 1988 májusában, mikor Bencsik Gábor interjút készített vele a Nők Lapja számára, Szebeni András fotóművész elkísérte, és egyik pillanatfelvételt készített a másik után, annyira belejött a kattintgatásba Szentkuthy mozdulatainak, grimaszainak láttán. Persze a hálás interjúalany kivétel nélkül valamennyi fotót látni akarta. És mikor Szebeni elhozta neki az összes fényképet, beleértve a „legrosszabbakat”, a leggrimaszosabb fotóknál felkiáltott: „Hű, de jó ronda vagyok!” Felesége próbálta leinteni őt, szépíteni férje kommentálását, korrigálni kacagó tetszésnyilvánítását saját ördögi grimaszai láttán, de ő rá se hederített. Szebeni András szóban is megörökítette, elmesélte ezt a találkozását Szentkuthyval, ami az *Örök közelség, ezer emlék* című könyv elején egy kerekasztal-beszélgetés részeként olvasható.

Szentkuthy arca csúnyaságának exhibicionista lefestése számtalan helyen megjelenik műveiben:

Hát ronda, az legalább vagyok. Homlokom alacsony, de a csontdudorok nagyok rajta, ami állítólag az agy értelem-gubóit jelenti, de azt hiszem, ez csak a barmok önhízogó babonája. Szemem tüzes, de sohasem volt még egy szalmaszál sem, amit igazán lánggra tudott volna lobbantani. Orrom a nyergénél betört, ez még valahogy jó...³

Mit akar ez a vén hiába-feltámadott: rekedt fuvolázásaival a fülébe, platonikusan, álvallásosan, álerotikusan, őrangyal pofájú ördög, apáskodó, szűzieskedő, gentlemankedő, hiénarágta csontváztrubadúr...⁴

Ennek a regényrészletnek fájdalmas humora, hogy Szentkuthy II. Szilveszter pápa regénybeli „feltámadása” utáni arcát örökítette meg így.

Most én vagyok kénytelen korrigálni csúfságáról szóló eltúlzott véleményét. Különböző könyvekben vagy a honlapon bárki megnézheti az 1930-as évek eleje óta készült fotókat, legtöbbjéről rendezett, értelmes arc néz vissza ránk. Szó sincs a végletekig eltúlzott csúnyaságról.

Az egyetemista Pfisterer Miklós, miután elegáns fiatal lányok közé került az angol szemináriumban, még jobban mardosta magát bandzsasága miatt, és úgy érezte, most már „végre le kell mondania a nőkről”. A helyzetet súlyosbította az is, hogy a művészettörténeti szemináriumon padtársa és barátja lett H. S. Pál, az „Adonisz-szépségű” fiatalember: ő volt az okos, a szép, az elegáns, a dandy-magatartás könnyedségének példaképe, a nők bálványa. S. Pali pszichológus lett, több könyvet is írt, néhány belőlük még ma is megtalálható Szentkuthy könyvtárában. Azzal büszkélkedett Miklósnak, hogy pszichológus lévén a nők még jobban bomlanak érte, mert tetszik nekik, hogy mélyen belelát a lelkükbe, hazudott vagy őszintén bevallott érzelmeikbe. A tizenhét-tizenkilenc esztendő bandzsa vagy már éppen a szemműtéten átesett Pfisterer Miklós úgy próbálta ellensúlyozni alacsonyabbrendűségi érzését, hogy amint barátja mellé leült a padba, az előadások alatt zagyva írásjeleket firkált összevissza a jegyzetfüzetébe, és mikor Pali megkérdezte tőle, miféle krikszkrakszokat ír, büszkén azt felelte, ez az ő saját gyors-, illetve titkosírása. Ettől azt várta, hogy S. Pali nagyobb tiszteletet fog érezni iránta. Nem tudjuk, így történt-e, mindenesetre a fiatal Pfisterer Miklós (hogy ne mondjuk: Barokk Róbert) éveken át testközelben éli át a számára oly fájó különbséget: a vonzó fiatalember és saját túlérzékenysége miatt kíméletlenül eltúlzott csúnyasága között.

Szemműtete után már nem vagy alig látszott rajta a műtét előtti állapot, és lassanként megtörtént az a csodás változás, amelynek H. S. Pál, a szépfiú egyik fontos előmozdítója volt: szerepe őriási abban, hogy Miklós „megemberelte magát”, lassanként elfogadta önmagát, sőt felülkerekedett Adonisz-szépségű barátján és kamaszkori, bandzsasága miatt átélt szenvedéseinek dzsungeléből,

mintegy önjerejéből kijutott a szabadság, a nők hódítása felé. A krikzkraksz „titkosírásból” elegáns, hódító viselkedés lett. Ezzel párhuzamosan – ahogyan a *Frivolitások és hitvallások*ban pontosan végigkövethetjük szellemi fejlődését – az egyetemi évek alatt teljesen kibontakozott intellektuális irányultsága, például Szerb Antallal és Halász Gáborral kötött barátsága. És persze szinte hihetetlen, hogy ezen öt-hat év alatt írta meg majdnem teljes egészében a *Prae*-t. Még azt sem tartom kizártnak, hogy ezekben az években gyors szellemi fejlődésére is erősen hatott a bandzsaságát megszüntető szemkorrekciós műtét. Gondoljunk csak bele: 1927-ben írta első művét, kamaszregényét, a *Barokk Róbertet*, és rá egy évre már elkezdte a *Prae* írását.

Tizennyolc-húsz évvel később akár még versenyezhetett is volna a pszichológus H. S. Pállal: 2000 táján felkeresett egy idős pszichiáter, aki Dél-Amerikából abban az időben települt vissza Magyarországra. Tudomást szerzett rólam egy napilapban megjelent, velem készült interjú nyomán. Mikor találkoztunk, elmesélte, hogy mintegy ötven évvel azelőtt, 1947 táján kezdő pszichiáter volt egy pesti klinikán, s akkoriban ismerkedett meg Szentkuthyval, aki mély benyomást tett rá. Osztályára súlyos depresszióval, ideg-összeroppanással hoztak be egy szobrásznőt, akinek állapotát férje viselkedése okozta: felesége kérdésére, hogy mire költi azt a rengeteg pénzt, minden különösebb zavar vagy bocsánatkérés nélkül bevallotta, hogy szeretője van, s négy gyermeke tőle, és a hölgy egyre több gyerektartást követel. Szentkuthy az Európai Iskola révén, de csupán baráti távolságból, jól ismerte a szobrásznőt és férjét is, s naponta bejárt a hölgyhöz a klinikára vigasztalni. Hosszan elbeszélgettek, és az ott segédorvosként működő pszichiáter elképedve tapasztalta, hogy Szentkuthy „gyógykezelése” milyen jó hatással van a szobrászóra. Nap mint nap egyre jobban látszottak rajta a gyógyulás jelei. Ha már szépségről és csúnyaságról esett szó, érdekes részlet, hogy a szobrásznő több kisebb méretű szobrot készített Szentkuthyról, de ezek a szobrok nem akarják sem a köztéri mellszobrokon szokásos merev értelmet, sem a még merevebb hamis szépség-harmóniát visszaadni, inkább az arcán fellelhető összes különlegességet, a dudorokat, homloka és arca formáját, szikrázó tekintetén különleges asszociációinak nyomát... tehát a 20. század közepének Picasso által kedvelt karikatúrisztikus csúnyaságait emelik ki.

Ugyanakkor a szépség sokszor szerepel Szentkuthy műveiben. Majdnem annyiszor, mint az erotika. A szépséggel kapcsolatos leírásai termékeny szövegek, nemcsak a női arcot, női testet idézik fel színes hasonlatokkal, hanem férfiakat, sőt tárgyakat is, ha felidézzük azt a vallomással felérő, lélekemelő szépségdefiníciót, amelyet a *Frivolitások és hitvallások Elementa inspirationis* című fejezetében mondott el. Ki mindenki volt szép műveiben? – Pendragon, Io Atlantica, Szent Dunsztán (ez utóbbi: „sugárzóan szép ifjú volt, és eszessége, intellektusa, műveltsége éppoly messze sugárzó volt”⁵) – ...a férfiszépség leírása éppoly fontos volt számára, mint a lelki szemei előtt felmagasló nők, akikről annyiszor olvashatunk műveiben, no és a háttorzongató démoniség megjelenítése is, mint például Pendragon személyének átváltozása. A szépség Szentkuthy számára a túlvilág, a végső igazság felé vezető vágyakozás megnyilvánulása anyagi szinten.⁶

1929 pünkösdjén ezt jegyezte fel naplójába:

*Egyszer elhervad a szexualitás és az esztétikai barokk gőg is: lesz még szóló lány kenyérrel, lesz még klasszikus balance: nőből, tollból, Szentlélekből épült hierarchikus rend és nyugalom.*⁷

Azzal akartam kezdeni ezt a fejezetet, hogy mindenekeelőtt fel kell tennem azt a kérdést, amely sokszor foglalkoztatott, és amelyet sokan feltettek nekem: minek köszönhető sikereinek hosszú sora a nők körében? Amikor emlékezetemben felmerülnek azok a történetek, amelyeket Dollytól, Miklóstól, régi barátnőitől nemegyszer hallottam, különleges egységet érzek abban, hogy Miklós nem a vad, habzsoló szexualitást tartotta a legfontosabbnak kapcsolatai kialakításakor és fenntartásakor, hanem az emberi szeretetet, amely férfi és nő között talán még elmélyültebb lehet a jól felfogott erotika segítségével. Egész karakterének acélbiztos lényege volt a szeretet spontán gesztusai, a gyors megbocsátás, az együttérzés, a nyitottság a segítségre. És még egy lényeges tulajdonság: jó emberismerete lévén felismerte a másokban a hasonló együttérzést, a szeretet nyomait. Soha még nem találkoztam olyan férfival, akinek jelleméből annyira hiányzott a megleckéztetés, a gyűlölet, a bosszú. Mindez bizonyára szerepet játszott abban, hogy a nők ragaszkodtak hozzá. Mellette éltem, számtalanszor tapasztaltam, hogy amikor dühös volt valamiért, a hirtelen elkeseredés lángja csak

néhány percig csapott fel. Szemrehányás helyett néma visszavonulás volt gyakori fegyvere és ön-építő taktikája. Rövid idő múltán úgy tett, mintha ellenkezései soha nem is történtek volna meg.

Persze azért udvarlási stílusát módszeresen alakította ki. Híres nőhódító módszerei, ahogyan maga mondja el nem kis öniróniával:

Én egy őskori bestiának és egy Julien Sorelnek vagyok az ötvözet... a nőnek rögtön magáról beszélek, az arcáról, a ruhájáról... Cipő, cipőzsinór, öv, ...frizurája, parfümjé, minderről hiperrészletességgel... Nagyon fontos a nők szemébe nézni. Az iskolában is jó fegyelmező voltam. Nemcsak fergeteges anekdotákat meséltem nekik, de szuggeráltam is a gyerekeket. Ugyanígy hipnotizálom a fehérnépet.⁸

Gyakran voltam rövid, futó hódításainak tanúja, láttam, hogy a nők milyen természetesen omolnak karjaiba, és ő is sokszor mesélt nekem régebbi kapcsolatairól – újabb flörtjein inkább némán átsiklott. A *Hívjuk Velencének* című novellájában⁹ lépésről lépésre láthatóvá válik, milyen eredményesek a hódítás pszichés trükkjei. Minden más tevékenységében felfedezhetjük az udvarlás képletét: mindig rá, udvarlása tárgyára összpontosítani, rá figyelni, róla beszélni – mint ahogy mindenben ezt a módszert követte, sokszor talán csak önmagában elemézve, sejtve a helyes utat, írásban, zeneírásban, emberi kapcsolatokban.

Mindezek a módszer lényeges elemei, de amiről végképp nem szabad beszélni az udvarlás élesben történő idején – figyelmeztetett –, az saját maga, az alkotás, a mű, ami tulajdonképpen a legfontosabb volt az életében. „Élet legyen-e, vagy mű?” – tette fel a kérdést nem is egyszer, és úgy érezte nagy szomorúan, hogy tulajdonképpen ő egyik sem! Egyértelműen kimondja a nőkkel kapcsolatos farsztó kudarcélményeit a *Fejezet a szerelemről* című regénye mottójában. Th. Randolph 17. századi angol barokk lírikust idézi: „Women that are things against my fate, ...Asszonyok, sorsom gáncsolói...”

Ő valahogy így érzi, mit jelent számára sorsának gáncsolása:

...a költő úgy érzi, hogy van egy életútja, van egy mondanivalója, de belegabalyodik a szerelemben, melyet divatos szóval ambivalensen fogad el, nagyon élvezi a nők szerelmét, azok testi és lelki gyógyhatásait, ugyanakkor úgy látja, hogy a szerelem eltéríti igazi gondolati és morális útjáról.¹⁰

Az én érzésem szerint azonban ez csúsztatás, kicsit haragszom is rá ezért az elhamarkodott kijelentéséért, mert a nők soha nem voltak sorsának gáncsolói! Még Barokk Róbert-korából maradt vissza ez a megrögzöttség, barátnői valójában rendkívül fontosak voltak életviteléhez, öngazolásához, egész életén végigkísérték őt, mindvégig megmaradtak, s kapcsolatuk átalakult, egy másik szinten mély, vidám, hangulatos, szerelem nélküli szeretetté. Persze arra is lehet gondolni, hogy túl mohó volt, túl sok nőt engedett közel magához, de ezt az igényét nem tudta leadni, függősséggé vált számára a nő jelenléte, és ezért féltette az írást, az alkotást. Erre gondolt, mikor egész életét mérlegre tette:

*S en-sorsom legsötétebb, mert színe s alja poltron,
Élet s mű között bolyong, mint aggály-aszú lélek:
Életben mű riongat, a műben lét a sorsom –
S a sír-írásom ez: se égi mű, se földi élet.¹¹*

Számára a szerelem fogalma szorosan összekapcsolódott a szeretet fogalmával, a kezdetektől élete végéig. „...sorsa gáncsolói?” – ezt a virtuális gáncsmozdulatot nem mindig élte meg tragikusan. Őt nem gáncsolták, őt szerették a nők, mint ahogyan el kell fogadnunk, hogy ő pedig három nőt is tudott egyszerre szeretni... vagy csak tesztelte őket? Közel is volt hozzájuk, meg távol is, mindig emlékeztetnünk kell arra, hogy író volt, és ehhez friss agy és összeszedettség kellett. Ha így visszanezünk a sorsán, végzetén, azt kell mondanunk, szinte megkönnyebbülve, hogy bizony ő élet is volt és mű is, sőt a feje búbjáig benne volt mind a kettőben. Az 1935-ben írt *Fejezet a szerelemről* rengeteg olyan pikáns és mélyen átélt részletet tartalmaz, amely kettősségeivel gondolkodásra készíti az olvasót.

...a szerelemben sohasem férfi és nő áll szemben, hanem mindig „egy ember” és a „Sors”: számomra a Donna nem nő, nem ember, nem pszichológiai vagy erkölcsi adat, ilyesmi nincs a szerelemben – hanem maga a Sors, mind az életem körül cikázik, felhőzik és hullámzik.¹²

Dualitása: intellektuális elmélkedés – és tettek. Úgy hiszem, az tudja olvasni Szentkuthy Miklóst, akit elszórakoztat ez a játék: a kettősségek, hármasságok megkülönböztetése, összehasonlítása, a kaleidoszkóp forgatása.

Ez az ellentétek ellentéte: egyrészt az egész világ minden jelenségének valami tépelődő, dogmatikus megértése, átélése, másrészt egyetlen kis, vérszegény, szinte fiktív rutinnak (szerelem!) a világtól, élettől, minden valamilyen valamitől elszakadó leverklizése – s csináltam-e mást, mint egyikből a másikba bukdácsoltam, még csak nem is sejtve, hogy talán a kettőt harmóniafélebe is lehetne hozni.¹³

Nagy kaleidoszkóp-változataidat mind átéltem, ó, Afrodité: a vegetáció vérmélyi, embrionikus, egysejtű idegességeit, a legvakabb életrángásokat – átéltem a szépség kékjét, a művészi gyönyörködés alaktalan, proteikus eroszát, s át a férfi és nő testi-lelki harcát, magnetizmusát, abszurdumát, ethoszát és csalását.¹⁴

Az nem tudja olvasni Szentkuthyt, aki nem éli át a variációk lehetőségeit, aki nem élvezi azt, hogy saját maga is kitalálhat hasonló variációkat, a mini catalogus rerum kis elemeit. Jelzői, asszociációi, metaforái mind valamelyest táptalaj az olvasó számára, hogy gondolkodjon el, ő vajon máshogy érzi-e? mi van emögött? Szentkuthy késleltet a matematikailag kiszámított jelzőkkel, metaforákkal, engedi az olvasót gondolkodni, máshogy gondolkodni... A több variáció arra készíti az olvasót, hogy belemenjen az ő gondolati játékába. Nemcsak írásaira jellemző, sokszor tapasztaltam viselkedésén is, ahogy beszélgetett emberekkel, szinte rákényszerítette beszélgetőpartnerét, hogy szakadjon ki a kisszerű logikából, és változatok lehetőségeivel tapasztalja meg a világ szélesebb perspektíváit. „Élet legyen-e, vagy mű?” – bizony ez volt életének legnagyobb dilemmája.

Leírt rettenetes mélypontokat is, ahol a fájdalom már-már elviselhetetlen a szeretet hiánya miatt, mint *Ágoston...* könyvének 33. fejezetében, ahol egyszerre három nő elvesztését siratja el, Nikét, Bettát, Micit/Marvelt – persze később kiderül, hogy ezek a szakítások csak ideiglenesek... talán éppen azért, mert igazi szeretet volt közöttük.

Mohás Livia 1988 júliusában, néhány nappal Szentkuthy halála előtt járt nála. Nagy hőség volt, kint ültek a teraszon, vidáman beszélgettek, és behűtött fehérbort szopogattak. Livia részletesen elmesélte az előző este átélt pikáns társasági kalandjait. Miklós pittoreszk, hihetetlenül szokatlan megjegyzései, a pikantériákra tett szellemes reflexiói hallatán Livia felkiáltott: „Miklós, maga aztán még ma is minden férfit lekörözt!”

Szentkuthy nemegyszer hangoztatta, hogy az *Arc és álarc* című, Goethéről szóló életrajz-fantáziában írta meg legjobban saját jellemének sokoldalúságát és a nőkhöz, a szerelemhez való viszonyát. Tehát az „önarckép álarcban” szándékot itt érezte leginkább megvalósultnak. Kätchen, a repdeső, vidám, fiatal színésznő halálosan szerelmes Wolfgangba, de ő visszautasítja a fiatal szépség szerelmét. Mégpedig azért, mert fontosabb neki az alkotásra szánt idő és energia, mint amit a hölgyre szánna:

Én az egész világért élek, én magam is az egész világ vagyok... Szeretek élni, senki jobban nálam nem szeretett – de élni tudni, mint mások, az igazán élők, persze nem tudok, mert úgy érzem, hogy írnom kell, alkotnom... Te nyilván azt mondod – legokosabb Kätchen –, hogy semmiféle tudomásod nincs irodalom és szerelem ellentétéről: épp ezért küldöm néked ezt a levelet, hogy igenis legyen erről az ellentétről is tudomásod, olyan elátkozott, szerencsétlen természetekkel kapcsolatban, mint én. ... És a másságok összeférhetetlenek. A szerelem mindent legyőz? Nem igaz. A szerelmet győzi le minden.¹⁵

Tehát Szentkuthy meggyőződése, mély átélése az volt, hogy a mű és a szerelem folyton csörtéznek egymással?

Hol tapintható ki a szerelem, a meleg érzelem Szentkuthy Miklós, a modern író, a modern ember tekintetében, szavaiban, leírásaiban? Persze sok érzelmdús, illetve szenvedélyes leírása van a szerelemtől, amelynek – amint írja – szoros velejárója a szenvedés. Mitzbán Izabella (dr. Mitzbán Izabella kutató mikrobiológus orvos, Szentkuthy gyerekkori játszótársa) többször Szentkuthy szemére vetette: leírása a nőkről amolyan laboratóriumi sterilitás, mértani megfigyelés eredménye, műveiben tudományos precizitással, aprólékossággal beszél a szerelemtől, erotikáról; mindenről, ami vele szoros összefüggésben van, távoli, steril, nem hús-vér demonstráció. Ez a *Frivolitások és hitvallások* felvételekor is szóba került, és mikor én megemlítettem Izabella megfigyelését, Miklós tréfásan leintett: „Ilyen megjegyzéssel ne zavarj el tőlem a ragyogó tyúkokat!”

Óriásnaplója 4. füzetében találtam ezt a bekezdést:

Sienában egy istennő szobrát találták a romok között. „Göttin verborgen” – rejtőzködő istennő: van-e tudósabb zene, matematikailag határozottabb evokáció, mint a „Göttin” szó zengő ökönyál-karcsúsága, és a „verborgen” mélyen, harangosan (a „Hovanscsina” c-harangja az első felvonás végén) kúti sötétsége. Szentkuthy, Szentkuthy, mi lesz belőled – nem ezek a te extázisaid? Egy történelmi adat-roncs, egy szó-akkord; egy vízió, holmi erotikus kielégítetlenség fioritúrával... Die Göttin: valami vizes, strandosan trikós, mocsarasan iszapos nő... Titokban kijárni hozzá – levelek, vízszag, árnyék-szalamanderes napsugár közé. Az igazi mystère: félig-világos erdőben, napos gyík-villámok között...

Sokszor olvashatunk szerelmi vergődéseiről, és szép, sőt fennkölt szerelmi leírásait is. A *Frivolitások és hitvallások*ban szerepel az ólomsúlyú mondat, miszerint a szerelem és a halál az ember számára a legfontosabb két titokzatos, megismerhetetlen tényező. Szentkuthynál az erotika furcsaságának, idegenségének érzése részben apja tiltott és zaklatott erotikájából eredt – „az élet piszkos oldala”. Hogy hol volt fellelhető a tiszta szerelem Atyika számára, azt nem tudjuk. Miklós is csak elméleti szinten tudhatta: többször „megsúgta” nekem egy égető hiányérzetét: ő soha nem nyerte el azt az ajándékot, amit a „hieros gamos”, a „szent házasság” boldog teljességérzése nyújthatott volna neki. Vajon mire gondolt? Szerette volna felmagasztalni a monogámiát, amire ő képtelen volt egész életében? Vagy éreztetni akarta a „hieros gamos” erősen erotikus árnyalatait is? Ugyanis elmondta, templomi házassága előtt gyónnia kellett, és gyóntatója „felvilágosította” őt: a házasságon belül majd minden szabad!) A *Doktor Haydn*ban olvastam ezt a sokat jelentő, rövid, de súlyos megjegyzést:

Mert hiszen a természet titkait és a szerelem egészséges, klasszikus örömeit – boldog házasság, gyönyör, líra, végzet és gyermekáldás – lényegében sohasem ismertem.

1979. július 8-i naplómiban leírtam egy rövid pikáns beszélgetést Szentkuthyval: „Említettem neki, hogy a *Prae*-szerkesztésem kapcsán a második részben megakadt a szemem egy mondaton, ami arról szól, hogy az anglikán pap szerint a nők szeretetének határait pontosan le lehet mérni. »...No és a férfiak szeretetének határaival mi a helyzet?« – kérdeztem. Hogy haragudott ezért az általánosításért Szentkuthy: »Férfiak, férfiak! Mi az, hogy férfiak?« – »Hát persze, mert ilyen nincs! – válaszoltam. – Vannak olyan férfiak, akik a 'férfiak' közé sorolhatók, és vannak az egyéniségek. Ilyen értelemben maga nem férfi.« – »No, már férfi sem vagyok? Ezt is meg kellett érnem?!« – »Igen, Goethe is azt mondta büszkén, hogy ő nem férfi, ő Goethe!«

A nőket kétfelé sorolta, Artemisz- és Afrodité-típusra. Első pillantásra úgy tűnik, túl sokat kritizálta az Artemisz-típusú nőket: nem szerette a túl határozott, kemény, rideg fiatal lányokat, akik nagyon céltudatosak, önzők, magabiztosak, sőt néha kegyetlenek, mint a hitregében, amikor Artemisz szarvassá változtat egy ifjú vadászt, mert az véletlenül és szerencsétlenségére megpillantotta a lombok között a nimfákkal körülvett, ruhátlanul fürdőző istennőt. Ő a lány, kedves, szenzuális Afroditékat szereti, mondogatta, akik nyitottak, befogadók, nagyvonalúak, nem kritizálják unos-untalan a szerelmes férfit, nem sorolják folyton hivatalos teendőiket, nem hivatkoznak csipcsup elfoglaltságaikra, és természetesen mindig készek a szerelemre. Amikor én megismertem, akkor már tulajdonképpen nem is voltak kapcsolatai. Inkább csak imádott flörtölni. De aki jól beleilleszkedett a modorába, annak nem volt bántó a viselkedése. És a petites révérencias-

okat megtartották. Úgyhogy én is csak szórakozásból próbáltam felismerni a hozzá érkező nőkben Artemiszt és Afroditét.

A *Narcisszusz tükre* című regény, amelyet a *Prae* megjelenése és a *Fejezet a szerelemről* között írt, de életében soha nem érzett megjelenésre alkalmasnak, tele van a szerelem tárgyának ilyen jellegű kettősségeivel: Artemisz- és Afrodité-nőkkel. Bármennyire irritálták őt, végül is sok Artemisz-nőt vonzott magához. Dolly mélységesen az volt, Betta is inkább Artemisz volt, mint Afrodité, mégis izgatta őt „nagy egyénisége”, önállósága, vitakészsége. Talán az Artemisz-nőkben az Afroditét kutatva, és fordítva, az Afrodité-nőkben az Artemiszt szerette volna fellelni.

Emlékszem beszélgetésünkre arról, hogy nagyon sok nő Artemisz és Afrodité keveréke, sőt, hogy a nők életük során hol ezt, hol azt az archetípust élék meg, ő is pontosan felfogta ezt már ismeretségei elején. Rengeteg leírása van kapcsolatokról, rengeteg karakteres portrét örökített meg. De főleg a viharos élményekről és érzésekről számol be. És úgy tűnik, az Afrodité sem mindig fenéig tejfől, fel-felbukkanó impresszionizmusa mutatja azonnali életérzéseit.

*Afrodité? Csak maradj antik s vajsín kagylódban, isten-gazember marina: nem vagy te őserő, bimbók csiklója, élet eretnek királya! Vallásprofákat ne vágj, pápákkal menny-gőgben sose szemtelenkedj: süllyedj csak allúrtelenül görög pocsolóádba, mint Iyukas hajó, melyre köp a vállvonogató halász. De ha végre e vér-kényszer mítosztól megszabadultam, helyébe ne kerekedjék a hétköznapi szerelem: találka-késés, bonyolult hazugság unt semmiért...*¹⁶

A túllépés a férfiszépség vágyán, a H. S. Pállal, a szépfiúval a „nemes versengés” sikere az 1930-as évek vége felé már egyre magabiztosabban tereli karámjába a nőket. 2008 táján, fotóinak rendezése közben felfedeztük az Árpád Fiúgimnázium egyik osztályképét, amelynek hátára emlékeztetőül nem a fiúk nevét véste, hanem a kedves mamákét... akikkel könnyen lehetséges, hogy viszonya volt.

Megdöbbenő, hogy az őt körülvevő hölgykoszorúból mindössze ketten olvasták műveit: Dolly, a felesége és Corremaria, az 1930-as évek elejének lelki értelemben is fontos barátnője. Egész élete folyamán soha más „maitresse” vagy barátnő nem volt, aki elolvasta volna akár egyetlen könyvét is. Ezt Miklóstól tudom, többször is elmondta nekem, halkán, kicsit fájdalmasan, kicsit csodálkozva, öregkorában még mindig furcsállva a dolgot. Bizonyára tudomásul vette, hogy egyrészt olyan nőket választott, akik nem érdeklődtek az ő művésze iránt, másrészt úgy viselkedhetett a légyottok alkalmával, hogy nem tartották fontosnak könyvet kérni tőle és elolvasni azt – az ő kapcsolatuk Szentkuthy Miklóssal távol állt könyveinek tanulmányozásától. Talán nem is vették komolyan művészetét. Bár az is lehetséges, hogy ő tartotta távol könyveitől a hölgyeket, hogy nyugodtan dolgozhasson. Néhány mulatságos esetet emlegetett: például amikor egy rajongó hölgy elkérte tőle a *Prae*-t, szabadkozott: „ó, hát ne fáradjon, nem kell elolvasnia, igazán fölösleges, még nem is tudja, milyen hosszú lesz a próbálkozás...” – Aztán egyetlen hét leforgása után a hölgy visszahozta a könyvet, és nagy lelkesedéssel rebegte Miklósnak: „csodálatos, gyönyörű a könyve, fenséges gondolatok vannak benne, csak egyetlen szót nem értettem, mit jelent az, hogy »szubjektív«?”

Szentkuthy sokszor büszkén emlegette, hogy sok zsidó lány, az egyetemen az angol szemináriumban csoporttársai és később tanítványainak anyjai – akikkel közelebbi kapcsolatot létesített – az ő hatására tértek katolikus hitre. Egyszer megkérdeztem tőle, hogyan zajlott mindez, és minek volt köszönhető a sikere. Azt válaszolta, hogy valamennyiüket előbb férfiként hódította meg, de mintegy párhuzamosan a szerelemmel, a szexszel átélte nihilizmusuk okát, és ahogy elkezdte vizsgálni őket, megtapasztalták a kereszténység szeretetelméletét és -gyakorlatát. Különös volt látni – mondta –, ahogy a nihilizmus kiszivárog lehetetükből, bőrből, szerelmi megnyilvánulásaikból, gyakorlati életükből. És mind máshogy dolgozta fel a későbbiekben az új hitet.

Corremaria talán a legintellektuálisabb, a legvilágosabb és legérzőbb lélek volt Miklós körül. Ellentmondásos, rendkívül szélsőséges egyéniségének sok apró részletét megismerhetjük a *Frivolitások és hitvallásokból* vagy *Az egyetlen metafora felét* és korai naplójait olvasva. A harmincas évek elejétől többször is egy svájci ideggyógyintézetben kezelték neurózisát. Szentkuthy egyetemi éve alatt kezdődött kapcsolatuk, de 1936 táján végleg elhagyta Magyarországot, és Svájcban telepedett le. Eleinte az angol szemináriumban Eppinger Dollyval voltak jó barátnők. Majd ugyanott Szentkuthyval is, aki akkor már Dolly vőlegénye volt. A kollegiális kapcsolatból nagy, mély barátság

lett. Zongorázni is tanította, ami nagyon fontos volt Szentkuthy életében, és intellektuálisan is jól megértették egymást. Corremaria nagybátyja, Freund Róbert, a zürichi zenekonzervatórium professzora azzal büszkélkedett, hogy Brahms neki dedikálta egyik művét. Bartók Svájcban, Witznauban töltött rövidebb idejéről könyv is készült,¹⁷ amelyhez Corremaria ajándékozott fotókat: az egyikben Bartók, a gyermek Corremaria és nagynénje, Freund Etelka látható, aki Bartók lelki barátnője volt. Corremaria a harmincas évek közepéig szüleivel Budapesten, a Gresham-palota közelében lakott, hatalmas lakásukban több zongora is szolgált a nagy zenei életet. Szülei Corremariát szolid úrilánynak nevelték, korai fényképén is látszik visszafogott, finom jelleme. A felső tízezer életét élte, érett szépérezékről is tanúskodó eleganciával öltözködött, csak kesztyűben, szája elé tett zsebkenővel volt hajlandó a telefonfülkében telefonálni, ha szomjas volt, egyedül leült a Duna-parti Ritz Szálló teraszára, és kesztyűben ivott egy pohár vizet. De Miklós kihozta, mit kihozta, *kirobbantotta* belőle a zabolátlanságot. A *Frivolitások és hitvallások*ban hosszan elbeszéli szerelmük részleteit. Én csak néhányat említek meg itt, ami mindent elmond kettejükéről. 1932-ben, mikor Dollyval nászútkról visszatértek, meglátogatták Corremariát Svájcban, aki akkor még ideiglenesen tartózkodott Zugban. Együtt tértek vissza Budapestre. A vonaton Mária és Miklós a peronon az ablaknál beszélgettek, bent a kupéban Dolly, aki akkor már gyermeket várt, egyedül ült és bóbiskolt. Mária a rohanó gyorsvonaton, a nyitott ablaknál, kereszthuzatban vad ötlettel lepte meg Miklóst: kijelentette, hogy ezt a kapcsolatot ilyen távolságtartóan nem lehet folytatni, neki szerelem kell, viszony kell, szerelmük kiteljesedését végig kell vinni. Miklósnak nem volt ellenére. Hazatértük után ez meg is történt. Corremaria rendkívül finom úrilány létére hajlandó volt kétes tisztaságú olcsóbb szállodákba menni találkára Miklóssal, együtt tiszta lepedőt kérni, és saját maguknak megágyazni szerelmi idilljük „tisztasága” érdekében... De Corremariáról nincs aktfotó, nála szó sem lehetett műteremben vetkőzésről, amint legtöbb barátnője önként és dalolva ment Budapest legjobb fotóműtermeibe, hogy művészi aktfotókat készítsenek róluk. Máriáról két fotót őrzünk: az egyik igen egyszerű, de elegáns ruhában, rendezett frizurával, kedves mosolyát megörökítő, ülő úrilánykép, a másik pedig rossz minőségű kis amatőr felvétel, amely idősebb korában Svájcban készült. Ami az irodalmat illeti, ő volt az egyetlen, aki segített szerkeszteni a *Prae*-t. Tehát elolvasta. Sőt, le is fordított belőle néhány oldalt németre. Miklós nevetve mesélte, hogy „mű-kétségbeeséssel” közölte vele, úgy érzi, ebben a műben a szerkezetet a gemkapcsok tartják össze. Aztán később minden könyvét elolvasta, amit kiküldtek neki. És nagyon nagy örömmel tartotta fenn szerelmével postai levelezés útján az intellektuális kapcsolatot. Nagyon szerette Miklóst. Lelke mélyéig szerette. Ő soha nem mondta azt, hogy Szentkuthy nem tudja, mi a szerelem (amit Betta többször is a szemére vetett veszekedéseik idején). Nagy szerelmük egyértelmű volt. Svájcba költözésének egyik oka is az volt, hogy érezte, Miklós nem lehet egészen az övé. Nem akarta Dollytól elrabolni őt. Dolly sokáig nem is tudott szerelmi viszonyukról. 1937 táján végleg elhagyta az országot, sok levelet írt, és bevallotta Miklósnak, annyira szereti őt, hogy soha nem fog tudni senkivel házasságot kötni. Ez így is történt. Magányos maradt, egyre vallásosabb lett, és élete vége felé egy ferences rendi kolostorral tartotta a kapcsolatot. Mikor eltemették, halotti beszédében az apát úgy értékelte lelki finomságát, mély vallásosságát, intellektuális erejét, hogy Corremaria volt az ő Edith Steinjük. A *Frivolitások és hitvallások* felvételekor (1983-ban) egyik alkalommal, éppen mikor hosszan beszélt Corremariáról, szem- és fültanúi voltunk annak, hogy Szentkuthy addig nem tudta, mikor halt meg. Halkan beszélt arról, hogy sűrűn leveleztek, azután egyszer csak nem jött több levél, sem képeslap, de nem merte megkérdezni Dollyt, hogy tán meghalt... És most? Néhány másodpercnyi csönd után ránézett Dollyra (vajon a sokéves szünet után éppen most, a jelenlétünkben fogja Dolly bejelenteni Mária halálát? – gondoltam). Dolly megkérdezte: „Mondjam?” – „Mondja!” – „1977. május” – „Igen... Nos, ez volt Corremaria. Legnagyobb jellem. Legnagyobb segítő.”

Huszonöt éves korában a *Prae*-ben ezt vallja:

...az átlagszerelem a karitás minimumának polgári kilégzése, polgári belégzése, viszont az egész-szerelem a tudó szérobantása a szélrózsa minden irányába... Szerelmes emberekkel mindennap találkozhatunk minden vendéglőben vagy autóbuszban, de olyanokkal, akik szerelem-érzésük mellé vállalták, külön gyilkos függeléként, az „objektívált” szeretetet, szóval nemcsak a pár kanálnyi öblítő-vizet, hanem az egész óriási forrást is hozzá – ilyen emberekkel gyakran egész életünk alatt egyszer sem találkozunk.¹⁸

Hegy Katalin az általa szerkesztett fotóalbum kapcsán a minap feltette a kérdést: vajon nekem „Miklóska” melyik (barát)nője a legrokonszenvesebb, illetve szerintem ki volt a legfontosabb nő Szentkuthy életében. Egyetértettünk abban, hogy az első helyet talán Betta kapja, mind a sok évet, amelyet együtt töltöttek, mind külsejét, mind intellektuális érzékenységét, mind pedig karaktervonásainak színes egyvelegét tekintve. Persze az a rezgésekkel, forró légvételekkel teli hangulat, amellyel Bettát műveiben megörökítette, mindaz, amit tudunk: Szentkuthy róla szóló sok-sok, néha eltúlzott vallomása.

Több maîtresse-éről elmondható, hogy személyiségük kizárólag Szentkuthy prousti mélységű, értelmező jellegű leírásain keresztül maradt fenn, illetve létezik számunkra. Vagy szerelmi csalódásában elkeseredett eksztatikus jelzőkkel dúszított leírásain keresztül látunk bele szerelmeivel (hol ezzel, hol azzal) közös belső világukba.

1939-ben Szentkuthy „Apolló” álnéven írt S. Paliról,¹⁹ aki feleségét, Bettát később elhagyta, és végleg Amerikában telepedett le. Feltételezhetjük, hogy ha nem ismeri ilyen közelről, barátjaként S. Palit, talán vélt csúnyaságában sem vájkál olyan kíméletlenül. Mindenesetre ez a hosszan tartó mindennapos ingerlő közelség vonzotta őt visszavonhatatlanul a módszeresen irányított, „profi” hódítás irányába. Ébersége, kiváló megfigyelőképessége, szuggesztív viselkedése és talán céltudatos birtoklási vágya is segíti őt Betta (gondoljuk meg: szépfíú barátjának felesége!) meghódításában is. Merthogy komolyabb, értékesebb, színesebb szerelmi élete szorosan összefügg S. Palival és Bettával történt megismerkedésével. Erről szól *Hívjuk Velencének* című novellája, amely aprólékosan végigkíséri első intenzív találkozását Bettával/Velencével. No és az ő makacs jellemébe is betekintést enged, milyen szívósan kísérté Bettát azon a délutánon körbe Budán, majd haza, ahol együtt folytatták a beszélgetést a legkülönbözőbb témákban, közben ittak, cigarettáztak. Mikor az elején a Gresham előtti buszmegállóban megpillantja Velencét, még álmukban sem gondolták volna, néhány óra elteltével meddig jutnak el: hogy vitathatatlanul és visszavonhatatlanul kapcsolat szövődik kettejük között. Ezt a szándékosan hosszúra nyújtott, első kettesben eltöltött délutánt az szakította félbe, hogy Betta kislia hazajött, és akkor persze vége lett a kezdődő idillnek, amelyben Betta szinte már bűvöletben hallgatta Miklós szavait. Szentkuthy találkozásuk után, azon melegében leírja, hogy együttlétük órái alatt milyen mértékben tudta ellenőrizni saját beszédét, azok hatását a nőre, vélt ügyetlenségeit, Betta reakcióit – hogyan hatott például Szentkuthyra az, hogy mikor a buszon egymás mellett ültek, Betta nem oldalvást nézett a férfira, hanem fejét szembefordítva, szemben, pontosan a szemébe, és szinte ez az egyenes tekintet volt egyik oka Szentkuthy szerelmi fellángolásának, aztán Betta bizonytalanságait, az ő saját szavainak, mozdulatainak, gesztikulálásának hatását, meg ahogy lelkük mélyén, az egymást kitapogató szavak mögött egyik a másikat megítélte. Nem is beszélve a feszültségről, a bizsergésről, amely végig fellelhető együttlétük alatt. Még a gyerekekről is szó esett, Betta fiáról és Szentkuthy kislányáról. Ez azért említésre méltó, mert itt mondja ki fehéren-feketén, miért nem foglalkozott többet kislányával, az akkoriban ötéves Marionnal. Bevallja Velencének, az ő szülei igen nehezen fejezik ki érzelmeiket, a szeretetüket magukban tartják, a legkevésbé sem engedik meg maguknak, hogy szabadjára engedjék a másik, hozzájuk igen közel álló személy előtt szeretetük megnyilvánulásait. Ezt ő átvette a szüleitől, és ez az oka annak, hogy nem tud közel kerülni kislányához, sohasem játszik vele. Ez tény volt, nem vitatta, vajon helyes-e vagy helytelen.

A harmincas évek végétől rendkívül hosszan tartó, intenzív kapcsolatuk az ötvenes években szakadt meg, amikor Betta durva kilakoltatásnak lett áldozata, és évekkel később lelkileg összetörve, megöregedve tért vissza Budapestre. Szentkuthy a legtöbbit róla ír, szélsőséges érzelmi kitörésekkel nyilatkozik kapcsolatuk forró pontjairól, apró ütközéseikről. Betta külseje teljesen megfelelt Miklósnak: rendkívül vékony volt, szép, sima, klasszikus arc, elegáns öltözködés, gazdag, nagyvilági stílus (édesapja zsidó nagybankár volt a két világháború között) és készség arra, hogy kielégítse szerelme mesélő/mitologizáló fantáziáit. A *Frivolitások és hitvallások*ban elmondta, hogy gyakran a *Mahábháratából* és más mesékből erotikus játékokat táncoltak, játszottak el Betta Duna-parti emeleti luxuslakásán. Róla is fennmaradt megannyi fénykép-émlék: elegáns ruhákban is, aktfotókon is.

Bettának mesélni: Hebbel „Judith”-járól: férfi és halál, férfigyűlölet és férfi-kívánság, zsidóság és ártás, gyermekgyűlölet... kiszínezni! Betta rétegei: neurotikus túl-szemérem, nagy szere-

lem (klasszikus, erkölcsös, költői, tág-humánus), ős-állati, mitikus ringyóság, akárkivel akármít... Juditot ezzel színezi.²⁰

Betta mindig poharakat, üvegeket vett nekem, mintha csak saját lelke és teste tündéri kristályábráival halmozott volna el. Ezek is olyan ősi egyszerű formákat mutattak, olyan légiésen átlátaszóak voltak, oly hidegen előkelők, és belül oly krisztusian tüzesek, könnyedek, csengők, törékenyek, arisztokratikusak, fantasztikusak és modernnek, dekadensek és örök-emberiek...²¹

Bettához fűződő szerelméhez hozzátartozik a második világháború borzalma is:

Ez marad az egész világból nekem, itt, 1942-ben, télen, in umbra mortis: Betta szerelme, színes fényképein örült költészetté lángoló betegsége, Krisztus vére Betta kelyheiben, az én didergő, pókláb-meztelen testem a rongyolódó lila köpeny alatt: költészet, szerelem, vallás, természet, háború egyetlen „beata passio”-ba tornyulnak... jöhet a halál?²²

A Bianca... regény VII. fejezetében a festőművész főhős a családi viszonyok és a szerelmi élet zsákutcájából végső elkeseredésében Websterhez menekül: a *Duchess of Malfi/Amalfi hercegnő* című véres drámájához, amely jó alkalmat ad arra, hogy Betta és Amalfi hercegnő jellemét összehasonlítsa. Ez a fejezet nemcsak kiváló Webster-elemzés, hanem a női nagy egyéniség, a mondaine-itás, a szuperérzékeny női kezdeményezés felmagasztalása. Ezzel kapcsolatban is különböző megvilágításokban, sokszor előjön Artemisz neve: azért izgalmas – fejt ki Szentkuthy –, mert nem akarja bekebelezni a férfit, ő a távoli nagy egyéniség, időnként a végzet asszonya, még ha tragikus vége lesz, akkor is.

Szépsége, eleganciája, hisztériái, ateista szemérmertlensége, irgalmatlan racionalizmusa, háttartalan önzése és gorgó tekintetű életmegvetése, minden konvencióval szemben érzett szinte túlvilági közönye, egészen bolond egyedülvalósága és sztoikusán viselt betegsége, mindezek félelmetessé teszik a hol rozsdaveres, hol citromsárga hajú Duchesst és Bettát... Mert ez a „violent passion”: a boszorkány, a gyermek, az álmodozó, a beteg, a nárciszoknál nárciszabb nárcisz, naivitás, a mohóság, az ész, a vadszínű vadmondén, a duruzsoló, babusgató, gügyögő, az öngyilkos, az összeszorított ajkakkal haldokló, a félreértett, a durva, a kegyetlen puritán, a cellába vakult apáca, a kéjelgés klinikai örültje...²³

Egyik „szállóigeként” hallottam Szentkuthy feleségétől, Dollytól (ki tudja, nem volt-e benne némi diadalmas gúny?) Betta negyvenes évekből származó minijellemzését Miklósról: nem tudja és nem is fogja soha megtudni, mi a szerelem! Lehet, hogy ezt csak egy önző, dühödt pillanatában röppentette fel, mert kapcsolatuk mélyreható volt és igen tartalmas.

(Nota bene, idézet az *Óriásnapló* 4-es füzetéből: „A szerelmi szenvedély lényege: hogy csak egy része egy egyetemes valóság-ölelésnek, valami szabad, légèren pantheizmusnak.” És a *Prae* első kötetében találtam ezt a fiatal Szentkuthy érzelmi gyötrődéseire jellemző szöveget: „Az idill tulajdonképpen semmi egyéb, mint automatikus kémiai eredménye a kopni kezdő mitológia és konkretizálódni kezdő gyakorlati élet keveredésének [...] mind a vágy mind a nő képe (a praktikus Vénusz-ikonográfia) erősödik is és gyengül is, sőt mintha a gyengülése volna az erő igazi formája.” El lehet gondolkozni Betta keserű és kissé fölényes megjegyzésén. A keserűség oka talán az, hogy Betta nem értette meg teljesen Szentkuthy életpályájának vagy életmezejének fő ösvényét, az alkotási kényszert, ami minden művészt óhatatlanul önzővé tesz, és amit felesége, Dolly átélt, felfogott, elfogadott.

Aki az életet a maga legteljesebb életszerűségében akarja ábrázolni, annak fakír módjára ki kell szakítania magát minden életből, ahogy az istenteremtő misztikusok az istentelenség méretetlen ürességéből szülik vallásuk ihlető démonát...

– írja mindjárt a Bianca... regény elején. Ezt a paradoxont Betta nem értette, erős személyiség lévén, bizonyára jobban birtokolni akarta szerelmét, és talán feltételes reflexeiben benne volt exférje,

„Apolló” dandy volta, aki az udvarlást az alkotás elé helyezte. Fölényes és felületes pedig azért, mert Betta sohasem fogta fel, nem érezte meg, hogy mégiscsak ő volt Szentkuthy Miklós „fő szerelme”, akit a *Biancá...*-ban örökített meg talán a legszínesebb palettával és a legmarkánsabb kontúrokkal (noha a Szentkuthy házaspár bevallása szerint soha egyetlen sort sem volt hajlandó olvasni tőle).

Hallhatunk sértettségekről, féltékenységről, például Dolly/Vivian nagyon szerette a Rudbeckia nevű virágot, és Betta nem állta meg, hogy gyakran ne gúnyolódják fölötte, anélkül, hogy gőgjében ki mondta volna a virág nevét: „...az a bizonyos virág, amit Viviannal ketten úgy imádtok...” – ebben a megjegyzésben érezhető, hogy Betta tudta, Miklós soha nem hagyná el feleségét egyetlen nőért sem. Ugyanakkor Dolly bevallotta nekem, hogy Miklós szeretői közül egyedül Bettától félt, érezte, hogy szinte egygyé váltak, annyira komoly volt a kapcsolatuk, és attól tartott, Miklós Bettáért el fog válni tőle. De hát erről soha nem volt szó. Ezt Miklós vallotta be nekem: nem tudta volna megtenni, hogy elhagyja, kiengedje a nagyvilágba egyedül Dollyt, akinek még soha nem volt munkahelye, aki – legalábbis férje meglátása szerint – képtelen lett volna egyedül élni. Viszont az is igaz, hogy kegyetlen-tréfásan interpretálta egy-egy új hódítását: vidáman hazament, Dolly elé állt, mintha tiszta homlokú, lelkes kamaszként a mamája elé állt volna, és bejelentette: „újabb virágszál a bandza kislemezén!” Bár a legtöbb maîtresse-szel viharos volt kapcsolata, végleg egyikkel sem veszett össze. Életük végéig békés, derűs barátságban maradtak, úgy láttam, hogy a szerelem átalakult szeretetté, és ami különösen érdekes volt, a szakítás után majdnem mindegyik szerető a következő évtizedekben Dolly jó barátnője lett. Kivéve Bettát.

Betta az elegancia, Betta a mondaine-itás, Betta a „nagy egyéniség”... Őrült fintora a sorsnak, hogy nagypolgári zsidó származása ellenére a hitleri elhurcolást valahogy megúsza, de a Rákosi-rendszerben már nem zsidósága, hanem nagypolgári léte volt a bűne. 1950-ben Szentkuthy tanúja volt deportálásának. Megindító pillanat: kikíséri a hirtelen megöregedett, összeomlott Bettát a marhavagon-szerelvényhez, amely Bélapátfalva környékére, a Mikófalva nevű kis faluba viszi őt. Miklós azt sem tudja, viszontlátja-e valaha. Mit tud adni neki emlékebe? Keats költeményeit, egy *Bibliát* és az *Ezeregyéjszaka* annyiszor együtt lapozott, eksztatikusan végigjártzott kötetét... Ezzel kapcsolatban Szentkuthy többször emlegette, csakis az az értékes és hiteles ajándék, amely számkra olyan fontos tárgy, hogy úgy érezzük, a szívünkben kell kiszakítanunk. Mert ez összeköti az ajándékozót és a megajándékozottat. Mindkettőjükben friss sebként és friss boldog pillanatként él az emlékezet.

Ami az elválást illeti, Szentkuthyban kavarog-zsong a fájdalmas paradoxon:

Az elutazó ember: a nem-itt léte és az emlékeztetői. Az emlék mindig tárgyszerűen konkrét – a nemlét, nem-itt-lét mindig metafizikum, misztikus úr, megfoghatatlan abszurdum. Milyen fantasztikus fokon nem-itt van a nem-itt lévő, s ugyanakkor mennyire „pontosan” olyan egy pillanatot, melyben a nem-itt lévőre gondolunk, mint mikor itt van a társunk. Ez egyike a legnyugtalanítóbb dolgoknak az eltávozott emberrel kapcsolatban: a hiány „több”, mint a nemlét.²⁴

A *Frivolitások és hitvallások* felvételének egyik napján Szentkuthy ötlete az volt, hogy a szóba került lányokat/hölgyeket a *Chinesische Kunstwerke* színes kínai képes albumból kikeresett vázákkal fogja röviden jellemezni. Betta is kapott egy vázát:

...jellemének, pszichológiájának, erotikájának, vallásosságának büszke követe: a legklasszikusabb kínai amfora, mélytengerek mágikus zöldje, fénye, éjszakája, zománca és holdsütése, a növény rajta tán vízipálma vagy tussal festett lótuszlevelekkel rokonkodó magányos növény, perverz álmok harmonikus koronája.²⁵

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

¹ Arc és álarc, 184.

² Ópapa ölében = Frivolitások és hitvallások, 36.

³ II. Szilveszter második élete, 182–183.

⁴ Uo., 274.

⁵ Szent Dunsztán (924–988), Fekete Reneszánsz, szentéletrajz = Szent Orpheus Breviáriuma, 159.

⁶ Lásd Elementa inspirationis, Frivolitások és hitvallások, 589.

⁷ Fájdalmak és titkok játéka, 39.

⁸ Harmonikus tépett lélek, Magvető, Budapest, 1994, 155–156., 158.

⁹ Holmi, 1996. június, 795.

¹⁰ Frivolitások és hitvallások, 401.

¹¹ Fekete reneszánsz, Toszkánai áriák = Szent Orpheus Breviáriuma, 270.

¹² Fejezet a szereletről, Szépirodalmi, Budapest, 1984, 129.

¹³ Uo., 143.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Arc és álarc, 219.

¹⁶ Ágoston olvasása közben, Jelenkor, Pécs, 1993, 27.

¹⁷ Werner FUCHSS, Béla Bartók und die Schweiz, Hallwag, 1973.

¹⁸ Prae I., Magvető, 1980. 447.

¹⁹ Ágoston olvasása közben, 66.

²⁰ Fájdalmak és titkok játéka, 144.

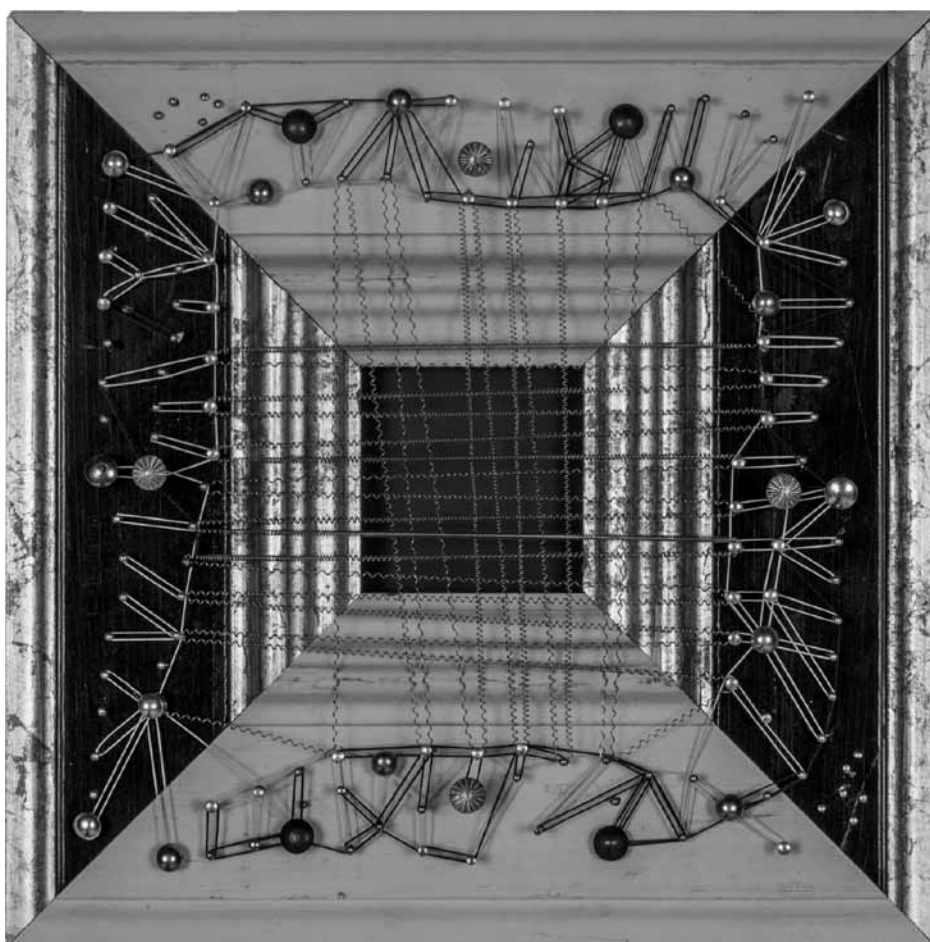
²¹ Uo., 141.

²² Uo., 142.

²³ Bianca Lanza di Casalanza, 152–153.

²⁴ Az egyetlen metafora felé, 176.

²⁵ Frivolitások és hitvallások, 648.

PÉCSI GYÖRGYI

A virrasztás értelme

Szilágyi Domokos: Felezőidő

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest

Szilágyi Domokos kései pályaszakaszának egyik legszebb s egyúttal az életmű legtalányosabb miniatúr remeke az 1974-es *Felezőidő* kötet címadó verse, a mindössze 19 soros *Felezőidő*. A költő kivételes lírai erővel és drámaisággal ütközteti a személyes sors végességét, az Én bezártságát és a világ megválthatóságának reménytelen reményét. Azért különösen izgalmas a mű, mert a kései lírában sűrűn előforduló határ–határtalan, véges–végtelen hermeneutikai fogalompárok helyett itt egyetlen, roppant kifejező, ámde legalább annyira sejtelmes költői metaforába sűríti bele az egészlétről és a halálértelmezésről szublimált intuícióját, tapasztalatát, a *felezőidő*be. S megkockáztatom, hogy ebben a versben érthetjük meg legpontosabban Szilágyi Domokos metafizikán túli metafizikai keresésének a természetét.

Legpontosabban, mondom, és máris korrigálnom kell, hiszen a költemény csupa rejtély, sejtetem, talány, jóllehet a költő mindössze egyetlen szimbólumot, igaz, a legjelentősebb európai kulturális szimbólumot, Jézus kereszthalálát vonja be a versbe, a költemény nyelve pedig meglepően egynemű. És mégis... Egyenként minden szavát, utalását értjük, a vers összességében azonban ezek az egyszerű, egyjelentésű szavak iszonyú erőteret képeznek, jelentéssugárzásuk nyugtalanítóan megsokszorozódik, a nézőpont- és a beszélői pozíció váltásával az egyszerű lírai szituáció erőteljes kultikus, szimbolikus, transzcendentális létismereti összefüggésbe helyezi a dilemmát, s megnyugtató felismerések helyett egyre nyomasztóbb, megfoghatatlan kérdések artikulálódnak.

•

*Kályhában tűz lobog.
Indulok, indulok.
Indulok tájaimra,
szemügyre venni mind.
A szem alátekint,
és lát sok buta pászmát
a Koponyák Hegyén,
hol a Testet vigyázzák –
nem tömérdek egyén,
hanem tömeg. Barázdák
agykérgen elmosódva.
A bőszület, garázdák
egyakarató sodra.
Éjfél. Éjfelekig
virrasztok, hogy midőn
(mikor?) elérkezik,
elérkezik, ne lepjen álom –
elérkezik, ébren találjon
a felezőidőm.*

•

A vers a vallomások költői jellegzetes konkrét helymegjelölésével kezdődik:

*Kályhában tűz lobog.
Indulok, indulok.
Indulok tájaimra,
szemügyre venni mind.*

A versindítás kiegyensúlyozottságot, harmóniát sugall. A kályhában lobogó tűz meghitt, nyugalmas esti időszakra utal, ezt a nyugalmas otthont, biztonságot készül elhagyni a beszélő. A gazda-ember este, lefekvés előtt még egyszer körbejárja házát, udvarát, ellenőrzi, minden rendben van-e, hogy maga is nyugodtan lepihenhessen. Az „indulok” háromszori ismétlése azonban némiképp megtöri a harmóniát, az ismétlés bizonytalanságot, rejtett szorongást, megerősítő önbátorítást sejtet. A bizonytalanságot tovább mélyíti, hogy a gazda „birtoka”, szemügyre vétel szempontjából, mindenképpen beláthatatlanul nagy: tájat nem szokás lefekvés előtt ellenőrizni, ráadásul a „táj” szót az E/1 beszélő többes birtokos jellel látja el: „tájaimra”, s ezzel máris elemelkedik a vers a valóságtól. Nem tudjuk, hosszabb útra készül-e a beszélő, netán búcsúzik-e, vagy csupán önmagát bátorítja, hogy kimozduljon a biztonságos melegből. Tájakra indulás nagy utat feltételez. De ha nagy útra indul, miért fontos, hogy égjen a kályha? Ha nagy útra indul, a tüzet inkább eloltja a gazda. Azért ég, mert miután szemügyre vett mindent, vissza fog térni, a házba, az otthonba.

Az ötödik sor meglehetősen merész váltással kultikus térbe röpti a verset, s még inkább elbizonytalanodunk, nem tudjuk ugyanis, hogy ki beszél:

*A szem alátekint,
és lát sok buta pászmát
a Koponyák Hegyén,
hol a Testet vigyázzák –
nem tömérdek egyén,
hanem tömeg. Barázdák
agykérgen elmosódva.
A bőszület, garázdák
egyakarató sodra.*

Erre a tájra érkezett vagy lát rá, pozícióváltással, a most már az E/3 beszélő, a jelenből egy kétezer évvel korábbi tér-időre.

A szituáció Jézus kereszthalálára utal, de szokatlan módon. Ha a keresztre feszített csak Test, ahogy a szöveg jelzi, akkor a vers a már halott Jézust idézi meg. De ha Jézus halott, és nem több, mint Test, akkor ki tekint alá? A költő fölfüggesztette az E/1 pozíciót, de nem nevezi meg az alanyt. Alátekinteni csak fölülről lehet. Ki lát alá, kit fed az E/3 rejtett alany? Az E/1 víziója lenne, mielőtt elindul, kilép az otthon biztonságából, a kályha mellől, elképzelem, hogy mit fog látnia a „tájain”? Ha vízió, fölösleges fölfüggeszteni a vallomások beszédmódot, ezáltal elidegeníteni a látomást. Vagy még közvetlenül a halála előtti pillanatban Jézus tekint alá, és azt látja, hogy halála nem több, mint közönséges halál, és egyetlen hozzá közel álló ember nincs a keresztfá tövében, se tanítvány, se az őt sirató anya, Mária, s hogy tanításaival nem vetett el semmiféle magot, és értelmét vesztette az önként vállalt, megváltói áldozat?

Nyitva marad a kérdés: ki tekint alá? És ki borzad el a bőszület, elállatiasodott, megvadult tömegetől? Jézus soha nem borzadt el a tömegetől, és soha nem tömegekről, arctalan egyénekről beszélt. Megkínzásakor sem, s még a keresztfán sem iszonyodott az emberektől, kínhalálában sem fordult az őt megfeszítők ellen: „Atyám! bocsásd meg nekik; mert nem tudják mit cselekesznek” (Luk, 23:34), a káromló latoknak nem válaszol, a megtértnek pedig Isten országát ígéri („Ma velem leszel a paradicsomban” Luk, 23:43). A bizonytalanságot növeli, hogy a versbeli szituáció a megfeszített Jézus halála utáni időt sejteti, de bőszület tömeg, csűrhe Pilátus udvarában követelte a halálát, illetve a kereszttől kísérelte és a megfeszítéskor tombolt. A haláltusáját vívó Jézus keresztfája körül nem bőszület tömegekről beszél az evangélista, csak arra menőkről, bár a keresztfán szenvedő, még élő Jézust ők is csúfolták és szidalmazták: „Az arramenők pedig szidalmazták vala őt, fejüket haj-

toztatván, / És ezt mondván: Te, ki lerontod a templomot és harmadnapra fölépíted, szabadítsd meg magadat; ha Isten Fia vagy, szállj le a keresztről!” (Mt, 27:39–42), a halott Krisztust, a testet már nem sokaság őrizte, mindössze néhány katona.

A vers utolsó hat sora nem kevésbé talányos:

*Éjfél. Éjfelekig
virrasztok, hogy midőn
(mikor?) elérkezik,
elérkezik, ne lepjen álom –
elérkezik, ébren találjon
a felezőidőm.*

A mű harmadik része visszatér az egyes szám első személyű megszólalási formához és a jelenhez. A vers második és harmadik részét az „Éjfél” szó tagolja, ismétléssel. Ennek első előfordulása egyes számú: „Éjfél” – valóságos, konkrét idő, nulla óra nulla perc, a következő időpillanat már a holnap része, a holnap kezdete. Az „éjfelek” viszont határozatlan, általános, nem konkrét idő. Éjfelekig virrasztani – mindennap éjfélig, mert valamelyik éjjel, nem tudható, hogy melyik éjjel, de be fog következni, és pontban éjfélikor fog bekövetkezni az a súlyos valami, amiért éberségre ítéli magát. A „virrasztás” szóval a vers visszautal Jézus életére: elfogatása estéjén Jézus egyedül virrasztott a Gecsemáni kertben. Közös virrasztásra hívta tanítványait, de azok mind elaludtak, Jézus gyötrődve, egyedül készült föl emberi megkínzására és halálára, a Szilágyi-versben viszont tökéletesen magában virraszt a vers beszélője, se közel, se távol nincsenek se alvó társak, se senki. A legtalányosabb pedig az, hogy a vers kezdetén indulásról, elindulásról, mindenképpen kimozdulásról beszélt, most viszont, a záró rész a helyben maradást sugallja, tehát mégsem valóságos kimozdulásról van szó, hanem virtuálisról, lelki számvetésről.

A vers zárása a legtalányosabb: az E/1 beszélő éberem, tiszta tudattal akar találkozni – gyönyörű metafora, de nem érthetjük félre – személyes halálával. A „felezőidő” kifejezés a meghalás pillanata. Mi, olvasók az ember testi halálára, dologi halálra gondolunk, de Szilágyi nem halált mond, hanem felezőidőt. De ha a meghalás pillanata megfelel valamit, akkor mit vág két félbe a halál? Ha az evilági élet az egyik fele, akkor mi tartozik a másik feléhez? Keresztényi értelmezésben az ember test és lélek, ám testi halálával nem szűnik meg az Én léte: teste visszatér a földbe, lelke pedig igazi hazájába, Isten országába. Csakhogy Szilágyitól mi sem áll távolabb, mint a keresztény – vagy bármilyen – transzcendencia elfogadása, és most sem transzcendenciára utal, de valamilyen transzcendentálisra igent mond.

A vers zárása megerősíti, hogy a golgotai jelenet valamiféle látomás, nem valóságos indulást jelent be a költő, hanem szimbolikust, ami egyrészt számvetés („szemügyre venni mind”), másrészt virrasztás, fölkészülés a saját halálra, a saját halál tetten érésére. A golgotai jelenet a számvetés, az E/1, a költő személyes számvetése: a vízió sorspárhuzam a költő és Jézus mártíriuma között, s több is ennél: Jézus illúziótlan emberi halálában a költő rálát saját majdani halálára.

A „megfeszítették, de másokat és önmagát megváltja-e a költő” gondolköre különböző modulációkban a kezdetektől hangsúlyosan jelen van Szilágyi költészetében, az utolsó évek verseiben azonban a megváltás, megváltódás dilemmáját a halál felől kérdezi. A *Felezőidő* kötetben a *Kyrie* című versében nyílt üzenetben mond ki egy korábban nem hangsúlyozott krisztusi sorspárhuzamot. „Mint Krisztus, midőn született, / a nem-sejtett feszületet / bömbölve már mint csecsemő – / sírok befelé – engem, ő, / a cserbenhagyó, hűtelen / – hisz nem vagyok *biúntelen* – / eléget – éget szüntelen; [...] S most sírom a feszületet / – egy hosszú, sejtelmes tusa / bömbölő kicsi Krisztusa, / – akkor, midőn megszületett.” A *Se ébren, se alva* (1973) versben: „túl a megváltáson: / élő feszület”-nek nevezi magát. A kései versek szerint (*Vád*) az élet a megszületéstől fogva enyhíthetetlen szenvedés, fájdalom, ezért az egyetlen igazán fontos kérdés a halál.

Természetesen a versbeli Golgota-vízió a költő világértelmezése, ezért érdemes megnéznünk, mit *hallgat el* a költő, mi történt *valójában* – az evangéliumok szerint.

A versben semmilyen jelzést, utalást nem találunk arra, hogy a keresztre feszített Test Isten fia volna – csak test, csak dolog. Elhallgatja, hogy Jézus egyszerre emberi és isteni: szenvedő emberként halt kereszthalált, de harmadnapon Isten fiaként támadt fel, és adott értelmet az Igének. Ke-

resztény hagyomány szerint Krisztus az Atya iránti föltétlen engedelemmel, de emberi félelmeiktől meggyötörten várta elfogatását és megöletését. Ugyanúgy szenvedett, szorongott, félt a kínhaláltól, mint bármely ember, de elfogadta áldozatiságát: „könyörge, mondván: Atyám! ha el nem múlhatik tőlem e pohár, hogy ki ne igyam, legyen meg a te akaratod” (Mát, 26:42). A keresztfán rettenetes fájdalomában esendő emberként úgy érezte, elhagyta Isten („Én Istenem, én Istenem! miért hagyál el engemet?”, Mát, 27:49), de a legutolsó pillanatban megbékélt szerepével: „És kiáltván Jézus nagy szóval, monda: Atyám, a te kezeidbe teszem le az én lelkemet. És ezeket mondván, meghala” (Luk, 23:46–48).

A versben egy minden metafizikától megfosztott jelenetet látunk: halott Test a keresztfán, körülötte garázda tömeg. A bibliai tanítás szerint harmadnapon elkövetkezett a Test feltámadása, a kereszténység legnagyobb misztériumának ünnepe, a Húsvét, tehát értelmet nyer a kereszthalál. De ha nem úgy történik...? Ha nem kettős természetű (isteni és emberi) a keresztfán függő Test, hanem csak ember, csak dolog? „Ha pedig Krisztus fel nem támadott, akkor hiábavaló a mi prédikálásunk, de hiábavaló a ti hitetek is” – mondja Pál apostol (Pál, Kor, 15:14). A *Felezőidő* e néhány sorában a legkeserűbb kiábrándulás és az Ünnepek lehetőségességének a tagadása történik meg: hiábavaló a hit és a prédikáció, az Ige; az élet iszonytató, és a halál sem ad semmiféle oltalmat. A költő/Krisztus megfeszítetik, de a versbe rejtett kérdésre, hogy van-e áldozatiságának, megfeszítésének (megfeszülésének) önmagán túlmutató értelme, a „bőszület, garázdák egyakarató sodra” azt sugallja, nincs, csak dologi halál van, és nincs „hálás utókor” sem.

A vers azonban nem ezzel a teljes reményvesztett keserűséggel, metafizikai kiüresedettséggel zárul, hanem egy metafizikai (fél)fordulattal. Szilágyi elutasítja a kereszténység transzcendenciáját, de nem fogadja el a racionalizmus kizárólagos anyagelvűségét, az ember abszolút végességét sem, mert számára nem létezik csak dologi halál.

A versben a meghalás pillanatát felezőidőnek nevezi a költő, de hogy mi van a halál után, hol van a megfelezett idő másik fele – a költő nem ad választ, mert kompetenciája a halál utáni létre már nem vonatkozik: „Bejártam a bejárhatót, / s tudni szeretném, mi van ott, / ott, a bejárhatón túl. [...] nem tudod, / hogy túlhan mire válik, / ebek harmincadján van minden, / csak ezt tudod – ennyi az innen” (*Zsoltár, vigasztalan – Tengerparti lakodalom* posztumusz kötet, 1978). A bejárható, megismerhető, megtapasztalható élet a halálig, határig, felezőidőig tart. A költő azzal, hogy nem „halálpillanatot”, hanem „felezőidőt” (vagy másutt: határt) mond, egész-létről beszél. Megnyílik egy olyan transzcendentális felé, amit valamiképpen megsejt, de megnevezni nem képes.

Az egzisztencialista értelmezés lét-egészről beszél. Az élet a lét-egész része, de nem maga a lét. A költő azáltal, hogy a halált felezőidőnek tekinti, nem fogadja el, hogy halálával befejeződné az ember – s itt nagyon közel jár Heidegger halálértelmezéséhez –: végessége csak abbamarad, de nem egyszer s mindenkorra lezárul. Ha az élet az egész-lét része, a felezőidő – mint halálpillanat, halál-küszöb, határszituáció – az élet és az egész-lét találkozási vagy metszéspontja, akkor a meghalás pillanatának birtoklásával a költő a halált az emberi létezésbe vonja be. S innen csak egy parányi elmozdulás kellene, hogy megfogalmazza, mit fog látni, mivel találkozik a meghalás pillanatában, mi az, amiért éjfelelig virraszt, amit semmiképpen nem akar elmulasztani. A vers világképének értelmezésekor ezen a ponton ingatag területen járunk, hiszen olyasmit készülünk kiolvasni a versből, ami szövegszerűen nincs benne, de talán nem tévedünk, ha Rilke *Nyolcadik duinói elégiáját* hívjuk segítségül.

A kései Szilágyi Domokos-i költészet egyik jellemző gondolata, hogy az élet szenvedés („csak halálig ne fájjon”; „Miért szültél velem halált?”), a halál rettenetes („Ki tanít meg a meghalásra?”) és óhajtott („az elmúlásnak reménytelen szerelmese”; „dög leszek én is nemsokára, örült, ezen munkálkodom, mióta kihúzott a bába”), az élethez, sorshoz ugyanakkor bezártságélmény társul („a világ dolgaiból nincs erő kiszabadítani”; „bezárattam, be örökre, földi halálos rögökbe”). A fájdalommal, szenvedéssel megélt életből – verseinek egyik vonulatában – a halál mint szabadulás jelenik meg, megszabadulás az életfájdalomtól, és kiszabadulás a földi – halálig tartó – bezártságból. A szabadulás az ismeretlenbe visz, hiszen csak a „határig” ismerhető meg a lét. Addig csak életet, sorsot, világot látunk, befelé nézünk, a halál pillanatában viszont, amikor már nem *tudjuk* a halált, megszűnik a haláltudatunk – Rilke szerint –, ráláthatunk a határtalan egészre: „Tárt szemmel szemlélik az állatok / a Nyitottat. Csupán a mi szemünk / fordult visszára, s áll létünk szabad / kijáratá körül, mint egy kelepce. / Mi kívül van, nem tudjuk, csak az állat / képéről, hiszen már a csecsemőt / meg-

fordítjuk, hogy váltig / csak a formát / lássa – nem a Nyitottat, ami oly mély / az állat arcán. Nem tud a halálról. / Azt csak mi látjuk. De a szabad állat, / az más: *mögötte* rejlik pusztulása, / s előtte – Is-ten; s ha vonul, örök- / létbe vonul, mint a vizek vonulnak. / De elénk soha, egy napra se tárul / a tiszta Tér, [...] Mindig a világ, / soha *nincs* anélkül Sehól: / a tiszta, ellenőrizetlen, mit az ember / beszív, s nem hajszol, csak *tud* végtelen. / A gyermek néha elmerül belé, de / kirántják. S egy-egy haldokló is az. / Mert holtunkban nem látjuk a halált már, / s túlra nézünk” [...] S mi, nézők, mindig, mindenütt a minden / felé fordulunk, soha kifelé!” (RILKE, *Duinói elégiák. A nyolcadik elégia*, ford. RÓNAV György = *Rainer Maria Rilke versei*, vál. SZABÓ Ede, Európa, 1983, 264.)

Bizonyos, hogy Szilágyi Domokost nem érintette meg Rilke költészete. Szilágyi ugyanis minden őt intenzíven megérintő szellemi találkozását valamilyen módon fölhasználta, beépítette költészetébe, Rilke *Nyolcadik duinói elégiáját* azonban, amelynek ezen a ponton nagyon közeli a válaszkérésére, nem. Az egzisztencialista létértelmezés közelségében jár, de megtorpan a „felezőidő”, a „határ” megsejtésének bejelentésénél. Talán könnyörtelen racionalizmus miatt, mert „mindent érteni” és megtapasztalni akart, és mert az evilági üdvözülés igénye, a profetikus szerep a halál közelében is erősebben vonzotta („legyen a költő: hasznos akarat” – Szabó Lőrinc), mint a metafizikai keresés, de *törekedett* ezek kiegyensúlyozására.

A „felezőidő”, a meghalás pillanata – Rilke szavaival – „létünk szabad kijárata”, amikor már nem befelé, a világ dolgaira, hanem „túlra nézünk”. A halál pillanata lehetőség, hogy a személyes életbe, sorsba, a „világ dolgaiba” bezárt ember egyetlen egyszer „kilásson” a létéből, még „innen”-ről a „határon túl”-ra. Ezért a pillanatért virraszt a költő, mert ha kudarcos az élet, és értelem nélküli a halál (Koponyák Hegye, a Test dologi halála).

Azonban ha csak egzisztencialista lét-egész megértésnek tekintenénk a személyes halál ily értelemmel való felruházását, leegyszerűsítünk a verset. A költő a keresztfán függő halott Testet nagy „T”-vel írja, tulajdonnevesíti, azaz egyszerre dologiasítja (test) és egyszerre emeli ki dologiságából (Test), tölti fel szimbolikus jelentéssel. Szilágyi Domokos könnyörtelenül szembenéz a megváltatlan étellel, azonban a Golgota-kép bejátszásával nemcsak egyetemessé növeli fájdalmát és kudarcát, de ugyanezzel a Krisztus-képpel oldja is. A vers gondolati merészsége, hogy a költő a versben azzal az illúzióttal szituációval szembesít, amely *még híján van az utólagos értelmezésnek*. Amikor Krisztus még nem tudhatja, hogy értelmet nyer-e önként vállalt kereszthalála, azaz – ahogyan prófétálásában megjövendölte – beteljesedik-e az Ige, követi-e a halált feltámadás, mert emberi halála pillanatában a keresztfán csak azt tudhatta bizonyosan, hogy dologi halált hal. A sorsanalógia szerint a költő is híján van élete és életműve utólagos értelmezésének, ő sem tudhatja, lesz-e költészetének önmagán túlmutató értelme. Amit a jelenben megtapasztal (a költészet erőtlensége a világ dolgaival szemben), az reménytelenül riasztó, azt mutatja, hogy életének, költészetének nincs önmagán túlmutató értelme. De mert sorsanalógia, a reális reménytelenbe belekódolódik a transzcendentális remény lehetősége is – az erősen áthallásos „virrasztás” motívummal.

Természetesen a virrasztás versbeli citátumával a Szilágyi-vers az erdélyi irodalom kultikus versével, Dsida Jenő *Nagycsütörtökjével* is dialógusba lép, és rejtett dialógust folytat egy másik Dsida-verssel is, a mélyen hívő, de felfokozott haláltudatú Dsida tragikus messianizmusának talán legkeserűbb vallomásával, az 1927-es *Messze látok* című versével. Ez utóbbi Dsida-vers a *Felezőidővel* rokon szituációt ír le: a keresztfán függő, elhagyatott Krisztus közönséges dologi halált hal, nemcsak művét/prófétálását követi majd közöny, de emberi halála, emberi szenvedése még a hozzá legközelebb állók számára is közönyös: „Kitárt üveges szemmel / messze látok a Golgotáról / A hold békésen úszik az égen: / semmi se történt / A fű lágyan selymesen suhog: / semmi se történt / Magdolna József és a többiek / meghitten társalognak valahol / egy laposfedelű ház tetején: semmi se történt / És vértajtékos testemet / a keresztfán felejtik.” Nincs feltámadás, nincs Húsvét – ugyanez az infernális magányosság, az emberi környezet sivársága, a megváltatlanság és a megváltatlanság érzése árad a *Felezőidő* vers középső részéből is.

A vers záró részének virrasztás-motívuma viszont a *Nagycsütörtökre* alludál, de szövegekői kapcsolatba lép Szilágyi Domokos néhány évvel korábbi nagy költeményének, az *Ez a nyárnak (Búcsú a trópusoktól, 1969)* záró motívumával is, amely egyébként szintén a *Nagycsütörtök* intertextusa. Szilágyi az *Ez a nyárban* zárja le költészetének és költői világszemléletének korábbi szakaszát, búcsút mond a trópusoknak, a kiürült formáknak, nyelvnek, költői magatartásnak, de megtartja, és éppen Dsidaival tartja meg a világ közösségi megújulásába vetett hitet: „lassan kezünkhöz szelídül az

este, – csitítjuk, eltesszük holnapig, / s a nyarat is emlékezetünkben, kiülünk a közös mennybolt alá, s itt / s most és mindörökké, kérges reménnyel várunk a hajnali csat- / lakozásig.”

A *Felezőidő* versideje az éjfél, éjfelek. Az *Ez a nyárban* szintén éjszakai virrasztásra utal a költő, hiszen a csatlakozás, a jövő hajnalban érkezik el. Nem kivételesen, mert Szilágyi Domokos kései költészetében a megújulás, egyetemes újjászületés, az Ünnepek eljövetele a hajnalhoz kapcsolódik. „Éjszaka kezdődik az ünnep, hogy legyen értelme az Igének, legyen világosság”, másutt halott éjszakát és élő nappalt említ. Az éjfél kitüntetett időpontja az archaikus gondolkodásnak is, számos babonáság, hiedelem kapcsolódik hozzá, a rontó erők mindig az éjszaka sötétjében jelennek meg, a gonosz hatalmát pedig az éjfél és/vagy a hajnal első sugara töri meg. Az éjfél mitikus időpillanat, ekkor vált a holtak ideje az élőkébe. S amennyire bizonyos, hogy mindig van éjszaka, sötétség és éjfél, annyira bizonyos, hogy utána hajnal, világosság, holnap következik. Az éber virrasztó költő ennek az időpillanatnak a várakozásába sűríti bele az élet értelmének és a halál meghaladhatóságának dilemmáját.

A hajnal virrasztása még egy Dsida-verset is bevonhat a vers értelmezési körébe. A *Közeleg az emberfia* (1929) Krisztus-várása, egyetemes létbizalommal, feltétlen reménnyel, jövőhittel telt. „Ma még sírunk, / mert a mosolygás nem én vagyok, / Ma még sötét / van, mert nem jöttem világosságnak, / hanem hogy bizonyosságot tegyek a világosságról. / Már közeledik az éj, mely szüli a Hajnalt. / Eljön Ő, minden biztonnyal eljön.” Dsida mély alázattal nem a messiás szerepével, hanem az örömhírt hozó, a megváltás eljövetelet hirdető evangélistával azonosul, Keresztelő Jánoséval: „Nem ő volt a világosság, csak tanúságot kellett tennie a világosságról. (Az Ige) volt az igazi világosság, amely minden embert megvilágosít” (Jn, 1:9), és „Nem a Messiás vagyok, hanem csak az előfutára” (Jn, 3:29). Szilágyi a vers záró képében nemcsak a megváltói szerepből, de az evangélistából is visszalép – nem Krisztusként, prófétaként, *akárki* emberként virraszt otthonában. De halála kitüntetett időpillanatban, valamelyik éjféلكor fog bekövetkezni, így az éjfél időmeghatározás megadja a virrasztás értelmét: éjfél után mindig eljön a hajnal, a holnap.

A Szilágyi-vers nem mondja, hogy a felezőidő után mit hoz a hajnal – küldetése, rendeltetése csak odáig terjed. Rilke teljes létről beszél, Szilágyi számára viszont a teljes lét nem személyes rálátás a lét-egészre, hanem a hajnal, a jövő első pillanatának a jelzése.

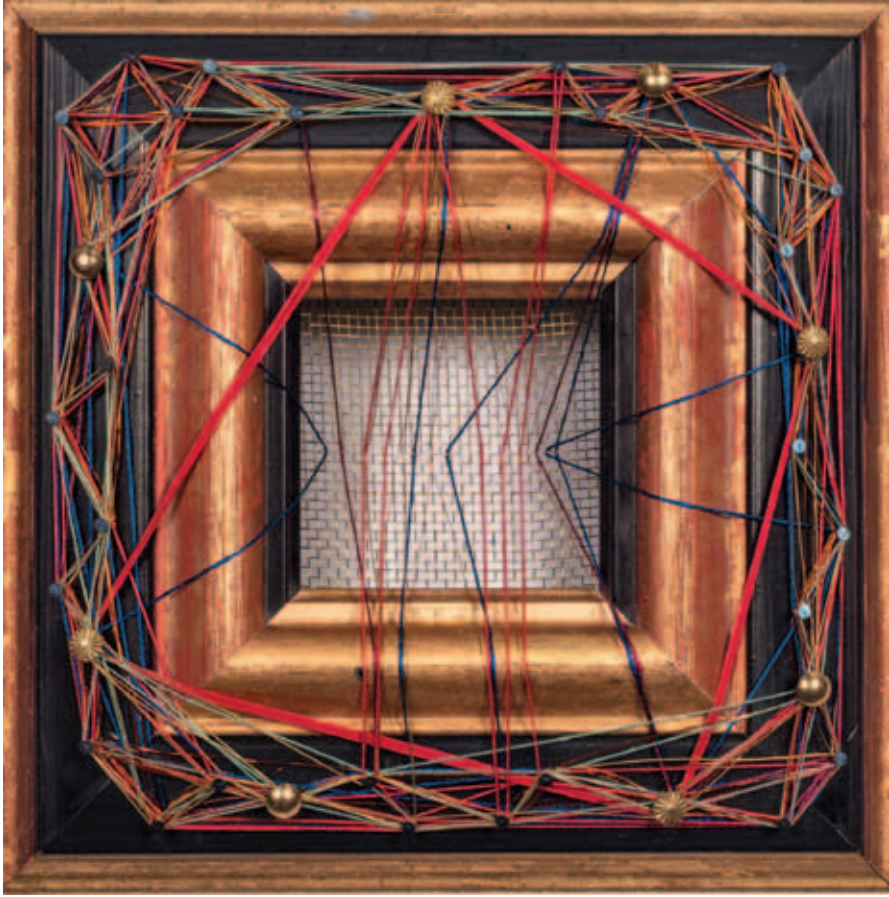
A golgotai vízióban a költő – sorsanalógiával, szimbolikusan – a saját halálára lát rá: „így halok meg, közönséges dologi halált halok, értetlenség, gonosz indulat vesz körül, s mert haláloznak nem lesz önmagán túlmutató értelme, értelmetlen halálozás visszamenőlegesen is semmissé teszi életem értelmét.” A költő személyes halálának ez a valószínűsíthető, reális esélye.

Heidegger szerint a lét értelmére vonatkozó kérdés a halál értelmére vonatkozó kérdésben rejlik, azaz ha értelmezni tudjuk, értelmessé tudjuk tenni a halálunkat, a létünket tesszük értelmessé. A halál önmagában nem megváltoztatható, de a meghalás mikéntje igen. Egzisztencialista értelemezésben a halál nyitott, a halál a saját egzisztencia tükrében változik, ezért a dologi halál, esemény halál mellett/fölött mindig ott a halál értelmessé értelmezésének szabadsága.

A *Felezőidő* Golgota-víziójában jelzett dologi halál a reális, az értelemmel valószínűsíthető halál a költő, a modern Krisztus számára, ezt az értelmezést erősíti a *Messze látok* című Dsida-allúzió („semmi se történt”), de mert egzisztenciális értelemben a halál nyitott, Szilágyi felülbírája a valószínűsíthetőt, nem fogadja el a pusztán dologi, kudarcos halált, a halált olyan lehetőségnek tekinti, amely értelmessé tehető, értelemmel felruházható – és fel is ruházza értelemmel.

A vers zárásában az E/1 arra készül, hogy valóságos élő emberként beárja a személyes halálát, egyetlen pillanatban – a meghalás aktusában – megtapasztalja magát a halált, és a meghalás pillanatában azt, ami a „határon túl” van. Hogy mi van a határon túl – Szilágyi ateizmusa elutasítja a platóni-keresztényi transzcendentálist, de nem kielégítő számára a tisztán materialista válasz sem –, a „mi van a határon túl” kérdést tehát nyitva hagyja. A határon túli „valami” lehet akár a Rilke *Nyolcadik duinói elégiájában* jelzett léttelenség is, amely egybeolvad a közösségi transzcendentált hajnalváró sorsteljeséggel. A virrasztás mindig határpozíció, a befejezés, lezárás aktusa egyúttal előjelzi az új megtörténését. Ha tehát személyes meghalásának pillanatát kitüntetett időpillanattá teszi, és ez az időpillanat az éjfél, akkor halálát értelemmel ruházta fel, mert utána Hajnalnak kell következnie. A megváltás eszméjének és megvalósulásának nyomasztó múltbeli tapasztalatát nem vonja vissza – a megváltók és a próféták magárahagyottsága, elmagányosodása –, de a múlt keserű tapasztalatát felülírja a léttörvény: a létegészbe ontológilag bele van kódolva a megújulás, a Dsidától is örökölt közösségi remény.

LENCSES IDA, Csapdában II-III., 2016

BENGI LÁSZLÓ (1976) Budapest

BENGI LÁSZLÓ

Hang és törés

Petelei István *Őszi éjszaka* és

Bodor Ádám *Behavazott lábnymok* című
novellájáról

Történetmondás aligha képzelhető el késleltetés nélkül. A késleltetés egyszerre tartja fenn az elbeszélés folyamatosságát, megőrizve annak nyitottságát a még elkövetkezendőkre, valamint hoz létre szakadást, egyfajta törést ugyanezen folyamatban, amikor is későbbre halasztja a soron következőket. Folytonosság és megszakítottság ambivalenciája, az időviszonyok eme – késleltetésből fakadó, illetve akként jelentkező – kettőssége föltehetőleg az elbeszélés legáltalánosabb feltételei közé tartozik. Ezáltal olyan nyitott és összetett narratív viszonyrend jön létre, amely anélkül képes befolyásolni az olvasói figyelem mértékét és irányát, hogy pontról pontra rögzítené vagy szigorúan megszabná az észlelés folyamatát. Így nem véletlen, hogy a késleltetésnek eltérő vonásai és vonatkozásai kerülhetnek előtérbe az irodalmi szövegek és az esztétikai tapasztalat változó kontextusaiban.

Az események elhalasztott megvilágítása szinte magától értetődően fokozhatja az elbeszélés által kiváltott izgalmat és érdeklődést: „Narratív szempontból egy rejtély *késleltetések sorozatán át* vezet kérdéstől a válaszig.”¹ Ennek során egyaránt hangsúlyosnak bizonyulhat a cselekvések lehetséges motívumainak sokfélesége, a nehezen megjósolható következmények és hatások többértékűsége vagy éppen a jelentésképzés nyitottsága. A késleltetés éppúgy ráirányíthatja az olvasói figyelmet a történet bonyolításának módjára, mint ahogy az értelem keresésének szellemi kalandját is tudatosíthatja. A befogadói figyelem fokozódásával az elbeszélés mind több mozzanata nyommá, az elhallgatottak feltárását előrevetítő jelzéssé válik. Ahogy pedig egyre dúsulnak az értelmezés kihívásával egybefonódó jelek, a mű összefüggéseinek fölfejtésében-megalkotásában – a cselekmény rendje és a jelentésalkotás logikája mellett – növekvő szerep jut a világgaloklás érzéki aspektusainak is, mindjobban kiterjesztvén és integrálván az olvasás során megjelenő érzékletek körét.

A késleltetés sajátossága azonban, hogy könnyű túlfeszíteni a húrt. A cselekményelemek halmozódó visszatartása vonatottságot eredményezhet, a jelentés egyre csak kudarcba fulladó keresése pedig egy ponton túl már nem újabb értelmezésekre ösztönöz, hanem oly mértékben frusztrációt vált ki, hogy végül megfosztja a befogadót a műélvezet esélyétől. A késleltetés tehát – a várakozásoktól is függően – eltérő hatásokat képes kiváltani, miközben az ellentétes lehetőségek szorításában valamiféle egyensúly kialakítására törekszik: az egyszerre történő és halasztódó elbeszélés az olvasás folyamatában izgalom és frusztráció kettőset hozza játékba.

A késleltetés bajosan írható le egyszerű történetmondói technikaként vagy narratív fogásként: az elbeszélés létmódjához tartozván meghatározza a történet időbeli kifejlését, alakítja az értelem keresésének feltételeit, frusztráció és izgalom feszültséggel teli, ugyanakkor eleven és alkotó játékkal kíséri-ösztönzi az olvasást, miközben teret nyit a világvonatkozások érzelmi összetettségének és értelmi gazdagságának. E szerteágazó és rétegzett szerepkörnek köszönhetően a késleltetés az egyes elbeszélésekre jellemző módon, eltérő mértékben nehezíti meg a befogadást, sőt akár odáig is fokozódhat, hogy végül sor sem kerül egyértelmű meg- vagy föloldásra. A válasz efféle elmaradása a jelentésképzés időleges halasztódásaként vagy elvi lehetetlenségeként is értelmezhető, függően attól, hogy a tudás egyébiránt szavatoltnak vélt keretei közepette válik kérdésessé valamely ismeret bizonyossága, avagy ezt mintegy visszajára fordítván, az ismeret evidenciája felől vetődik föl ama feltételek problémája, amelyek a tudás érvényességével együtt annak korlátait is meghatározzák.

A modernség sok szempontból ingadozó, ambivalens pozíciót látszik elfoglalni az értelemképzést átszövő kételkedés formáját és mértékét illetően. Alighanem erős egyszerűsítés, sőt együgyűség

lenne olyan történeti feltételezés révén föloldani ezt az ambivalenciát, amely szerint a modern művészetek – föl sem ismerve az ebben rejlő ellentmondást – célirányos következetességgel törtek előre az értelemtulajdonítás időleges késleltetésétől a jelentések elvi rögzíthetetlenségé felé. Ezért bár Petelei István *Őszi éjszakájára* és Bodor Ádám *Behavazott lábnyomokjára* a modernségben kibontakozó eltérő poétikai magatartások példáiként tekintek, alapvetően a két szöveg látókörének átmetszése érdekel. Nem pusztán a köztük lévő különbségeket igyekszem hangsúlyozni, hanem az újraolvasásnak azt az inkább közvetítő, semmint elválasztó mozgását, amely össze is köti, ezáltal pedig összetettebben teszi érthetővé a magyar irodalmi modernség korai és kései szakaszát.

A *Behavazott lábnyomokban*, Bodor Ádám hetvenes években született rövidtörténetében² jókora nehézséggel lehet csak valamiféle cselekményre lenni. Pedig az elbeszélés végső soron követi a szerző kisprózáinak egyik „alapvázát”: valaki (gyakorta egy idegen) megérkezik valamely (általában meghatározatlan) helyre, ott egy ideig téblábol, majd éppoly váratlanul távozik, mint ahogy érkezett, s „a szituáció előzményeire és következményeire sem derül fény”.³ E cselekményváznak minden eleme megtalálható a *Behavazott lábnyomokban*, csakhogy végletesen lecsupaszítva.

Az amúgy is nyúlfarknyi szövegben az események egyetlen – igaz, az írás tengelyében álló – bekezdésbe sűrűsödnek, sőt, az erősen utalásos jellegű történetmondás ezen belül is néhány tagmondatra korlátozódik: „Szinte egyenletes távolságra egymástól mélyedések sorakoztak, akkorák voltak, mint egy-egy kincstári csajka. Félig behavazott lábnyomok voltak, alattuk a meder öblös edényeiben fojtott hangon csobogott a patak. Alagúttá fagyott a patak fölött a hó, boltja elég jól bírta az ember súlyát, amíg egy helyen aztán ijesztően döngött egyet, itt a léptek habozó topogás után meredeken bemenekültek az irtás csutakjai közé. Valaki itt járt, és megijedt.” Ennél több szó nem is esik a szűken vett történetről.

Ahogy a cselekmény terjedelmében és kifejtettségében egyaránt összeszűkül, úgy szorul ki az ember a beesteledő tájból, vagyis a műbeli világból. Szigorú értelemben véve nincs is jelen az elbeszélés folyamán: pusztán a címadó lábnyomok utalnak arra, hogy valaki járt a havon, s e nyomokat is, bár még kivehetőek, félig befedte a hó. Az elbeszélő tehát nemhogy belső nézőpontból nem tudósít a szereplő által átélt eseményekről, de még csak szemtanúként sem lép föl. A történetmondás így a megfigyelhető jelenségek értelmezéséhez közelít, afféle nyomolvasássá válik: a megszólaló nem annyira elbeszéli, mint inkább kikövetkezteti a korábban történeteket. Erről árulkodik az eseményvázat körvonalazó tagmondat alanyának furcsa határhelyzete is: nem a bekezdés végi „valaki” vagy a korábban említett „ember”, hanem az egymás után sorakozó „mélyedések” által jelölt „léptek” azok, amelyek (akik?) „habozó topogás után meredeken bemenekültek az irtás csutakjai közé”.

A nyomolvasásként színre vitt történetmondás egyszerre emeli ki a szereplőt a természeti keretek közül, illetve olvasztja őt egybe környezetével. Azáltal, hogy az elbeszélő nem egy adott figura – nyomokat hagyó – tetteit írja le, hanem a – már eltűnőben lévő, de még érzékelhető – nyomokon keresztül vázolja csupán a múltbeli eseményeket, a történések eloldódnak az alak közvetlen és egyéni megjelenítésétől: a nyomolvasás távolítja és elvonatkoztatja a cselekvéseket a nyomokban nem tükröződő személyiségjegyeiktől. A rövidtörténet (színre sem lépő) szereplője ezért is maradhat végig meghatározatlan.

A *Behavazott lábnyomok* szövege két irányban is szétfeszíti a történet alanyának – az ijedt této-vázásban éppen csak fölsejlő – egyéniségét.⁴ Egyfelől szinekdochikus módon, az egyedítő vonásokat az ember(i nem) általános fogalmában oldva föl; másrésztől metonimikusan, amikor a személy helyett a lépteket, sőt azoknak is csupán tárgyiasított eredményét, a lábnyomokat szerepelteti. Az az elmozdulás, amelynek során az egyént (az általa hagyott) nyomok helyettesítik s képviselik, végső soron dezantropomorfizáló hatású. A nyomolvasásként értett elbeszélés ugyanakkor egy ezzel ellentétes folyamatot is magában foglal: a látványelemek cselekményesítése során a mélyedések jelezte léptek menekülő emberré válnak, vagyis a nyomok megszemélyesítődnek, antropomorf alakot öltenek. A szövegben szereplő „valakit”, „az embert” tehát éppúgy a látottak nyomként értelmezése, tulajdonképp maga a nyomolvasás hozza létre, mint ahogy az is az elbeszélés illetén alakításának folyamánya, hogy a kikövetkeztetett „valaki” jószerével nem kap egyéni karaktert. Így a szöveget antropomorfizálódás és dezantropomorfizálódás ellentett irányú mozgásai határozzák meg.

A cselekmény redukciója, a szereplői megszólalások hiánya együtt jár a leírt látvány előtérbe kerülésével. Minthogy a rövidtörténet peremre szoruló hőse ijedtében csak lábnyomait hagyta hát-

LENCSES IDA, Özönvíz III. és I., 2016

LENCSEÉS IDA, Özönvíz IV. és VI., 2016

ra a narrátor látóterében, helyét a természet veszi át. Ennek ellenére az elbeszélés nem fordul át statikus tájleírásba: az olvasó rendre természeti történésekről szerez tudomást. A fényviszonyok alakulását déltől egészen a hirtelen leszálló estig kísérheti nyomon. A felhők szintén folyamatosan változtatják helyüket és alakjukat, amint kiszámíthatatlanul mozognak a tájban. Az első bekezdés „úgy látszott, odafönn újra beáll a havazás” föltevésére a zárlat „pár napig hull belőle csendesen a hó, [...] valahogy látszik, hogy odafönt történik valami” megállapítása felel. Érdekes, hogy a mű ekként létrejövő kerete hasonló elbeszélésmóddal él, mint az ijedt megtorpanás után elmenekülő ember középre helyezett – az írást szimmetrikusan kettéosztó és így a keretet hárompillérű kompozícióvá bővítő – története. Az elbeszélő ugyanis ahhoz hasonlóan jelekből következtet a közvetlen érzékelés elől rejtett természeti történésekre, ahogy a lábnyomok jelezte események sorát is a hóban keletkezett mélyedések értelmezéseként tárja elő.

A környező természeti világban tehát szüntelen „történik valami”. Ám jellemzően ezek a változások állandó helyzetet, azonos elrendeződést tartanak fenn (a befagyott patak rendületlenül csobog és áramlik), illetve a természeti körforgások rendjébe illeszkednek (mint mikor „beesteledik” vagy „kitavasodik”), de legalábbis ismétlődő folyamatok részeként tűnnek föl. A szüntelen hanghoz és mozgáshoz képest, a folytonos változás állandóságot teremtő idejéhez viszonyítva az, ami az emberhez kapcsolódik vagy vele történik (a jégboltozat „ijesztően döngött egyet”, s aki „itt járt, [...] megijedt”), csupán időleges, pillanatnyi és esendő. Az ember mintegy kihullik, kívül reked a megjelenített természeti események idő- és térbeli léptékén.

A rövidtörténetben végső soron sajátos billegés tapasztalható a történetek jelentőségét illetően.⁵ A patak „fojtott hangja” és a vizet borító jég „ijesztő”, menekülésre készítető döngése éppúgy a fenyegetettség légkörét, jelentőségteljes léthelyzetét látszik megteremteni, mint az elmenekülő ember még látható nyomait is eltüntető havazás. Ugyanakkor a természeti léthez mérten mindazok az események, amelyek a műben fölsejlenek, a cselekmény szélsőséges egyszerűségével és az egyetlen szereplő fizikai hiányával olyannyira jelentéktelen benyomást keltenek, mintha a *Behavazott lábnyomok*ban alig történnék valami. Bodornál így nem csupán annak tapasztalatáról van szó, hogy az ember után maradó, illetve elmúlását jelző nyomok idővel kiolvashatatlaná és értelmezhetetlenné válnak. A természet állóképszerűséget eredményező folytonos változásával és körforgásával szemközt maga az emberi létezés rémlik illuzórikus, hamarjában semmivé foszló jelenésnek.⁶

A kétségtelen különbségek dacára nem megalapozott egyszerű ellentétet föltételezni az emberi és természeti történések között. Érdemes fölfigyelni például arra, hogy nemcsak a történet alanyát jelöli határozatlan névmás („Valaki itt járt, és megijedt”), hanem az írás végén bekövetkező változásokét is („odafönt történik valami”).⁷ A két névmási forma ugyan különbséget tesz ember és természet között, ám a természetben ható vagy a természet mögött rejlő értelem éppúgy hozzáférhetetlenként, meghatározhatatlanként tételeződik, mint ahogy az emberi cselekvések jelentése is kifürkészhetetlen marad az elbeszélésben.

Az utolsó mondatban a varjak röptének merészsége, majd váratlan, a természet erőitől kényszerített megtorpanása – miközben a madarak kitartó igyekezete ellenpontozza is a lábnyomokat hagyó szereplő menekülését – a mozgás irányváltását tekintve szintén párhuzamba állítható az emberi történésekkel: „A felhők rojtos széle mentén a magasba merészkedő varjak a szeszélyes áramlatban minden igyekezetük ellenére hátrafelé repültek.”⁸ A *Behavazott lábnyomok*ban mind a természeti változások, mind az emberi cselekvések többé-kevésbé elszakadnak összefüggéseiktől, indítékaik s indítóokaik csak részlegesen fejthetők fel. Az események efféle absztrahálódásából az egymás mellé állítás kompozíciós elvének, az ellentétekre és párhuzamokra építő szerkesztésnek az erősödése következik: a jelenségek köznapi rendjének és magától értetődésének fölfüggesztődése az értelemkeresés további poétikai feltételrendszereit hozza játékba. Az eltérő síkok ebből adódó egymásra vonatkoztatását ugyanakkor sajátos paradoxitás jellemzi, mivel az összekapcsolás értelmező műveleteit – persze más közös mozzanatok mellett – a történések redukáltságával korreláló kölcsönös idegenség és megfejthetetlenség is ösztönzi.⁹ Mindennek következtében Bodor írásában egy olyan poétika körvonala rajzolódik ki, amely szerint a szöveg – a nyomra emlékeztető módon – úgy hoz létre új összefüggéseket, hogy eközben meg is fosztja a benne foglaltakat jelentésüktől.

Ahhoz hasonlóan, ahogy embert és természetet nem lehet mereven szembeállítani egymással, a rövidtörténetet sem kettős, sokkal inkább hármas tagolás jellemzi. Három szakaszra osztható

például a szűken vett cselekmény, a szereplő mozgása: az előrehaladó léptek megtorpannak, aztán a helyben topogó ember visszafele menekül. A víznek is három, részben eltérő halmazállapotokat idéző formája jelenik meg a műben: a változó hó(felhők), a patakot borító jég és az alatta áramló vízfolyás. A tömörre fagyott jégpáncél jelentőségét – az emberre gyakorolt hatása, ijesztő döngése mellett – az is kiemeli, hogy olyan szilárd határt képez, amely a cselekményt jelző nyomoknak is alapjául szolgál.

Amint a történések tere, úgy ideje is sajátos rétegződést mutat. Az elbeszélés múlt ideje olyasféle vékony hártvának tetszik, amelybe két eltérő időtartomány nyomai íródnak bele. Az eseményeket földidéző-kikövetkeztető, utalásos történetmondás a leíráshoz képest is előidejű múltba nyit betekintést, ám az elbeszélésben szintúgy rendre kísért a jelen időre váltás. Az első bekezdés utolsó tagmondatában az igeidő változása még a jövőre vonatkozó múltbeli feltételezés megfogalmazásának világos nyelvtani következménye. Ugyanakkor a mű második felében már közel sem lehet ennyire egyértelmű nyelvi okkal számolni: „Nemsokára, ahogy a hónap ez a sárgás hamva elillan a domborulatokról, egy következő, kitaróbb felhő érkezésével egyszerre beesteledik.” Végül a szöveg „Néha” fölvezetésű záró bekezdése általános jelenben veszi kezdetét, és az elbeszélést – egészében véve is – olyan határfelületként látatja, amelyet az egyszeri és az általános érintkezése formál ki.

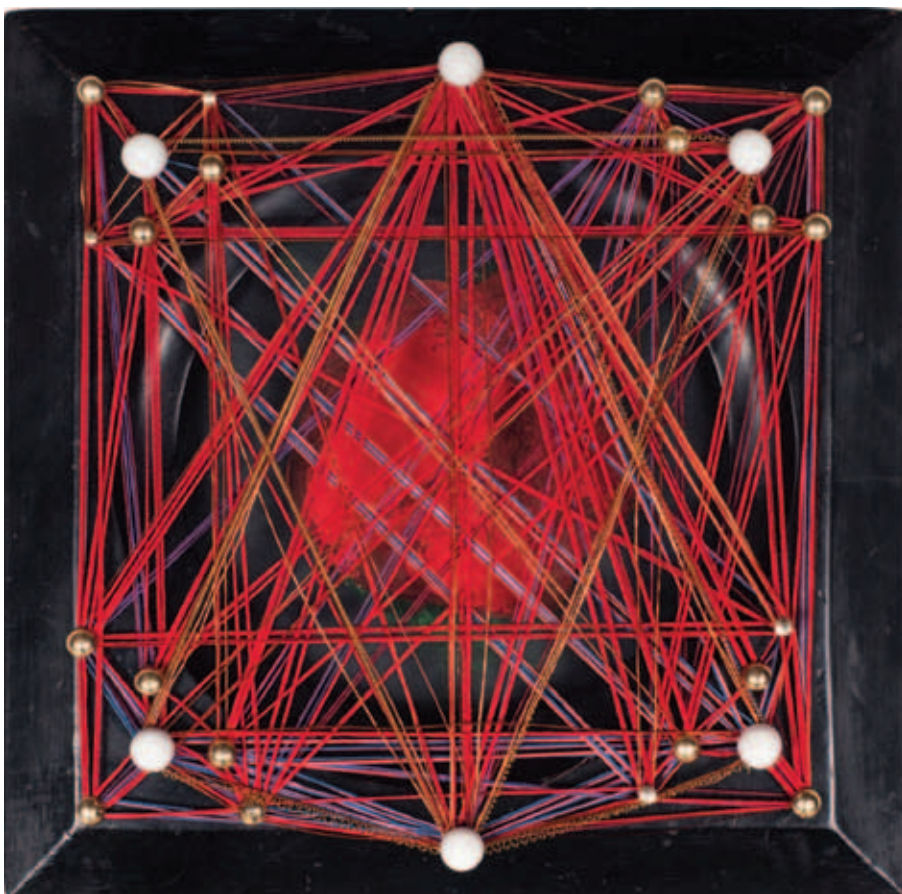
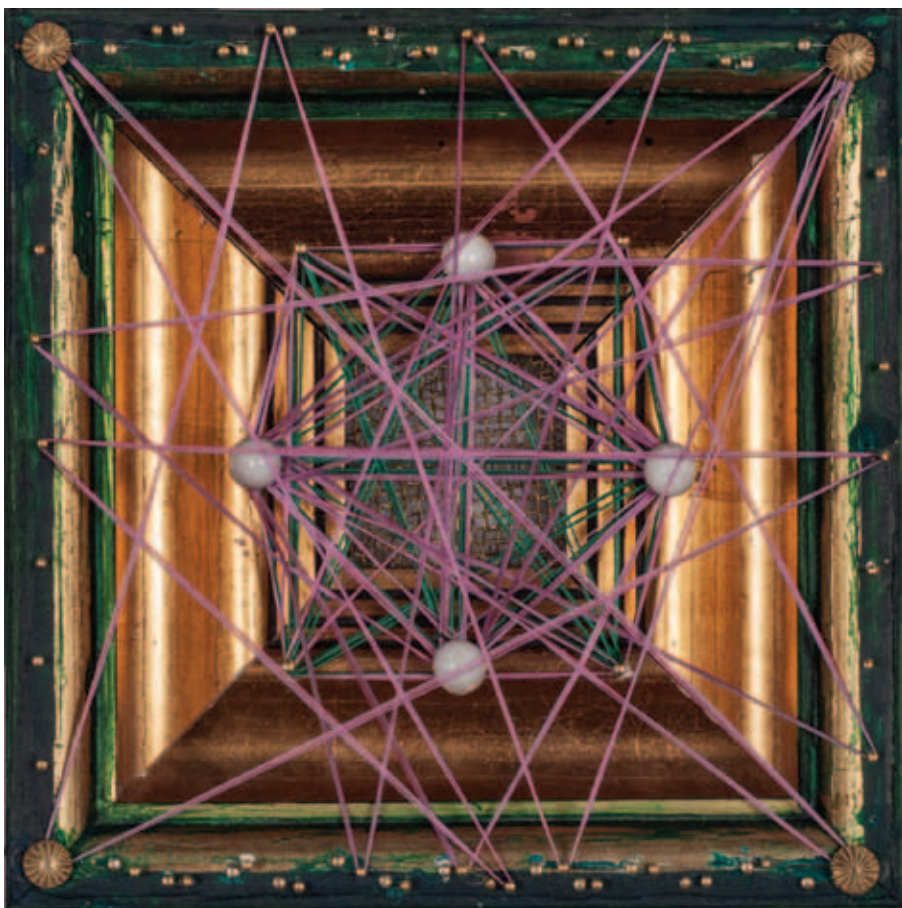
A napszakok és évszakok változása, a beesteledés és kítavasodás szintén olyan nehezen megragadható átmeneti helyzetekre utalnak, mint amelyet a „félíg behavazott lábnyomok” is jeleznek. A havazás egyfelől megteremti annak feltételét, hogy a lépések mintegy beleíródjanak a tájra hullt hólepelbe, másfelől viszont azzal fenyeget, hogy eltünteti, láthatatlanná teszi a nyomokat. Aligha véletlen, hogy az első és az utolsó három bekezdést szinte tüntetően kísérik végig a táj beburkolására-elfedésére utaló igék („betakarták”, „körülölel”, „ráidomult” – „ráterítették”, „ráborult”, „rátelepül”). A „lepel”, illetve a „fátyol” szavak szintén szimmetrikusan jelennek meg egy-egy hasonlatban a szöveg eleje és vége felől egyaránt harmadik bekezdésben. Az írás közepén pedig a jég formál „alagúttá fagyott” boltozatot a patak fölött. Arra, hogy az ismétlődően elkövetkező beborítás maga sem egyértelműen megítélhető történés, szemléletes példaként szolgál, mikor egy ereszkedő felhő „egyszerűen ráidomult a hegyre, így kiérződött alóla annak alakja. Kissé várakozóvá tette az embert, mint egy lepel alatti szobor.” A letakarás gesztusa nemcsak elzár valamit a látás elől, de magában hordja annak a lehetőségét is, hogy a lefedett tárgy alakja érzékelhető maradjon, sőt akár élesebben tűnjék elő. Ebben az értelemben a lepel egyazonmód formát ad és formátlanná tesz.

A hegyre idomuló felhő, a fátyolként leereszkedő köd, a boltozattá fagyott jég vagy éppen a tájra boruló hótakaró végül is sajátosan ambivalens természetű átmeneti rétegeket hoznak létre. Határoló közegekként képesek jelek és nyomok befogadására, miközben el is fedik, ami mögöttük van. A jég- és hóréteg feletti és alatti tartományban – ahonnan a lábnyomokat lassan ellepő hó hull, illetve a patak vizének tagolatlan morajlása hallatszik – javarészt megfejthetetlen, emberi értelemmel csak igen korlátozottan megragadható történések zajlanak. Ezek a rejtett folyamatok fejtik ki azonban hatásukat, és válnak érzékelhetővé a csobogás fojtott hangjában, az ijesztő és alapjában ismeretlen forrásból érkező döngésben, a mindent elborító havazásban vagy éppen a varjaknak a levegő örvénylő-kiszámíthatatlan áramlását láthatóvá tevő röptében. Ezáltal az elbeszélésben megjelenő határfelületek nemcsak a teret (és egyébként az időt) osztják föl, hanem abban is különbséget hoznak létre, ahogy az érzékelhető jelenségek nyomként értelmeződnek, illetve más folyamatok jelzéseié, jeleivé válnak.

A hóban látható mélyedések léptekre utalnak, amelyek mentén visszakövethetővé válik egy ember mozgása. A szereplő megtorpanása és visszafordulása ugyanakkor egy váratlan eseményről is tanúskodik, jelzésszerűen mutatva rá a fagyott környezetben fölhangzó, egyébiránt nyomtalan döngésre. A lépések így közvetetten, a jelölt emberi cselekedeteken keresztül a természet fojtott és ijesztő hanghatásaival is kapcsolatban állnak. A leírásban az értelmet hordozó, tagolt emberi beszédhez mérten a természet eltérő rendjét, embertől független változásait megnyilvánító jelek kapnak nyomtatékat: a többé-kevésbé fölfejthető nyomokat olyan jelzések kísérik, amelyek a víz és a levegő önmagában jelentés nélküli áramlására, embertől idegen mozgására utalnak.

A tettek Bodor írásában tűnékenynek bizonyulnak, és a hiány olyan tapasztalatához vezetnek, amely – kifejeződve az ember után maradó nyomokban is – értelmezésre szólít fel.¹⁰ A természet ezzel szemben olyan kiszámíthatatlan ritmus és intenzitás jellemzi, amelyet ugyan a rövidtörténet nyelvi elemei közvetítenek,¹¹ ám amely nem engedelmeskedik az emberi közlés szabályszerű-

LENCSÉS IDA, Csapda VIII. és VII., 2017

seégeinek. A természet jelei Bodornál ezért mintegy idegenként zárják ki maguk közül a megfejtésükkel próbálkozó embert, kinek számára így a környező világ történései szeszélyesnek, átláthatatlannak és rémisztőnek tűnnek föl. A nyelv eredendően hasadtnak bizonyul, amelyben kérdéssé válik jelenlét és értelem viszonya.

Az emberi és a hozzá mérten transzcendens világ viszonyának kérdése végigvonul a rövidtörténeten. Míg a mélyben vagy magasban, nemegyszer rejtetten történő s csak következményei révén érzékelhető jelenségek az értelem hiányának vagy hozzáférhetetlenségének tapasztalatát sugallják, a mű első részében olvasható leírás nyitva hagyja fent és lent, emberi és hozzá képest transzcendens találkozásának, egybeérésének esélyét: „Máskor az ereszkedő felhő taláalomra körülölel egész vonulatokat [...]; belevonja az égbe, amit elborít.” A felhővel borított hegy motívumának bibliai, a szent tapasztalatát idéző párhuzamaitól éppúgy bajos lenne eltekinteni, mint attól, hogy később az üres ég képe az Istentől való elhagyatottságot vagy éppen Isten hiányát sugallhatja: „az ülő farkas alakú szikla mögött elmozdult egy felhő, szürke csóvjája bekanyarodott a völgybe, helyén valamivel üresebb maradt az ég, és sárgás fényt vetett a lábnyomok peremére”.¹² Végül az „odafönn történik valami” egyaránt értelmezhető a hegyen mint szent helyen történő csodaként és váratlan légköri jelenségként. Így mind a környezeti folyamatok értelem- és szándéknélkülisége, mind a transzcendens események alapjában vett megragadhatatlansága a természet fölfejtetlen hatalmának ambivalens forrásává válhat. Az ember kiszolgáltatottsága pedig lényegi magára maradottságának vagy köztes helyzetének terhe is lehet.

Szigorú értelemben – Bodor Ádám rövidtörténetéhez hasonlóan – Petelei István novellája sem bővelkedik eseményekben.¹³ Annyi történik csupán, hogy a leszálló est homályában fel-felhangzik egy asszony magánbeszéde. Az *Őszi éjszaka* a Petelei-novelláknak azt a csoportját szaporítja, amelyben nem közvetlenül a narrátor, hanem az egyik szereplő mondja el a történetet. Ugyanakkor itt a szereplői elbeszélés nem folyamatos, sőt – a megszólalás helyzetét, módját és arányát tekintve – nem is a szöveg lehangsúlyosabb része: a novella inkább egy természeti kép rajzának, változó idejű és távlatú leírásának tetszik. Az asszonyból föltörő kiáltások ezt a rajzot tulajdonképpen csupán rövid időközökre szakítják meg, majd rendre hallgatásba fúlnak. Az elbeszélő (táj)leíró jellegű és a szereplő (töredékes) történetmondó szólama úgy váltogatja tehát egymást, hogy az – szemben valamiféle cselekményre irányuló elvárással – mindinkább az emberi szereplő mellé, részben helyébe lépő természetnek, a leírt látványnak juttat meghatározó szerepet.

Petelei novellájában természetesen nagyobb hangsúly esik a benne megszólaló alakra és az általa elmondott történetre, mint Bodor Ádám – szereplőjének csupán lábnyomairól és abból kikövetkeztethető cselekedeteiről beszámoló – írásában. Csakhogy már az elbeszélőnek a nyitó leírást kísérő, fölkiáltásszerű megjegyzése is nyílt kétellyel fordul a természeti és emberi léptékek arányos összeilleszthetősége felé: „Egyszerre észrevesszük a kép nagyságát, és észrevesszük, hogy milyen csekélyek vagyunk benne.”¹⁴ Másik oldalról viszont mindkét mű összetett felépítése arra vall, sem az elbeszélés, sem a leírás nem lenne lehetséges az ember teljes hiányában – az ember legalább közvetett, nyomszerű megidézése még Bodor Ádámnál sem bizonyul maradéktalanul mellőzhetőnek.

Az *Őszi éjszaka* szereplője által elmondott történet végső soron többszörösen is késleltetve bontakozik ki. Az elbeszélő eleve a másodlagos, beékkelt narrátori szólamra hagyja az események (részleges) előadását. A novellát nyitó leíró rész bár megelőlegzi, az olvasás folyamatát tekintve mégiscsak elhalasztja az asszony szavainak fölhangzását, akinek így még neve – Mári – is csak jóval első megszólalását követően derül ki. Az asszony kényszerű magánbeszéde¹⁵ ráadásul nem célratorően hangzik föl, hanem szaggatottan, mindegyre más megvilágításba állítva adagolja-csepegteti a történeteket: Az asszony monológjának önmagát cáfoló köreiből fokozatosan egy már bekövetkezett gyilkosság sejthető előtörténete hámozható ki.

A gyilkosság földerítésének, megoldásának ismétlődő visszatartása lelassítja a történetről alkotott kép összerakását. Ahogy pedig a vallomás fölfüggesztése, a nyílt kimondás halasztódása egyre nagyobb feszültséget hoz létre az olvasás folyamatában, úgy válik reflektáltabb hatástényezővé a késleltetés. E reflektáló mozgásban pedig az elbeszélés rétegekre bomlik, és megnő a szövegek szerveződésére fordított figyelem: szétszalazódik, megtöbbszöröződik az olvasott történet, és az események kibontakozásával együtt – annak megszakadásai és módosulásai folytán – a történetmondás maga is „történetté”, az elbeszélés témájává válik.

Az asszony által kimondottakon túl előtérbe kerül az a lelki folyamat, ahogy a szereplő végül eljut a föltételezhető események elbeszéléséig.¹⁶ Ezzel függ össze, hogy Peteleinek „gyakori szerkesztési elve a visszapergetés: előbb adja a végkifejletet, s utána mondja el, miként jutott el e kifejelethez a hős”.¹⁷ Az asszony lélektani folyamataival párhuzamosan arra is egyre nagyobb figyelem terelődik, hogy az olvasó – ámbátor késleltetve – lassanként hogyan rakja maga is össze a történetet a kimondottak egymást mindegyre módosító-kiegészítő konstellációiból.¹⁸ Az olvasás jelentésközpontú aktivitása nem kis részben abból adódik, ahogy a megakasztás mindegyre elgondolkodtat. Mindez pedig egy tájleírásba illeszkedik: az asszonyt a tájban látjuk meg, abból válik ki, majd a novella végén abba olvad vissza. Ekként az *Őszi éjszakára* is érvényes, ahogy Németh G. Béla jellemezte Petelei novellisztikáját: „Kevés eszközzel dolgozik, de nagyon gondosan. Három közülük különösen fontos: a balladás előadás, a belső monológ, a sejtető szimbolikus természetrajzolás.”¹⁹

A mű leghosszabb önálló kompozíciós egysége az események keretként is szolgáló nyitó kép. A természeti látvány erősen antropomorfizált leírását számos előreutalás, vészjósló elem szövi át: „a tölgyfák lombja [...] mintha vért eresztett volna”, míg az „útszéli vadvirágok színtelenek lettek”, a hegyoldal pedig „gyűrött s sápadt [...]”, mint a vénember arca”, majd: „Egyetlen szörnyű nagy száj ez a rengeteg erdővel szegett kép, mely utolsókat lélegzik.” Miközben a leírás a környező természet apró részleteit sem véti el, sőt – az érzékelés több csatornáját egybefogva – a hallható zörejekről és hangokról, szagokról is beszámol, valamint az olvasó számára a szereplő szavai is világosan kivehetők, addig az asszony alakja kezdetben alig tűnik elő, az alkonyatban csak nehezen vehető ki: „A sósziklák túhegyes fehér kövein kopog a kecske gömbölyű patája. S a tarka, hetyke barom figyelve néz a hegyélre, hol egy asszony siránkozva szól két egyenesen álló férfihez, a két zsandárhoz, kik a szuronyt tartják fel magasra [...]”. Minthogy a szemlélődés irányát a szövegben általában többes szám első személyben álló igék terelgetik, így több értelemben is szokatlanul mondható, hogy az asszony elsőként lényegében egy kecske tekintetét követve pillantható meg.²⁰ Mária ráadásul maga is igyekszik kiiktatni a látottak tapasztalatát: „behunyta a szemeit”, „a kötényt a szeme elé emelte, és lerohant a gödörbe”.

Hang és emberi alak, beszéd és látvány az *Őszi éjszakában* eltávolodnak egymástól. Amikor pedig szoros párhuzam mutatkozik közöttük, az éppen a sajátosan emberit látszik kiküszöbölni: „Az asszonyi szó szüntelenül pereg egyhangúan, mint az őszi eső, vagy mint a könnyező szem.” Igaz, az először dezantropomorfizált, az esőcseppek monoton és értelem nélküli pergéséhez hasonlított szó²¹ utóbb ismét emberi vonással, a könnyeket hullató szemmel kerül összefüggésbe. Csakhogy ez a szem inkább látszik hasonlítani a nyitó kép utolsókat lélegző szörnyű nagy szájához: a könnyek hullása vagy áradása nemcsak olyan helyzetet idéz föl, amelyben a szavak elégtelenek vagy tehetetlenek, de egyúttal a látás könnyek általi elhomályosulásának képzetét is kelti. Mintha megszólalás és látás csak azon az áron kerülhetne összhangba, ha elvész vagy elhomályosul az az értelem, amellyel az ember ruházta fel őket. Ahogy a kibontakozó történetben szenvedély és erkölcs, az asszony ismétlődő megszólalásaiban meggyőzés és vallomás kerül egymással szembe. Kielezett lelki-emberi (határ)helyzetében az ésszerű érveket kereső szereplő – mintegy esztétikusan²² – mind kevésbé képes ellenőrzést gyakorolni saját beszéde felett, miközben a széthullóban lévő tudatos személyiség az események egyre hihetőbbnek tetsző változatait s magyarázatait fedi föl.²³

A magánbeszédének megszakadásai ellenére is rendre megszólaló, helyét nem lelvén szűk térben mozgó asszonnal szemben a csendöröklet mindvégig szoborszerű mozdulatlanság és némaság jellemzi; egyfajta sóbálványként lesznek a környezet részévé, miközben ki is válnak belőle: „A két katona pedig áll mereven, mintha abból a hideg sóhegyből vágták volna ki őket.” Különösen a puskaszurony ugrik ki a látványból, s vonja magára – a *kell* imperatívuszának módjára – a tekintet: „A hold nemsokára kiemeli fehér homlokát. Minden árnyba borul, de az első sugár két vékony puskaszuronyra tűz a bokrok között a hegytetőn. A két vékony acélpenge, puska hegyén s a rengeteg lombjából úgy kiágaskodik, hogy lehetetlenség nem látni. A két éles, vékony acél megigéz. A szemünket vonzza. Akármilyen sugár és csekély e penge ebben a nagy, hallgató rengetegben – ezt kell, hogy lássuk. A sóstó nagy tükre, az oldalak fehér sziklái, a messze feltűnő, ragyogó csillag mind elvesznek a két éles, hegyes acél mellett, mely ott felmered mozdulatlanul.” A leírás logikáját követve a magasra tartott, ágaskodó s fölmeredő – ekként többszörösen is a szerelmi gyilkosságot konnotáló – szuronyok, az egyenesen s mereven álló zsandárok alakja föntről lefelé vezet a tekintet, ahol a sejtett tragédia két szereplője is található: láthatóság és homályosság határán felszejjük

a „*valamiként*”,²⁴ a „*heverő tárgyként*”, „*fekete mozdulatlan holmiként*” megnevezett holttest, amelynek közeléből felhangzik az asszony szakadozott magánbeszéde. Míg azonban utóbbi le- s felrohanva a katonák és a puskaszurony kijelölte vertikális tengely mentén mozog, addig a fűben fekvő holttest és a rajta keresztben heverő halálhozó szálfá egy ezzel ellentétes s inkább a természeti környezetbe illeszkedő horizontális síkot jelöl ki.

A horizontális és vertikális irányok ellentétét, föloldhatatlannak tetsző szakadását a novella számos motívuma visszhangozza. Hasadás áll fönn élet és halál erőszakos – a szurony és a szálfá által is megidézett – elválasztásában, az erkölcsi normákat fölrugó gyilkosságban. A leírást, pontosabban a leírt természet csendjét és harmóniáját hasonlóképp nem kevés erőszakossággal szakítja meg újra és újra a siránkozó, magyarázkodó, mentegetőző, végül bűnvallást tevő asszony hangja. Eleve a kölcsönös közlésfolyamat megbomlását jelzi Mária féldoldas beszéde, amely maga is meg-megszakad, és mindig ugyanahhoz a kiindulóponthoz tér vissza: „Nem tudok elmenni innen, csendőr úr!, látja (csak úgy a gödörből beszélt fel az asszony), elindulok haza, de visszatérek...” – panasolja az épp nemigen látható, hisz a gödör takarásából szóló asszony. Ráadásul a természet csendességében nemcsak ez a féldoldas beszéd-folyam, hanem az emberek keltette egyéb zajok is törést jeleznek: „akkor postástrombita harsan fel a túlsó oldalon. Valami gyermek fúj belé, a kukoricást őrizve a vaddisznótól! Ah! mily idegen és csúf e mohó recsegős hang ebben a nagy némaságban.” A novella utolsó mondata szerint pedig „valaki bele-belekiált az éjbe”, mintegy teljessé téve hang és beszélő – sőt személyiség és megszólalás – egymástól való elszakítását. Ahogy az est leszálltával a halál békességét hozó „tisztá áthatolhatatlan fekete köpenyeg” mindent betakar, úgy lesz egyre kevésbé eldönthető, hogy az asszony vagy netán más (is) tekinthető a kiáltások forrásának.

Az alkonyi kép impresszionista jellegű átmeneteiben²⁵ végső soron a természettel szembeállítható etikai szféra, az emberi erőszak és vágy világa hoz létre éles hasadást. Az *Őszi éjszakában* ember és természet világa összeegyeztethetetlennek bizonyul: átmenetük, egymásba alakulásuk csak a halál révén lehetséges. Petelei novellájában a természet pusztuláshoz kötődő antropomorfizálása és a szereplői megszólalás részleges dezantropomorfizálása a természeti és a társas létezés széttartó jellegéből adódik. Az asszony, aki éppen a létezés e két síkjának vagy tengelyének metszéspontjában, bizonyos értelemben origójában áll, nemcsak magánbeszédében viszi változó körökben színre ösztön és erkölcs, természeti és emberi kötöttségek feszültségét, a személyiséget traumatikusan megosztó késztetéseket, hanem testétől elszakadó, mentő magyarázatot kereső és vallomást tevő hangja révén is e megosztottságról – s nem egyszerűen csábításról és hűtlenségről, kívánásról és gyilkolásról – tanúskodik.

A néma tanúnak bizonyuló természet, amely – paradox módon – úgy áll ellen a feledésnek, hogy mindeközben ítéletet sem mond, épp az éles megkülönböztetések normativitásától látszik mentesnek. A leírások hangsúlyosan esztétizáló nyelve az érzékek – látványelemek, hanghatások, szagérzetek – szakadástól mentes egységét törekszik létrehozni. Ami ezzel szemben törést okoz, az az ember, kinek artikulált beszéde ugyan a széttagoltat értelmet adóan s igaz módon összekapcsolni igyekszik, ám itt épp értelmességében inog meg – röviden tehát a tagadó asszony bűnösségének problémája. Peteleinél horizontális és vertikális kettősségéből, távlatok és értékek konfliktusban állásából adódnak az egymást keresztező mozgások: antropomorfizálódás és dezantropomorfizálódás, emberi-erkölcsi rend és természeti-fizikai világ egymást metsző folyamatai.

A természet Petelei István és Bodor Ádám írásában egyaránt úgy ölt magára emberi jegyeket, hogy közben nyomatékosan túl is mutat az emberen. A két szöveg erősen kihagyásos építkezése között azonban – amiképp többféle csönd létezhet – érdemi eltérések is tapasztalhatók. Míg Peteleinél az emberi élet tragikus hasadtsága a természet révén, annak horizontjában válik föltárhatóvá és olvashatóvá, addig Bodornál inkább az idegenség tapasztalatára esik a hangsúly a megértésnek és (ki)olvasásnak erőteljesen ellenálló természeti környezet révén.²⁶ Bodornál ugyanis nem annyira természeti és emberi, ösztönös és morális motívumok vagy éppen hang és beszélő között jön létre szakadás, hanem nyom és jelentés, illetve jelenlét és értelem között. Némi egyszerűsítéssel Petelei és Bodor szövege esetében nem a természet képe, mint inkább a kép természete tűnik föl eltérőnek: nem a hang elbeszélhetőségének kérdése, hanem az elbeszélő egyre kérdésesebb hangja teremt távolságot a két írásmű között.

Noha az *Őszi éjszaka* nem nélkülözi a félelmet keltő hatásokat, azok – ha nem „a közeledő halál gondolata” idézi elő őket – visszajukra is fordulhatnak, s szinte már komikussá válhatnak: amikor

az asszony a gödörbe rohan, „a tehén megijedt a lármától, és nagy törtetéssel visszaroht a kukoricásba”.²⁷ Míg Bodornál ijesztő döngés készletti menekülésre a „valakiként” megjelölhető nyomhagyót, Peteleinél az elmúlás nemcsak rémületet vált ki, hanem a pusztulás esztétizáló megjelenítése révén a hallás kiélesedésével és a távlat szélesre nyílásával is együtt jár: „Múlóban lévén, félelmebb is lesz. A lehullott levelek puszogását a lábunk alatt, az összeálló sár nyiszogását jobban meghalljuk, mint nyáron akár a békabrekegést. Egyszerre észrevesszük a kép nagyságát, és észrevesszük, hogy milyen csekélyek vagyunk benne.” Az erdő titokzatos, misztikus, szólások sokaságát egybefogni képes hangja éppúgy különbözik a hirtelen döngéstől vagy a fojtott csobogástól, mint az asszony monoton lamentálásának ciklusaitól: „Az erdő nem néma nyáron, amíg él és nő. Valami titkos roppanások; a levelek szerelmes sóhajtása [...] – óh, az erdőnek ezer a hangja!” Azonban a természetbe Petelei novellájában már rendre olyan emberi hangok vegyülnek, amelyek megszólalását hol a vágyak, lelki törekvések és erkölcsi kétségek, hol a fegyverek jelképezte erőszak és félelem alapozzák meg – és ezzel együtt rögvést fenyegetik is.

JEGYZETEK

¹ Roland BARTHES, *S/Z*, ford. MAHLER Zoltán, Osiris, Budapest, 1997, 49. (Az eredeti kiemelése.)

² Az általam idézett kiadás: BODOR Ádám, *Vissza a fülesbagolyhoz. Válogatott elbeszélések*, Jelenkor, Pécs, 1992, 32–33.

³ POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám*, Kalligram, Pozsony, 1998, 50., lásd még 137. Bodor szereplőinek mozgását, az általuk bejárt út képzetkörét elemzi BÁNYAI Éva, *Terek és határok. Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Casa Cărții de Știință – RHT, Kolozsvár, 2012, 45–50.

⁴ Az ijedség motívuma a szerző más írásaiban, például a *Milyen is egy hágó?*, a *Gazdátlan holmi* vagy a *Kivágot filmkocka* című rövidtörténetekben is fontos szerephez jut.

⁵ Ehhez hasonló feszültség járja át az elbeszélésnek a mondottakhoz való viszonyát is. A kijelentések szikársága gyakorta apodiktikus jelleggel ruhazza föl a tételszerűen tömör következtetéseket („Valaki itt járt, és megijedt”). Abból adódóan azonban, hogy az elbeszélő elsősorban nyomokból olvas, leginkább csak föltevéseket kockáztathat meg (ilyesféle bizonytalanságra utal a keretező bekezdésekben olvasható „Úgy látszott”, illetve „valahogy látszik”).

⁶ Jóllehet a Bodor-szöveg a modernség kései szakaszába illeszkedik, figyelemre méltó módon olyan poétikai távlatot nyit meg, amelyből Petelei *Őszi éjszakája* is újraolvasható, finoman kitágítva a novellának a meggyőzés és föltárás mozzanatai köré szerveződő retorikai-ismeretelméleti összefüggéseit.

⁷ A *Sinistra körzet* és *Az ersek látogatása* összefüggésében vö. BÁNYAI, *i. m.*, 136–155.

⁸ Egy irodalmi szövegben a varjak szokatlan röptét nyilvánvalóan nehéz nem jelzéseként, értelmezési felhívásként olvasni. Ezenközben azonban a befogadónak érdemes azt is észben tartania, hogy eme csodás tünemény valójában áramlástanilag magyarázható jelenség. Ezért bár az írás megértése aligha fizikai levezetést vár el, a mű megfejtenő allegóriává egyszerűsítése nem kevésbé vitatható olvasásmódot képvisel.

⁹ A paradoxon – némi egyszerűsítés árán – akár tovább is feszíthető: fragmentaritás és holisztikusság, az töredékesség és egészelvűség, különössé tétel és általánosítás Bodornál, úgy látszik, kéz a kézben járnak.

¹⁰ A szándékban foglalt értelemről a nyomfejtő megértésig jutva bezárul a kör, amely az ember ambivalens helyére is utal: megértőként egyszerre áll – a kompozíciót tekintve mértanilag is – középpontban, és szorul be arra a szűk – szinte mondatnyi – helyre, amely számára ebben az idegennek tetsző világban megmarad.

¹¹ Ebben nem elhanyagolható szerepet töltenek be az írás hangutánzó szavai, amelyek a természet emberi értelem nélküli mozgását idézve így egyszerre tartoznak oda és távolodnak el az esztéta hagyománytól.

¹² A középfokú alak használata ugyanakkor tompíthatja az üresség képzetét, miképpen a lábnyomok peremén megjelenő glóriászerű derengés is.

¹³ Bodor Ádámnak az elbeszélői hagyományhoz fűződő összetett viszonyát mérlegelve Pozsvai Györgyi nagy hangsúllyal említi Petelei Istvánt is munkájának egy hosszabb jegyzetében: POZSVAI, *i. m.*, 225.

¹⁴ Az általam idézett kiadás: PETELEI István, *Őszi éjszaka*, kiad. POZSVAI Györgyi, Anonymus, Budapest, 2002, 213–216.

¹⁵ Szigorú értelemben véve Mária megszólalásainak sorozata, amely az egyedüli szereplői szólalom az *Őszi éjszakában*, a féloldalas – mert sikertelen, válasza nem méltott – párbeszéd, a másikat megszólító monológ és a belső magánbeszéd (mint hangosan elhangzó belső beszéd) sajátos keverékének tekinthető. Összefoglalóan annyiban jelölhető meg magánbeszédként, amennyiben az asszony szavai mindvégig emberi felelet nélkül maradnak, vagyis a novellában egyáltalán nem jön létre szorosan értett dialógus.

¹⁶ Petelei fogadtatásának összefüggésében szól a novellák lélektani értelmezéséről POZSVAI Györgyi, *Az újra meg újra felfedezett Petelei*, Tiszatáj, 2002/8, 106–111.

¹⁷ NÉMETH G. Béla, *Türelmetlen és késlekedő félszázad*, Szépirodalmi, Budapest, 1971, 217.

¹⁸ Sietősebb, felületesebb olvasás után nem föltétlen egyértelmű az asszony elbeszéléséből végül kikerekedő cselekmény. A történet kibontásának korrekciós mozgásai, az információk csöpögtetése, illetve a homályban hagyott vagy kétes megbízhatóságú részletek akadályozzák az események tömör és egyenes vonalú előadá-

sát. Mivel azonban a föltehető cselekmény világos oksági rendbe állítása – bár a szöveg alaposabb megértéséhez aligha mellőzhető – pont azt teszi, amitől a novella tartózkodik, a történet rekonstruálásának igényét hátrítani látszó befogadói hozzáállás közel sem föltétlen az olvasás felületes voltáról tanúskodik, hanem öntudatlanul nagyon is releváns esztétikai tapasztalatot enged megnyilatkozni.

¹⁹ Uo.

²⁰ Érdemes megemlíteni, hogy a zárlatban ismét egy tájban mozgó állat, ez esetben egy medve nézőpontja válik meghatározóvá: „A medve azért csendesen cammog le az ősvényen, s megáll, messziről nézve a táncoló tüzeket...” Az állati perspektívát imitáló, esetleg magukat az állatokat elbeszélővé előléptető történeteknek régi hagyományuk van. Gozsdu Eleknek, Petelei egyik kortársának *Madárpanasz* című novellájában mind az elbeszélő, mind őt óvó-vezető, többször megszólaló öreg társa egy őszi vadászat rettenetét át- és túlélő fogolymadarak. Azonban míg az elbeszélői hagyomány többnyire a felléptetett/megszóltatott állatok antropomorfizációját hajtja végre, az állatok tekintetének – s hangsúlyosan nem beszédének – reprezentációja Petelei novellájában inkább az emberi világ dezantropomorfizációjához járul hozzá.

²¹ A párhuzam fontos jelentésképző elemként kerül elő Gozsdu *Őszi eső* című novellájában is.

²² A novellát az örületbe vezető lelki összeomlás rajzaként olvassa DOBOS István, *Alaktan és értelmezéstörténet. Novellatípusok a századforduló magyar novellairódmájában*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1995, 95. A szereplői szövegnek a lelki folyamatot kísérő-jelző nyelvi változásairól lásd GYÖRKE Ildikó, *A balladaszerű novella megjelenése Petelei Istvánnál*, Irodalomtörténet, 1992/1, 33.

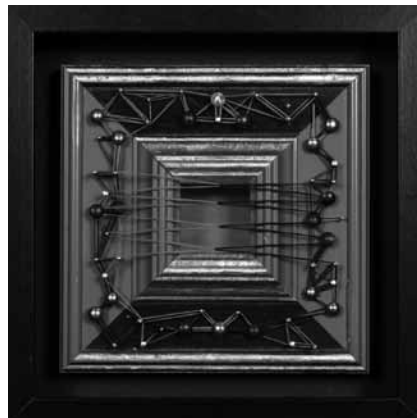
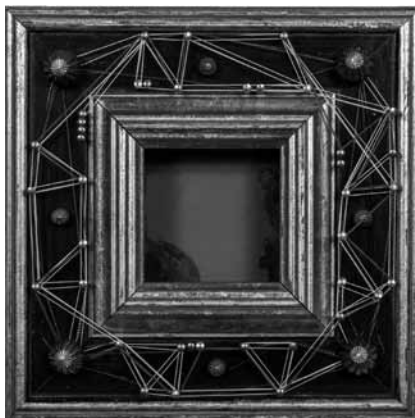
²³ A novella végére kirajzolódó történet valószínű, de nem teljesen bizonyos. Az elbeszélő nem kommentálja az asszony szavait; a természet leírása ugyan sorjáztatja a vészterhes motívumokat, ám azok többféleképpen értelmezhetők (rámutathatnak a gyilkosságra, de elvontabban a fiatal férfi korai halálára is, vagy egyáltalán az emberi mulandóságra, mint ahogy a féltékenység és az emberelés mellett a csábítás és házasságtörés bűnét is jelezhetik); Mária legalábbis nem megbízható elbeszélő (részint érintett, aki bűnösnek is mentséget kereshet magának és férjének, részint az események és körülmények hatására láthatóan nem teljesen ura önmagának, részint pedig – ne felejtjük el – nem ő a gyilkos, még ha ez nem is menti föl mindennemű felelősség alól). A novella zárlata – az asszony ismétlődő, de a szövegben immár nem szereplő megszólalásait sejtetve – éppúgy utalhat a szereplő megőrülésére vagy a beismerő vallomás egyértelműbbé válásának folytatódó lépéseire (amelyek az olvasó számára, aki már megismerhette a kép minden lényeges darabját, tulajdonképp érdektelenek), mint ahogy annak lehetőségét sem zárja ki, hogy Mária újabb, az addigiakat fölülíró történetvariációkkal áll elő, tovább bonyolítva a kizárólag az ő szövegéből ismert szereplői nézőpontok, vágyak és viszonyok rendszerét. A novella (elbeszélőjének) elhallgatása így nyitottságot teremt, s föl ugyan nem számolja, de ellensúlyozza a célelvőségnek (az események föltárása szintjén) a lezárás gesztusával megteremtett érzetét. (A *Máli* című, az örületbe hajló magánbeszéd lehetőségeit az *Őszi éjszakánál* radikálisabban kiaknázó novella kapcsán Koós István hívta fel a figyelmet „az egymást konstituáló tudatok tükörijátékának” lehetséges szerepére Petelei elbeszéléseiben: Koós István, *Szubjektív perspektívák vs. objektív társadalomábrázolás. A realizmus problémái és Petelei István Máli című novellája*, Korunk, 2016/12, 95–97.)

²⁴ A „valaki” és a „valami” szavak a *Behavazott lábnyomokhoz* hasonlóan Petelei novellájában is érzékletesen jelzik az emberi kiszolgáltatottságot és fenyegetettséget, a személyiség sérülékenységét.

²⁵ Peteleinél a nyitó kép színeinek és formáinak egymásba olvadása Eisemann György szerint „a korabeli impresszionista festészet ismerete nélkül nem olvasható ki”, s ami benne „leginkább modern jellegű”, az antropomorfizációnak és pusztulásnak az egymásba játszása, vagyis „a párhuzamok humánus jelentéseinek szétzilálása” (EISEMANN György, *Tér és nyelv, látvány és emlékezet a modern magyar novellában*, Irodalomismeret, 2013/2, 6–7).

²⁶ Ezért ha Petelei az impresszionista festészethez állt közel, Bodor korai szövegvilágának erős és többszörös redukáltsága – együtt a némely részletekben érvényesülő hiperrealista törekvésekkel – a képzőművészet konceptuális kérdésfölvetéseivel rokonítható.

²⁷ A Peteleinél nem ritka hangnemi összetettséget s vele e novellisztika gogoli vonását hangsúlyozza NÉMETH G. Béla, *A válságba jutott kisember írója: Petelei István* = N. G. B., *Századutóról – századelőről. Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Magvető, Budapest, 1985, 133., 136.

MACZÁK IBOLYA

Remegő hattyú

Az Esterházyak családi naplója
mint a *Tizenhét hattyúk* pretextusa

Az *Esterházy-kalauz* című, 1991-es interjúkötet kérdezője, Marianna D. Birnbaum – egyebek között – a műveihez kapcsolódó idézéstechnikáról is kérdezte Esterházy Pétert. Az író válaszában arról beszélt, hogy számára „a hatás az érdekes”, amelyet „a szöveg testében egy idegen test” okoz – hozzáfűzve, hogy „ez a billegés vagy remegés nagyon fontos”.¹ Ennek fényében vizsgálom a *Tizenhét hattyúk* című, 1987-ben megjelent Esterházy-mű² – meglátásom szerint – legfontosabb pretextusát és annak szövegbeli „remegését”.

1988-ban jelent meg Esterházy Péter *A kitömött hattyú* című esszékötete is, amelyben külön írás³ (a szerzőtől származó „műfaji definíciók” szerint fontoskodás, illetve munkabeszámoló) foglalkozik – láthatóan a megírás idején készített feljegyzések felhasználásával – a *Tizenhét hattyúk* keletkezésével. Wernitzer Julianna megfogalmazása szerint „*A kitömött hattyú* esszékötetben a *Tizenhét kitömött hattyúk* tartalmazza a Csokonai Lili-regény keletkezéstörténetét”.⁴ Esterházy regényéről számos elemzés látott napvilágot, amelyek közül több írás is érvényesít filológiai szempontokat,⁵ elsősorban Jolanta Jastrzębska 1991-es dolgozata nyomán.⁶ Ezek révén joggal gondolhatnánk, hogy a regény filológiai alapjai a lehető legpontosabban dokumentáltak. Fontos azonban megjegyezni, hogy e két, *Tizenhét hattyúkra* vonatkozó „filológiai alapmű” egyike sem említi az Esterházyak családi naplóját. Írásomban e mű és a regény közötti kapcsolat bemutatására teszek kísérletet – különös tekintettel azon vonásokra, amelyek a későbbi elemzők meglátásait is befolyásolták.

EGY SZÖVEGKIADÁS TANULSÁGAI

Az Esterházyak családi naplója több szempontból is a *Tizenhét hattyúk* legfontosabb forrásának tekinthető. A korábban feltárt⁷ pretextusokhoz képest jóval nagyobb terjedelmű szövegátvétel forrása, amelynek felhasználása során Esterházy adatokat, sőt egyik szövegkiadásának közreadói megjegyzéseit is szó szerint beépítette saját művébe. A családi naplóból átvett szövegek sajátos pozíciókat foglalnak el a regényben: csak az első fejezetben, a *Curriculumvitaehattyú*ban szerepelnek – egyfajta sajátos origóként, kiindulópontként.

Igazolható, hogy Esterházy Péter a forrásmű azon szövegkiadásából dolgozott, amelyet Szilágyi Sándor adott közre 1888-ban, a *Történelmi Tár* című „évnegyedes folyóirat” hasábjain.⁸ Ez a családi napló első (és ez idáig egyetlen) teljes kiadása, bár ekkorra már részleteiben több kiadványban is idézték. Ezek közül bevezetőjében Szilágyi is hivatkozott Ipolyi Arnold Nyáry Krisztináról szóló monográfiájára, amelynek természetesen alapvető és gyakran idézett forrása volt a napló kézírata. Sőt, Ipolyi kifejezetten ennek ismertetésével kezdte könyvét: „Kicsi könyvecske; mindössze száz és néhány levél, majd beírva, majd üresen; gyarló asszonyírás, de szép, sőt helyes vonásokkal. Tartalmazza egy nemes és gyöngéd nő életének legnevezetesebb mozzanatait, erőteljes magyar nyelven irt, rövid naplószerű följegyzésekben, melyeket olykor az Istenben élő ájtatos léleknek nemesen egyszerű fohászai kísérnek, hogy mindaz, a mi följegyzésre méltó történet, Isten szent neve dicsőségére, a család örömére, boldogságára szolgáljon. [...] Folytatják aztán fiai és unokái.”⁹ Ipolyi bevezetőjének további, kulcsfontosságú megállapítása, hogy ez a (küllemében és terjedelmében egyébként jelentéktelennek tűnő) irat „házánk egyik leghatalmasb családja, az Esterházyak hatalmának és fényének első kezdetét jelzi”.¹⁰ Vagyis különleges, már-

A szerző az MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa, a tanulmány megírása idején Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesült.

már kultikus szerepe van a család történetében. A naplót forrásként használó kiadványok közül ki kell emelnünk a háromkötetes Esterházy Miklós-életrajzot is.¹¹ E mű mind tartalmában, mind terjedelmében az egyik legjelentősebb dokumentuma az Esterházyak történetének, amelyben természetesen helyet kapnak a naplóban fogalmazottak is – noha kétségkívül más súllyal, mint a Nyáry Krisztina-monográfia esetében.

Szilágyi Sándor megfogalmazása szerint a családi napló kézírata „a kis-martoni gazdag levéltár egyik legféltettebb ereklyéjét képezi. Az Esterházyak családi följegyzéseit foglalja magában a XVII-ik századból. Az első oldalon olvasható a cím: RÖVID CHRONICA | MELYBEN | NÉMELY EMLÉKEZETES DOLGOK | SZÜLETÉSEK S HALÁLOK IRATATNAK | AZ M. D. C. IV. ESZTENDŐTŐL | FOGVÁST SÖT NÉMELY IGEN | RÉGI GENEOLÓGIÁK IS FOGLAL | TATNAK ANNO M. D. C. XXIV. A kis 4-edr. fehér pergamentre kötött könyv 180 szám. oldalt foglal magában. Az elejét 41 oldalt Nyáry Krisztina írta, ettől kezdve 119 lapig fiai folytatják. A 120–151 oldal tiszta, s ettől fogva 165 lapig a család, talán Nyáry Krisztina titkára a Nyáryak és Várdayak geneológiáira vonatkozó adatokat jegyzett fel. De az elején minden külön följegyzés egy-egy oldalt foglal el.”¹²

Az a tény, hogy a *Tizenhét hattyúk* fő forrása e kiadás, olyan filológiai adatok is igazolják, amelyekre már más szempontból is felhívta a figyelmet az Esterházy-szakirodalom.

A regény szövegalkotását vizsgálva ugyanis kitűnik, hogy a szerző kedvvel használta fel a szövegkiadás okozta sajátosságokat: a közreadói megjegyzéseket, sőt adott esetben a hibákat is. (A filológus számára pontosan azonosíthatóvá téve forrását.) Az „Anno 1983., mikor abban írtak, hetfűn, keddet” mondat érthetlenségére már Korda Eszter is felhívta a figyelmet: „A mondat szerkesztés, illetve néhol a szóhasználat érthetetlen-értelmetlen. Például: »Anno 1983., mikor abban írtak, hetfűn, keddet« [...] A megcsavart szórend miatt nagyon régiesen hangzik, de eldönthetetlen, hogy hétfő volt-e vagy kedd, márpedig a kettő egyszerre nem lehetett. Vagy éppen az alighogy megszületett gyermek halála okozhat olyan zavarodottságot, hogy utólag is datálhatatlan az esemény? Ez lenne az értelmetlenség lírai jelentése.”¹³ Ez az értelmezés az Esterházy-regényt illetően helytálló, de érdemes hozzá néhány filológiai vonatkozású megjegyzést fűzni.

Már az eredeti forma is vélhetőleg elírás eredménye, amelyet Esterházy Péter láthatóan „tovább rontott”. Ennek igazolására érdemes összehasonlítani a forrásszöveg többféle olvasatát is. A már említett Szilágyi-féle kiadásán kívül az Esterházy Miklós-monográfia szerzőiét, Salamon Ferencét és Szalay Lászlóét:

Szalay László és Salamon Ferenc olvasata	Szilágyi Sándor olvasata
„Az én szerelmes uram vött el engem 14. esztendő kromban, az tekintetes és nagyságos gróf Thurzó Imre uram; ű kegyelme pedig volt 20. esztendő ember. Volt az lakodalmuk az 1618. esztendőben szent Márton napján Királ-Helmecczen és éltünk együtt 1621. esztendeig. Mikor abban írtak, az én szerelmes uramot szólította ki Isten ez világbul octobernak 19. napján reggel, én pedig maradtam 4. holnapi nehezékemmel és 9. holnapi lánkámmal. Volt pedig szegén szerelmes uramnak temetése az 1622. esztendőben januáriusnak 19. napján Árva várában.” ¹⁴	„ ⁵ Az én szerelmes uram vött el engem 14 esztendő kromban az tekintetes és nagyságos gróf Thurzó Imre uram, ű kegyelme pedig volt 20 esztendő ember, volt az lakodalmuk az 1618. esztendőben szent Márton napján Királ-Helmecczen és éltünk együtt 1621 esztendeig, mikor abban írtak. ⁷ Az én szerelmes uramot szólította ki Isten ez világbul octobernak 19 napján reggel, én pedig maradtam 4 holnapi nehezékemmel és 9 holnap lánkámmal, volt pedig szegény szerelmes uramnak temetése az 1622. esztendőben janovariusnak 19 napján Árva várában.” ¹⁷

A Szilágyi-féle szövegkiadásban – amint az a fenti táblázatból is kitűnik – a közreadó igyekezett a lehető legteljesebb mértékben követni a kézirat struktúráját (a sorok feltüntetésével, a szöveg tagolásával), míg a monográfia szerzői láthatóan a könnyebb olvashatóságra törekedtek. (Nem véletlenül, hiszen más volt közreadói szándékuk, sőt, több esetben gyanakodhatunk Szilágyi kiadásának hibáira is.) Ugyanakkor jól látható, hogy a két szöveg központozása gyökeresen eltér egymástól – és ez érinti az értelmezést is. A jelzett mondatot illetően vélhetően inkább Salamonéknak lehetett igazza: a kérdéses szövegrész első fele („mikoron abban írtak”) feltehetőleg visszautalás (az 1621-es év történéseire).

A fenti összehasonlítás magyarázza ugyan a *Tizenhét hattyúk* hivatkozott mondatának szokatlan szórendjét, de még ennek nyomán sem tudható egyértelműen, hogy miért írtak „hetfűn keddet”. (Bár megjegyzendő, hogy mind időre vonatkozó korrigálások,¹⁸ mind a kéziratban fellelhető hibák¹⁹

megjelennek a Szilágyi-féle szövegkiadásban.) A kérdés annál is inkább érdekes, mivel Korda Eszter több lehetséges olvasatot is ad a regény cselekményéből kiindulva. Ezek létjogosultságát nem tagadva és hangsúlyozva, hogy a szöveg túlnyomó része, így a gyermek (és vele az anyaság) elvesztésével kapcsolatos történet hónapja és napja (november 7.) szó szerint az Esterházyak naplójából származik, megemlítendő, hogy 1983. november 7. valóban hétfőre esett. Ennek jelentősége abban állt, hogy az ünnepi zárva tartás is közrejátszhatott a Szépművészeti Múzeumot érintő műkincsrablásban, amelynek (egyebek között) az úgynevezett Esterházy Madonna is áldozatul esett és marandó károkat szenvedett (bár később restaurálták). Mindez azonban önmagában filológiai szempontból nem indokolja a szövegmódosítást és az összefüggéseket (bár kétségtelen, hogy Esterházy Péter fia egyik képzőművészeti alkotásában éppen ez a műtárgy jelképezi a családot²⁰).

Korda Eszter értő elemzése felhívja a figyelmet a regény első fejezetének végére is: „In summa, se előre nem bírok nézni, se hátra. (üres hely hagyva) legújabb korból irónnal bejegyezve”.²¹ Az elemző a következőket jegyzi meg e szövegrészről: „Az utolsó két jegyzet mondatnak nem nevezhető, mert nincs központozás: a szöveget feldolgozó megjegyzése lehet. De az ilyen megjegyzések nem szoktak bekerülni a kiadványokba, tehát amit olvasunk, az kézirat. Magyarán: a fikció szintjén nem is a nyilvánosságnak szóló, hanem meg nem jelent szöveg ez.”²² E megállapítással sok szempontból egyetérthetünk: a szöveg eredetije valóban Szilágyi szövegkiadásának egyik lábjegyzete volt, és mint ilyen természetesen bekerülhet (be is került) a kiadványba. Tény, hogy a kiadói szerkesztők megjegyzéseit jó esetben nem szokták közölni a megjelent szépirodalmi művekben, de erre is akad példa.²³

Bár a hivatkozott szövegrész az 1888-as kiadásban történetesen lábjegyzet, a szövegközlésben (a korabeli gyakorlatnak megfelelően) akadnak hasonló, szövegen belüli jegyzések:

„Adta isten ez világra gróf Eszterhas Máriát 1638 бүtelő hónap 2. napján, ugy mint gyertyaszentelő boldogasszony napján. (*Eddig Nyári Krisztina írása.*)”²⁴

„Az én szerelmes feleségemnek adott isten egy szép fiat die 8-a Septembris éfél után három-négy óra közben Fraknóban anno 1657, ki mivel csaknem azon üdőben lett ez világra, mikor én, köröszöltöttük Pálnak, (*üres hely egy szónak*) újhelyi püspök által.”²⁵

„Adott isten az atyámfiaának egy fiú magzatot Bécsben, kit Ádámnak köröszöltöttünk Szent-Mihály szentegyházában, lőtt pedig estve nyolcz órakor die (üres hely hagyva) kit neveljen isten mindnyájunk örömére. Anno 1680. A gyermeknek neve Ádám. Leopold, (*Ignác kitörölve*) József.”²⁶

Nehezebb eldönteni, hogy mennyiben szól a nyilvánosságnak a fikció szintjén a Csokonai Lili-féle kézirat – különösen annak fényében, hogy a családi napló műfaja eleve feltételezi a több olvasót. Vagyis ismeretes olyan naplóforma (az önéletírások, tanúságtételek és egyéb, hasonló vonásairól nem is beszélve), amelyet kifejezetten a nyilvánosságnak szánt a szerző. Sőt, az eredetileg nem széles körű terjesztésre készített családi iratok is válhatnak funkciót e tekintetben. Esterházy Pál vonatkozó gondolatait már csak azért is érdemes ennek kapcsán idéznünk, mert a családi naplókban sem volt ritka az ilyen típusú dokumentumok közlése: „Midőn ezzel Gróf Esterházy Miklós Národnak családi levéltáromban őrzött irományait közrebocsátván, a korabeli hazai történetíráshoz némi adalékkal járulok, s a háládatos kegyelet adóját rovom le azon ős iránt, kinek családunk legkivált köszönheti emelkedését: mindenen felett azt veszem célba, hogy nektek, édes unokáim, a religiótól áthatott, a loyaltástól lángoló kalauzt a politikai élet pályáján, az övéiért s utódaikért hiven gondoskodó családfő-példányt adjak kezetekbe.”²⁷

A fentiek ismeretében tehát leszögezhetjük, hogy ismeretes (sőt, kifejezetten az Esterházyakhoz is kapcsolódik) olyan közreadói hagyomány, amely az olvasóközönség sajátos pozícióját teremti meg. Ennek tükrében tehát inkább azt mondhatjuk, hogy a *Tizenhét hattyúk* hivatkozott szövegének érthetlensége sokkal inkább fakad e műfaj szövegalkotási szokásaiból (eleve több, egymástól eltérő időben alkotó szerző, szövegromlás stb.), mintsem abból, hogy a szöveget nem szánták nyilvánosságra. Az viszont tagadhatatlan, hogy a fentiek következtében – Korda Eszter megfogalmazásával élve – a valódi olvasó sajátos pozícióba kerül: egy szövegkiadás olvasójának

(felhasználójának) pozíciójába, amely egyébként kétségtelenül rokon a kézirat megtalálójáéval, „ami egyébként hagyományos fordulatként szokott szerepelni a keretes szerkezetű regényekben”.²⁸

CURRICULUM VITAE

A következőkben az Esterházy-regény első fejezetének (*Curriculumvitaehattyú*) részletes filológiai elemzését közlöm. A régi magyarországi szövegek kompilációs gyakorlatának megfelelően az összefüggéseket táblázatos formában ábrázolom. A szemléletesség érdekében a középső oszlopba került a regény szövege, egyik oldalára a családi naplóé, a másikéra pedig azok a szövegek, amelyek – Jolanta Jastrzębska kutatása szerint – Árva Bethlen Katától származhatnak.²⁹ (Az egyezéseket félkövér betűtípussal jelöltem.) Ugyanakkor nem vettem fel azokat az 1991-es tanulmányban szereplő szöveghelyeket, amelyek esetében biztosabbnak éreztem az Esterházyak családi naplóját. Az új forrás bevonásával sok esetben megállapítható, hogy az átvételek nem csupán mondatfoszlányok, hanem az Esterházy családi napló szövegének átiratai.³⁰

Nyáry Krisztina	Esterházy Péter	Árva Bethlen Kata
<p>„Én bedegi Niari Christina löttem ez világra az 1604. esztendőben 31. októberis Kis-Warda várában, az igaz római hitben megmaradván holtig.”³¹</p> <p>„Az én szerelmes asszonyomat anyámoti az nemzetes és nagyságos Wárdai Kata asszont vötte ki isten ez világból 1630. esztendőben.”³²</p> <p>„Az én szerelmes uram atyám boldog emlékezető gróf Eszterhásj Miklós Magyarország palatínusa holt meg Héflánban die 11. Septembris anno 1645. életének hatvanharmadik esztendejében, kinek nagy emlékezeti ez világon is fölmaradván, az örök boldogságban tündököljék.”³³</p> <p>„Mentem az én szerelmes uramhoz Uiiuaban 28. napján oktobernak, ott létembe az úr isten szent lelkének ajándékát köz löttelelem és tértem az igaz vallásra, gyúntam meg újjobban istennek akaratából 30. napján decembernek és megkomunikáltam 31. napján ugyan decembernek havában, mikor írtak 1624. esztendőbe, mert azelőtt kéntelen voltam az színmutatásra, de szívemben mindenkor igaz pápista voltam.”³⁴</p>	<p>„Én, Csokonai Lili löttem e nyívvel tellyes világra az 1965. esztendőben 17. septembris virradólag Csepel szürke lapályában, az igaz római hitben és hitelenségben megmaradván hóttig.</p> <p>Az én idvezült asszonyomat anyámat, az szépséges Wárdai Kata asszont vötte ki Isten ez világból ugyanez órán, kinek bizon azért gyilkosa vagyok akarat nélkül, úgy</p> <p>Az én szerelmes uram atyám, boldog emlékezetű Csokonai Péter hótt meg szintén 17. napján Szent Mihály havának anno 1969., életének fényes 35. éviben, életje fáját sok senyvedések nyomán szomorúságban maga kezével töré el, kinek nagy emlékezeti ez világon is fölmaradván, az örök boldogságban tündököljék. Én addig éppen négy tavaszt láték, nyárt, őszt és télt. Onnantúl kéntelen levék a színmutatásra, árvaságom olyanná tött, mint a lomha vizek, mellyekből tizennégy áradásokkal utóbb merítkezék föl csak.</p> <p>Az 1982. esztendő végzésén egy zsongó-zsibongó nap ösmerém meg nagyságos szegin Kéri Márton uramat, én szerelmes férfitam. Övé löttem lassacskán magam akaratából die 15. aprilii. Szeles üdő vötte szívemet.</p>	<p>„Születtem ez nyomorúsággal teljes világra, az én Istenem jó tetszéséből, [...] 1700-ik esztendőben, Szent András havának 30-ik napján [...]”</p> <p>„idvezült édesanyám”</p>

Nyáry Krisztina	Esterházy Péter	Árva Bethlen Kata
<p>„adott Isten az atyámfíának Kismartomban egy fiu magzatot die 7-a Novembris, ki igen beteges lévén, Imrének köröszteltetett, lett pedig hét s nyolcz óra között estve. Azomban szinte mikor már nem messze volnánk az nász népével Kismartomhoz, Isten kiszólitotta ez világból délután három óra tájban, és így elevenen nem láthattam ; kiért istennek legyen hála, hogy már hetedik gyermekemmel méltóztatott anygali karjait szaporítani. Anno 1677.”³⁵</p> <p>„Az én szerelmes uram vött el engem 14 esztendő koromban az tekéntetes és nagyságos gróf Thurzó Imre uram, ü kegeme pegid volt 20 esztendő ember, volt az lakodalmuk az 1618. esztendőben szent Márton napján Kiral-Helmecczen és éltünk együtt 1621 esztendeig, mikor abban írtak.”³⁶</p> <p>„(üres hely hagyva) legújabb korból írónnal bejegyezve”³⁷</p>	<p>Ád vala Isten egy fiú magzatot 7. napján Szent András havának, ki igen beteges lévén és főn gyöngécske hogy hamarast gyött üdöje előtt, lett megi 7 és 8 óra közt esve. Hanem az egy örök Isten bölcs tetszésébül kiszólitá ez világból déllyest három óra tájban. Én fájdalomban őrzöngésig eszemet bevén őtet elevenen nem láthatám, nevet neki nem adhaték. De kiért Istennek legyen hála, mert nem vala tellyes gyermek és hogy vele méltóztatott anygali karjait szaporítani. Anno 1983., mikor abban írtak, hetfűn, keddet.</p> <p>Bennenk ezekért fölszaporodik vala a hámatlan vadság. Nagyságos szegin Kéri Márton urammal contento hangosságban éltünk, bátor azt es palástolva és színkedve az ő családja miá, aki őt nemcsak fogva tartá, de akit ő szeretett szintűgy.</p> <p>Akkor kedig die 2-a Aprilis, azaz szinte Húsvét innepiken kevés héján életem elcseppen vala. Nagyságos szegin Kéri Márton uram ennenmozgó ördeghintaja (Volkswagen) megiramolván nekicsapódék egy felette zömök tölgynek, én egyben madárként repülék, majd nehez kőként hullék, neki baja semmi történt, fölcsepekeztvén, maga kezeiben elbágyadott engemet hosszú úton vött az embekekig, Istennek hála szöröncsésen, holott meg nem újultam még csak az ispotályban.</p> <p>De ottan azonost lábaimat fent metszeni kellett, azoltától fogva görgös székben feküdöm, és kegyes ábrázatom es senyvede egyet-mást. Ezekért sok kénokért Kéri Márton jó uram engemet meggyűlöle és elfutamoda (elment).</p> <p>Mind mastan estenek. In summa, se előre nem bírok nézni, se hátra. (üres hely hagyva) legújabb korból írónnal bejegyezve”³⁸</p>	<p>„midőn Isten bölcs tetszéséből [...], édesatyánkat, gróf Bethlen Sámuelet kiszólitotta ez Árnyékvilágból.”</p>

A szövegfilológiai vizsgálat fontos tanulsága, hogy Esterházy nyilvánvalóan az általa konstruált eseménysor szolgálatába állította a családi naplót – a személyes (születési és halálozási) adatok módosításán túl elsősorban az ok-okozati összefüggések megváltoztatásával: az eredeti szövegben is szó van Várdai Kata haláláról, ami azonban nem áll szoros kapcsolatban a gyermek születésével, az apa nem lesz öngyilkos. Ugyanakkor a „naplószerzőket” a lehetőségekhez képest többszörösen is összeolvasztja: a váltakozó bejegyzők írásain túl azt a szöveget is Csokonai Lili személyes megszólalásává teszi, amelyik voltaképpen egy unokatestvéréről szól.

Feltűnő, hogy Esterházy nem tartja meg a napló eredeti „szereplőinek” indítékait sem. Nyáry Krisztináné elsősorban a hit, illetőleg az igaz hit megtartása. Lényegében ez az egyetlen „belső információ”, amelyet a kor szokásaival összhangban a naplóíró közzétett a családi események – születési és halálozási adatok – és megszokott formulák mellett. Esterházy átiratában már az első mondatban kifacsarja ezt az értelmet (a római hit és a hitetlenség emlegetésével), Nyáry Krisztina felekezetváltással kapcsolatos leírását pedig elhagyja – ily módon a szövegben emlegetett „színmutatás” a legkevésbé sem vallási, hanem általános töltetűvé válik.

DÍSZÍTMÉNY-E CSUPÁN?

„Felvetődik a kérdés, hogy Lili barokk nyelvezete csupán dísz-e, vagy eszmeileg is jelen van-e a barokk kor valami módon Lili vallomásában”³⁹ – vetette fel írásában Jolanta Jastrzębska. Bár a barokk eszmeiség sok tekintetben nehezen határozható meg, a szöveg ismeretében annyi mindenképpen leszögezhető, hogy az Esterházy család és annak egyik legfontosabb (barokk) dokumentuma nem csupán szövegét tekintve jelenik meg a műben.

A családi naplók sajátosságai eleve inspirálóan hathattak Esterházy szövegalkotására. A műfajról tudható, hogy „a reformkort megelőzően a naplóírás divatja főként a nemesek körében élt, és a családi bibliába rótt genealógiai feljegyzésekből, a levéltár iratainak rendezése közben gyűjtött jegyzetekből, nemzedékeken át húzódó perek állásának szinopszisaiból, a birtokállomány regestrumaiból, gazdasági elszámolásokból fejlődött ki. Ezeket az irományokat a családfő utódai érdekében mindig örökösire hagyományozta, akik azután folytatták az apák félbeszakadt jegyzeteit.”⁴⁰ A családi naplók tehát többszerzősek, és ennek megfelelően eleve feltételeznek bizonyos mértékű nyilvánosságot.

Az Esterházyak családi naplójának szerzőségi viszonyait – és annak manapság szokatlannak tűnő stílusjegyeit – jól tükrözi például az a vonása is, hogy a szöveget az egyes szám első személyben kezdő (és saját magára vonatkozó adatokat akkurátusan közlő) naplóíró haláláról is tudósítanak a bejegyzések (immáron egyes szám harmadik személyben), majd a napló folytatódik, ugyancsak egyes szám első személyben, más szerző révén, de különösebb naplóírói jelzés nélkül (bár a szövegkiadó utal az írásképváltozására). A szöveg alapján tehát a naplóíró személye minden átmenet nélkül módosul, sőt esetünkben – magyarázat nélkül – „nemet is vált”.

A családi naplóban kulcsszerep jut Esterházy Péter egyik „őspanyának”, Bedegi Nyáry Krisztinának – ily módon az is igaz, hogy noha Csokonai Lili alakja és élettörténete kétségkívül szerzői konstrukció, de mégsem teljesen előzmény nélküli, sem tartalmi, sem szövegkonstrukciós tekintetben.

A forrás ismeretében megállapítható, hogy – noha a szerző nyilvánvalóan nem számíthatott arra, hogy az 1987-es könyvhét látogatói beazonosítják a pretextust (jóllehet néhány valós adat, elsősorban Várdai Kata neve akár irányadó is lehetett volna e téren) – mégiscsak fontos család-történeti „névjegyet” tett le – éppúgy, mint a Bolyai-féle Appendixre vonatkozó hivatkozás esetén: „E szakasz megírásához nélkülözhetetlen annak ismerete, hogy Bolyai a nem euklideszi geometria tételeit az *Appendixben* fejtette ki, ezt pedig Lili hiányos műveltsége következtében nem tudhatja. A szerző, aki matematikus is, a tőle megszokott módon, saját magára mutat.”⁴¹

Az Esterházy Péter-életmű ismeretében pedig elmondható, hogy a *Tizenhét hattyúk* bizonyos értelemben „megelőlegezte” a *Harmonia caelestis* családot érintő tematikáját és szövegalkotási módját.

AZ ESTERHÁZY-FILOLÓGIA ÚJABB KÉRDÉSEI

A fentiek az Esterházy-szövegek még egy fontos vonására világítanak rá: jelesül arra, hogy ezek esetében is – amint az a régi magyarországi prédikációk kompilációi esetében is igazolást nyert – érdemes megvizsgálni a szövegalkotás folyamatát. Az Esterházy-intertextualitással foglalkozó kiváló Wernitzer-kötet ugyan is alapvetően az átvételek kategorizálására koncentrált. Fontos és járható út ez, azonban a régi magyarországi szövegátvételek vizsgálatakor, a kompilációkutatás során már kiviláglott, hogy az átvételek tipizálása helyett sok esetben érdemes inkább magát a folyamatot jellemezni. A fent említett esetekben ugyanis sokkal fontosabb azt megállapítani, hogy a családi napló kézírata és ennek szövegkiadásai milyen eljárás során kerültek a szépirodalmi szövegbe, mint azt, hogy az átvételt paródiának minősítjük-e.

Ennek fényében sokkal fontosabbá válik a pretextusok (adott esetben akár összetett szövegkorpuszok) jelentőségének meghatározása, például mennyiség és az újonnan létrejött szövegek pozícióját illetően. Erre irányuló kutatások már igen produktívnak bizonyultak az Esterházy-műveket illetően. Így például *A szív segédigéi* esetében is kijelölhető fő pretextusnak Peter Handke *Vágy nélkül, boldogtalan* című elbeszélése,⁴² amelynek szövege „átszővi a művet, és elmondható, hogy az egyéb vendégszövegek mellett a »Segédigék« szerkezetének váz-rácsát adják – kijelölve mintegy irányokat is, amerre a regénynek haladnia kell”. A *Fuvarosokban* is tetten érhetők szövegalkotási „törvényszerűségek”: „Bolondka, a regény értelmiségi-bohóc figurája egyfolytában Pascal-mondatokban beszél”⁴³ – és ugyancsak központi szerepet kap benne a *Gyerekek és katonák* című Pilinszky-dráma is.⁴⁴

Összességében tehát megállapítható, hogy az Esterházyak családi naplója ismeretében nemcsak a *Tizenhét hattyúk* című regény kerülhet az eddigiektől eltérő megvilágításba: a vonatkozó elemzések utat nyithatnak az Esterházy Péter-életmű új szempontú értelmezése(i) előtt is.

JEGYZETEK

¹ Marianna D. BIRNBAUM, *Esterházy-kalauz*, Magvető, Budapest, 1991, 6–8.

² [ESTERHÁZY Péter,] CSOKONAI Lili, *Tizenhét hattyúk*, Magvető, Budapest, 1987. Elektronikusan: https://reader.dia.hu/document/Esterhazy_Peter-Tizenhet_hattyuk-11826 [Utolsó letöltés: 2019. március 9.]

³ ESTERHÁZY Péter, *Tizenhét kitömött hattyúk: Fontoskodás = A kitömött hattyú: Írások*, Magvető, Budapest, 1988, 120–152. Elektronikusan: https://reader.dia.hu/document/Esterhazy_Peter-A_kitomott_hattyu-282 [Utolsó letöltés: 2019. március 9.]

⁴ WERNITZER Julianna, *Idézetvilág avagy Esterházy Péter, a Don Quijote szerzője*, Jelenkor–Szépirodalmi, Pécs–Budapest, 1994. Elektronikusan: https://reader.dia.hu/document/Wernitzer_Julianna-Idezetvilag-16283 [Utolsó letöltés: 2019. március 9.]

⁵ Újabbban: PALATINUS Levente Dávid, *Hattyúdal, avagy az írás apológiája*, Iskolakultúra, 2004/4, 97–105.; KORDA Eszter, *Posztmodern és nemváltás: Weöres Sándor: Psyché; Esterházy Péter/Csokonai Lili: Tizenhét hattyúk; Parti Nagy Lajos/Sárbogárdi Jolán: A test anyaga = Hézagpótlás: A kortárs magyar irodalom tanítása*, szerk. FENYŐ D. György, Budaörs, Aula.info, 2010, 202–258.

⁶ Jolanta JASTRZĘBSKA, *Archaizálás és intertextualitás: Csokonai Lili Tizenhét hattyúk*, ItK, 1991, 48–62.

⁷ Vö. Uo.

⁸ A teljesség igénye nélkül: *Révay család naplója 1555–1661*, kiad. IPOLYI Arnold, Új Magyar Múzeum, 1857, 444–449.; *Az Esterházyak családi naplója*, kiad. SZILÁGYI Sándor, Történelmi Tár, 1888, 209–228.; Losonczy Gyürky István *családi naplója*, kiad. CSORNA József, Történelmi Tár, 1903, 446–455.

⁹ IPOLYI Arnold, *Bedegi Nyáry Krisztina 1604–1641*, Méhner, Budapest, 1887 (Magyar Történelmi Életrajzok). Elektronikusan: <http://mek.oszk.hu/05600/05698/html/> [Utolsó letöltés: 2019. március 9.]

¹⁰ Uo.

¹¹ SZALAY László, SALAMON Ferenc, *Galántai gróf Eszterházy Miklós Magyarország nádora*, I–III, Lauffer, Pest, 1863–1870.

¹² *Az Esterházyak családi naplója, i. m.*, 209.

¹³ KORDA, *i. m.*, 223.

¹⁴ SZALAY, SALAMON, *i. m.*, II, 105.

¹⁵ Lapszám jelölése.

¹⁶ Lapszám jelölése.

¹⁷ *Az Esterházyak családi naplója, i. m.*, 210.

¹⁸ 39. lapon: „Adta isten ez világra gróf Eszterhás Palköt köt 6. Szentmihál havának, kit isten éltesen sok esztendőig, 1635. Kismartom; kisasszon nap estin született és az rák jel alatt éffélkor; kit isten neveljen s éltesen sokáig. (Péntek nap született. Pál írása.); 45. lapon: „die 17. Januarii (javítva februarii)”; 88. lapon: kinek volt lakodalma 15 Novembris anno 1670. Árvavarában. (Eredetileg 15 Dec. a° 1671.) *Az Esterházyak családi naplója, i. m.*, 212., 217.

¹⁹ Például a közölt napló 44. lapján feltehetően félbemaradt szöveg olvasható: „Az nagyságos Galan.”: *Az Esterházyak családi naplója, i. m.*, 212.

²⁰ ESTERHÁZY Marcell, *Walsin*, <http://www.esterhazymarcell.net/index.php?/projets/walsin/> [Utolsó letöltés: 2019. március 9.] Értelmezéséről: DÉKEI Kriszta, „A talált fotók magukba húznak”: Esterházy Marcell képzőművész, *Artmagazin*, 2012/5, 20–27.; http://artmagazin.hu/artmagazin_hirek/a_talalt_fotok_magukba_huznak.1746.html?pageid=119 [Utolsó letöltés: 2019. március 9.]

²¹ ESTERHÁZY, *i. m.*

²² KORDA, *i. m.*, 223.

²³ Legújabbban: CSOBOD Luca, *Valamit piszkosul kell akarnia*, <http://kotvefuzve.reblog.hu/valamit-piszkosul-kell-akarnia> [Utolsó letöltés: 2019. március 9.]

²⁴ *Az Esterházyak családi naplója, i. m.*, 212. [Kiemelés Szilágyi Sándor szövegkiadásában.]

²⁵ *Uo.*, 214. [Kiemelés Szilágyi Sándor szövegkiadásában.]

²⁶ *Uo.*, 219. [Kiemelés Szilágyi Sándor szövegkiadásában.]

²⁷ Esterházy Pál

²⁸ KORDA, *i. m.*, 224.

²⁹ Ezek esetében a compilációkutatás gyakorlata óvatosságra int: előfordulhat, hogy két hasonló szöveg esetében nehéz eldönteni a forrást. Erről bővebben: VADAI István, *Az albatroszok fészekrakása: egy Kosztolányi-vers utóélete*, *Tiszatáj*, 20003/95 [különszám], 1–13.

³⁰ Vö. JASTRZĘBSKA, *i. m.*, 57.

³¹ *Az Esterházyak családi naplója, i. m.*, 210.

³² *Uo.*, 211.

³³ *Uo.*, 213. Ez a bejegyzés már bizonyosan nem Nyáry Krisztináé.

³⁴ *Uo.*, 210–211.

³⁵ *Uo.*, 217–218.

³⁶ *Uo.*, 210.

³⁷ *Uo.*, 221.

³⁸ CSOKONAI Lili, *i. m.*, 5–7. (Esterházy munkafolyamatának érzékeltetésére a szöveg-összehasonlítások esetében a kötet nyomtatott változatát használtam.)

³⁹ JASTRZĘBSKA, *i. m.*, 58.

⁴⁰ DONÁSZI Franciska, *Kölcsey Parainesisének hatása Kölcsey Antónia és Obernyik Károly naplója*, Rovaniemi, 2018.

⁴¹ JASTRZĘBSKA, *i. m.*, 61.

⁴² Vö. PETRI Gábor, TAMÁS Bence Gáspár, *A szív segédigéi*, *Iskolakultúra*, 2004/4, 90–92.

⁴³ VADAI, *i. m.*

⁴⁴ A Pilinszky-szövegek kapcsolódó elemzése folyamatban lévő kutatási témám.

Papp Endre GÖRÖMBEI ANDRÁS

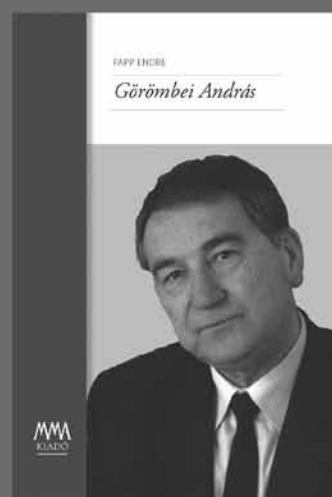
Papp Endre Görömbei András monográfiája egy nagy formátumú irodalomtudós alakját rajzolja elénk.

Kapható az Írók Boltjában

(1065 Budapest, Andrásy út 45.)

és megrendelhető a kiadó weboldalán:

www.mmakiado.hu

MMA
KIADÓ

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CUKOR GYÖRGY (1951) Törökbalint

CUKOR GYÖRGY

Anyám kertje 1–5.

P. Boros Ilona képsora

„elhagyva fájok emberien:
jussomért, legjobb részemért hajtok
csonkán e mindig hiánnyal síró,
szimmetriásra tervelt világban”

(Nagy László: *Fejfáknak fejfa*)

Hová jutunk megbízhatatlan képzelgésünkkel, mely akkor támad fel megint, és lel újabb szempontot, ha a magyarázat már befejezettnek látszik? Olyan képsorról szólva, mely absztraktba hajlik, s már a szimbólum és az ornamentika eszközeivel is él, tehát a felejtés is a lényege, tán nem is lehet semmit határozottan kijelenteni, csak feltételezésekre van lehetőség. Ha benyomásunk igaznak és felismerésszerűnek tetszik is, de nem engedünk a kísértésnek, hogy ilyenkor elsődleges jogunk a tévedés joga, lemondunk az egyetlen esélyről, hogy félreértéseinkkel mégis körülírassunk valami derengő igazságot. Mert itt a képi jelek egyszerre mutatják föl és veszítik el múltjukat. Röviden: a jelnek vagy a jel ornamentalsévé átminősült, tárgyakon díszszerűen futó sorozatának elfelejtett, elveszett epikuma van. E képek műalkotássá szerveződött mivoltuk révén egyszerre tűnnek friss hírt közlő ábrázolásnak – mert nemcsak a vers, a kép is írja alkotóját – és archaizáló dísznek, továbbá egyediségükkel hallgatag és beszédes, szerzői „magánmitologikus” szimbólumoknak. Itt a jelek természeti eredete már átminősül, annak lelki attitűdre utaló, sajátos eszenciája lesz, amelynek jelentése tovább bonyolódva egy körscipke vonalvariációiban tűnik szembe, s vész el a képsor folytatásában. Így a pillanat, mely feltölti sűrű fénnel és megzengeti a néma formát, egyszerre teljesség és vesztőhely. Mint minden absztrakció, odahagyja egyedi, érzékelt autonómiáját, lefoszlik róla a múltja. De kivezet a magányosságból, közléssé válik. És társas, értő közlésben meghódítjuk ismét, ami elveszett, de az már újdontat új, járatlan vidék. És a publikum is más, de még a napfény színe is, mert az alkotó szemléletébe az évek során számtalan friss és elemi erejű hatás épült be, s a régi kert hajdan rögzült látványát ma egy teljes élet tapasztalatainak fénytörésében látja és ábrázolja.

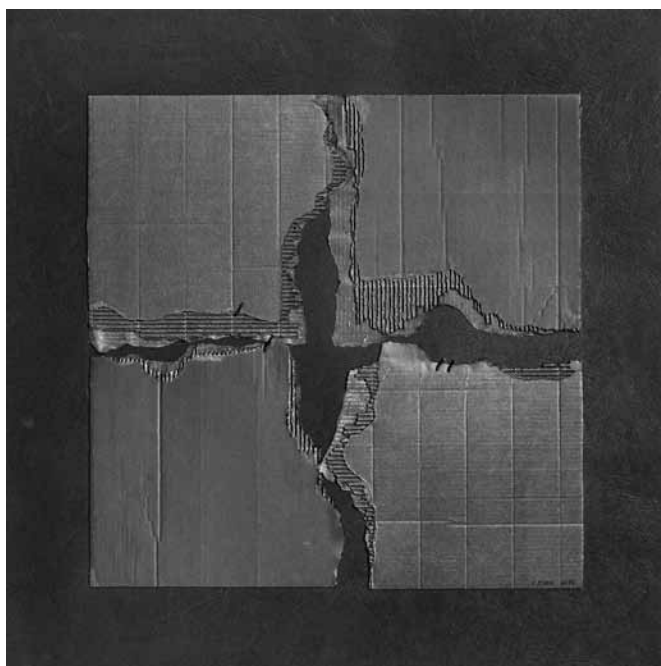
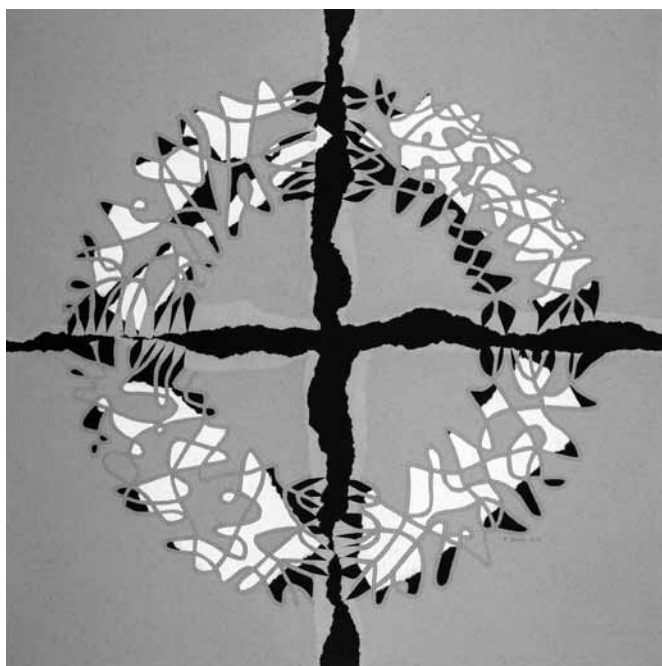
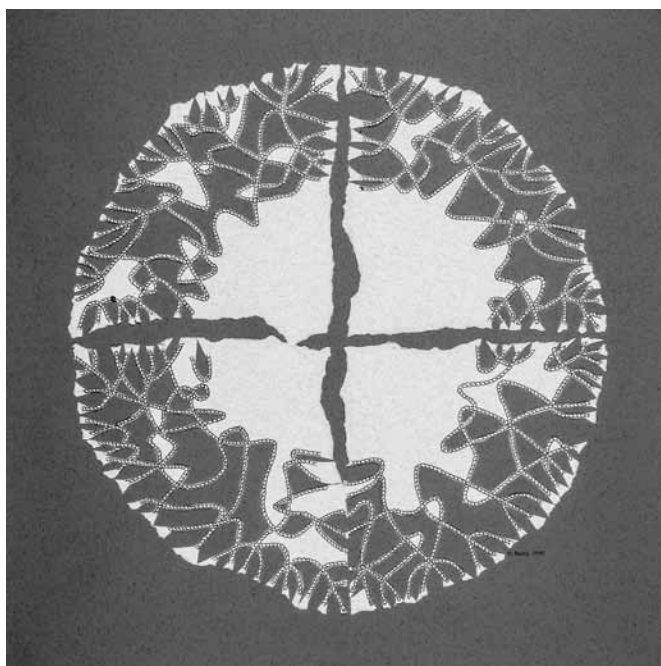
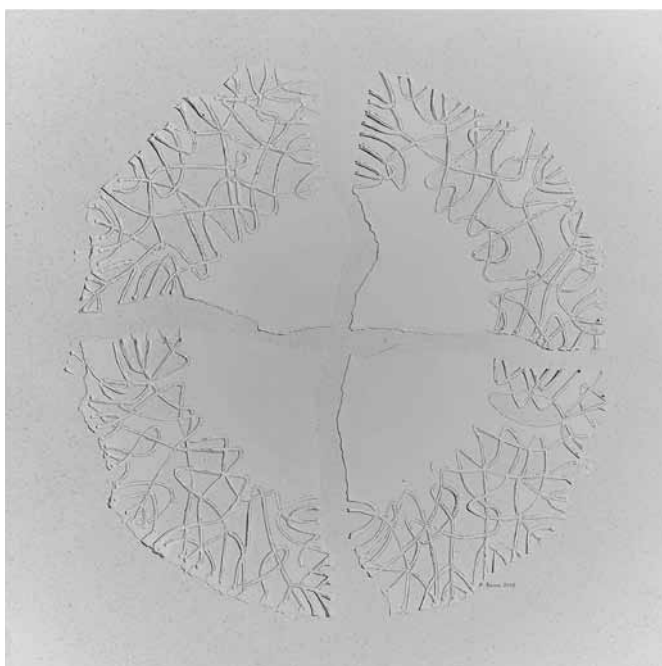
A természet, a táj, röviden s tévetegen fogalmazva, magánvaló és közönyös. A hőesés szép az ablakból, kevésbé az a hőmezőn vándorló katonának. A *természeti szép* gondolati kivetülés, a kontempláció formára találásának, az ideig-óráig mozdulatlanul vélt látvány keltette lelkiállapotnak csak analóg „képe”, mely korántsem azonos a táj valamiféle lényegével, az örökös, magánvaló áramlással. Ez a kettősség – a táj és effajta „képe” – máris a köznapi és a transzcendens kontrasztjához vezet. A transzcendens szféra megmutatkozásáról élményszerűen tudhatunk. (Hadd fűzzem hozzá Bergman intelmét, mely az *Úrvacsora* című filmjéből így szűrhető le: a transzcendens világot akkor teremti-élteti az ember, ha nagyon is szereti a hétköznapi sivárságot, ám azt hiszi, hogy maga mégis több a köznapiánál.) A köznapi–transzcendens kontrasztban az erős sodrású tájélmény, a biofilikus, önfeladásig fokozódott belefeledkezés és spirituális nyitottság metafizikaivá árnyalja a benyomást. Mintha benépesülne az üres ég, s ünnepi, extatikus találkozásban együtt lüktetne a jelennel az Örök Egy. Ez az állapot, ez a tér a vallásban a *szakrális hely*, ahol az ember a világba s ott a maga teljes létébe egyszerre talál haza. Bizonyára ez az életöröm és nyugalom – közös lüktetés a természettel – a tételes vallások előtti időkből is föltámadt az emberben, s az is lehet, hogy a kezdetek arra az időre tehető, amikor a gondolkodásban már a földi-égi világszintek kettősége volt a teljesebb valóság. Ez az élmény bármely vidéken s bármikor előállhat, nincs kijelölt helye, ha később gyülekezőhellyé is válhat, mert a nyugodt táj látványa erős készítés. Ilyenkor a látvány nem csupán a transzcendens valóság ábrája, hanem azonos vele. E képsor kert-émlékeit földévezve talán ez a spirituális állapot-émlék a legmaradandóbb. Mintha a *boldog voltam itt*-nek volna identitást adó eleme. Ahová az Éden, az Atlantisz, az Aranykor odalátszik.

Az *első kép* egy horgolt körccsipke. Növényi díszek foglalata, tükröztetett és elforgatott szimmetriákkal. Itt a természet már csak stilizált indakacskarin-gók és virágfejek alakjában jelenik meg, s céloz az ihlető valóság kert- emlékeire. A terítő hangsúlyos dísz, főalakja a tükrözéses szimmetriákkal megjelenített, négy nagy és nyolc kisebb pünkösdirózsa-forma, mely az ünnepre utal. Ünnepi nyugalom, ki-egyensúlyozott teljesség e négyosztatúan szimmetrikus múltjából – melyre a közepén négy-zetbe helyezett, tengelyesen tükrözött négy levélforma utal – variálódott terítő bonyolult szerke-zete. „Anyám behorgolta az életét” – mondja a szerző. Különös helyen, mert a levegőben áll a festőállvány, a természeti emlék s az alkotói *én* határán. E különösséget egyszerre teszi egyedivé és emeli általánossá, hogy a kert *anyám* kertje, s az alkotói attitűd elemi érzemmel ihletett „em-lékállítás” is. A képsor a szimmetria megidézésével, a hagyományos díszítőművészeti utalásokkal (etnomatematika?), a szinte ikonikus kimerevítéssel a szimbolikus-időtlenbe tart. A korábban szóba hozott *szakrális hely* fenomén itt nem esetlegesen létesülő és nyilvánvalóan bonyolultabb. Az *első kép* *magában* csak egy terítő, szerkezetével utal ugyan a következő ábrákra s megadja né-hány formai alapvonásukat, de nem lépi túl a saját határait. Ám a képsor többi darabja amint visz-szhat rá, és *első* lesz a sorban, lényege már nem a lehatárolt díszterítő-funkció, hanem a bele-horgolt élet, a kert leáldozó sorsa. A *második kép* egyszerre felsejles a múltból és az *első kép* mó-dosult, átértelmezett váza, melyre majd a kert-történet épül. A csipke közepének négyosztatúsága itt a teljes képet négyfelé tépi, a középmező üres, amelyből mintha következne s el is határolód-na tőle a kép szélén körben levágott, lazán hurkolódó fonalháló, amely egyszerre sejtíti meg a csipketechnikát és a természet stilizált indafutamait. Ám a képben több a szomorúság, mint a já-tékosság, mert annak az ábrája ez, ami nincs, csupán roncsoltságában, a maga teljességének hi-ányában van jelen. A köralak, a hajdani szimmetriák sérültsége úgy érződik a monokróm kép-tá-jon, mint a tompa fájás, mert a hajdani harmónia, a csipkébe horgolt élet a szemünk láttára fosz-lik szét. Ez még nem a teljes eltűnés ideje, mert még tudjuk, mi hiányzik. *Ez a kert* tán akkor vész el, ha nem hiányzik a hiánya sem. A *harmadik kép* megtartja, s anyagában módosítja is az előző vonalhálózatát, két szálból sodort fonalfélévé változtatja, mely erősebb, „valóságosabb”, mint a második képen, általa határozott utalást érzünk a csipke-mozzanatra, a harmónia-emlékre, ka-paszkodást a megfoghatatlan múltba. E hálózat elhatároló is, öbleit a háttér színe tölti ki. Így a há-lózat nemcsak dísz, hanem nyakas feleselés az elmúlással. Bekeríti a színfoltokat, hogy a háttér az egész képet el ne borítsa, s el ne süllyedjen a kert a monokróm semmiben. És elemi életösztönnel a foltokból alakzatokat formál, amelyek mintha a kert bekerített részei volnának. Vagy ol-dalnézetben olyan fantázia-képek, olyan ábralények, amelyek a lét kezdete óta, az összejtől kikelve járják a maguk útját, hogy valamiféle mutációik gyanánt a következő képen folytatódjanak. Hi-ába, ott már tél van. Ezek a formák fázisköziek, megvalósulatlanok, elveszettek, meg sem szüle-tettek. Életük félbeszakadt vagy el sem kezdődött. A képsorból kitagadhatatlanok, mert fossziliák a kert-emlék egyik rétegében. A *negyedik kép* határozott kijelentés és gyász. Hó és csupasz, fe-kete föld. A szakadozott vonalháló sem tudja a hófoltokat életteli asszociációba szorítani. Kisa-vazódás, fehéredés, lassú eltűnésfokozatok és megsemmisülés. Teljes a tél. Uralkodik a fekete fejfa, mert a maga ellentétébe fordult az örömteli szimmetria. *Ez a fajta kereszt* a *Kert* képsorban már a megsebzett teljesség fejfája. Ezért van a képen nagyon hideg. A *Kert* önmaga temetője már. És oldalnézetet is kínál ez a kép, ott mintha maga volna a belé festett fejfára akasztva egy foszla-dozó koszorú gyanánt. A néző a következő kép elé áll, és belülről fázik. Az *ötödik képen* végleges a gyász, a fejfa a világba szórja jeleit, bármi talált tárgy tépettségében is megjelenik. Mintha számtalan *Kert* volna az életben – sejteti e képsor –, amelyek emléke is lehanyatlik a kereszt két ágának tér-idő metszéspontjába. Minden visszahull a kezdetbe. A valóságos kert is, s annak az al-kotói metamorfózis fokozatain áthaladva megjelenő képi jelei is. Ez az út az ihlet, a szándék, a lel-ki készletés, egyszóval a folyton ható életösztön materializálódása, mely a létbe visz vissza, va-gyis a festmény a természet része lesz. A képsornak eme elmúlás-tétele csak annyi vigaszt en-ged, hogy végül is itt képek beszélnek, nem puskacsőbe nézünk. Minden műalkotás tapintatos közlés, kályha mellett ülve is engedi, hogy veszélyérzet nélkül tragédiát olvassunk. De mivoltunk alommelege csak áltató védettség, mert nem kívülálló nézői vagyunk annak az átváltozásnak, mely a természetből csapásszerű metamorfózissal új valóságot – itt képsort – állít elő egyértel-mű vég-következtetéssel.

P. BOROS ILONA (1960) Törökbalint

Fejezzük be. Sok volt a baj meg a jaj, de talán erről szól az *Anyám kertje*, vagy még eltűr efféle okfejtést. Vigaszul elmondanám, mert idevág, hogy nagyapám csudameséjében a kígyók saját farkukba harapva, bandában gurultak át a tisztáson, mint a kerekek. Akár a mítoszban az urabárosz, a saját farkába harapó kígyó, az örökös körforgás, az állandó újjászületés, a teljesség szimbóluma. Kész. Alább már csak a lap fehérsége marad, ott szorít helyet magának az a boldogtalan, invazív űr, amelyben természet és metamorfózisa, mármint az ábrázolással megkettőzött valóság magába harapó kígyója, azaz létünk paradoxonja gurul, gurul.

P. BOROS ILONA, Anyám kertje 1–4., 2017

MÁRKUS BÉLA

Narrátorok, különböző fokon

Sarusi Mihály: Nyílik a savanyauborka-virág

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

Az előszó szerzője, K. Gy. (azaz a kötet összeállítója, Kállai Gyöngyi) felhívja a figyelmet: egy fél évszázad terméséből válogatta ki a huszonegy elbeszélést, úgy, hogy a kártyabeli nyerőszámhoz az író ragaszkodott. A játékos kedvű Sarusi ezáltal kíváncsivá tette olvasóit, vajon hányra húzott lapot, csak hogy „mindegyik korszakára jellemző ízlésvilágot tükröző” munkáival állhasson elő. Az előszó eligazít: az öt elbeszéléskötetet hozó öt évtized nyitánya, a hetvenes évek termését begyűjtő pályakezdő mű *A csabai Szajrán* volt, ezt követte a nyolcvanas évtizedé (*Hanyattúszás*), majd a kilencveneseké (*Túl-a-Gulág*). A legújabb, a mindedig legutolsó szakaszt a *Lajtabánsági állatmesék* képviseli, a legeslegesőt pedig, a szárnypróbálgatását, az a *Négy kicsi mérges avantgard*, amelyik a hatvanas évek emlékeit őrizte a láda- vagy asztalfiókban. E rövidprózák műfaji megnevezése dolgában nincs eligazítás, a szerzői sugallat szerint lehet beszély, karcolat az egyik, a másik elbeszélés, novella, vagy „ne adj’ isten egyszerűen csak – mese- vagy regemondói – igaz történet”.

A történetmondók – legyenek alanyi vagy alaki elbeszélők – leggyakrabban mesei fordulatokkal élnek. „A Pázsit, ott volt, hol már nincs, volt egyszer egy pázsit” – ez a nyitó novella, a *Pázsit* zárása. „Ma is élnek, ha meg nem haltak” – szabályos mesezáró formula a *Brüchlik meg Bruchanéké*. A *Davaj csaszi* így indít: „Egyszer volt, hol nem volt, Csonka-Csanádon innen, a Vasfirhangon túl, hol az öreg Brhlik malaca túr, volt egyszer egy órás”, majd így végződik: „Na de hagyjuk; eddig vót, füles se vót...” A *Magánygyűjtő, kinézettel* a hely megjelölésében mesei: „Hanyon innen. Hanyon túl.” Az egyik kispróza címe: *Így vót, ez vót*. A színhagyományban élő mesés történetek mondására céloz a *Hanyattúszás*: „Regélik itten... meg amottan..., mi történt Kisiratoson”, a *Nyilas kommün* a körülményekre utal: „mint a népmesében”, „békepap-mentes körben regél” valaki. A formulák, szövegek azonban a hagyományostól eltérően nem jelölik a mesék jellegét, nincsenek kapcsolódási pontjaik a legfőbb szerkezeti elemekhez, a szereplők szerepeihez. Hiányoznak a szerencsét próbálás motíváló elemei, a próbatétel kalandjai, az ellenféllel, károkozóval és a segítővel együtt, nincs távlata a „jó tett helyébe jót várj” reményének. És ami, aki végképp hiányzik: a mesemondó. Pontosabban: az egyszerű mesemondó. Mert Sarusi Mihály elbeszélő művészetének Bertha Zoltán felsorolta sajátosságai közül (*Krónikás falurajz*, Új Horizont, 2006/4; *Sorsjelző*, Felsőmagyarország, 2006) alighanem az elbeszélői hangok megsokszorozódása a legjellemzőbb. A prózapoeitikák megnevezte „zéró fokú narrátor” jelenléte, aki sem a maga kilétét, sem az elbeszélői alaphelyzet felfedését, megrajzolását nem tartja fontosnak. Azért is lehet így, mert az önnön véleménye helyett a másokét emeli ki, ezek közvetítésére vállalkozik, s érezhetően beléjük foglalja a sajátját, az egyetértését azonban kevésbé hangsúlyozva. Szerkezetileg így alakulnak ki, állnak össze Sarusi prózái, amelyek nagy része – ismét prózapoeitikai felosztást követve – az esemény-elbeszélés helyett a beszéd-elbeszélések közé tartozik, a több nézőpontot, megszólalási módot, hangnemet alkalmazó írások.

E többszólamúság mintapéldája mindjárt a *Pázsit* is, a *Négy kicsi mérges avantgard*ból. A kötetbeli helykijelölés mintha arra volna hivatott, hogy az elbeszélés szerkesztésmódját az avantgárral rokonítsa. Az előszó a kollázstechnika és a mozaikos szerkesztés okán Dos Passosra és Celára hivatkozik, mint akik „bevallottan” hatással voltak az íróra a „filmszerű film” Fellini, Kaneto Sindó és Jancsó jelezte módszerei, továbbá, szemléletileg a népi groteszk epikai eljárásai mellett. A *Pázsit*-nak azonban lehetnek közelebbi mintái is, például az életképek sorjáztatásában, az olyan kisportrék felvázolásában, mint a pipát tömő öregé, Nagy Lajos *Kiskunhalomja*. Sarusi ugyan messzire került a krónikás szerző feladatát, és a történelmi-társadalmi változások lenyomatát csak foltokban látatja, mint amikor a jó zsíros kigyósi földek téeszbe tömörítését elintézi a „mindez a Holdba ment” szólásmondásával, az idő folyásának mégis fontos szerepet szán. Az idő múlása: vágyak, remények, tervek elsüllyedése és felbukkanásuk az emlékezet mélyéből. „A messze került corvini emberöltő után is ezt hallja a legszebb álmában” – mondja az elbeszélő Corvin kisváros egyik lakójáról, talán

a gyermek- és kamaszkorát felidéző Ondrisról, talán Istvánról, talán mindkettőjükéről, sőt még másokról is, hiszen a békakurutyulás érzéki igézete így folytatódik: „Mert álmukban itthon vannak, a szomorúfüzes, vadvirággal teli, kedves hidakkal átfogott, platánsoros, gesztenye-ligetes Körös-parton.” A leírás igazolása lehetne az emlékezetkutatók tételének: a múltat, főként a személyes múltat elsősorban az érzéki észlelések őrzik, a látványelemek, az illatok, hangok. A vágyakozás, sóvárgás hevülete azonban lelohad: „A Körös hangtalan folyik tovább, úgy tesz, mint aki nem tud semmiről” – az évek teltével az átlelkésített táj, a megszemélyesített környezet is közömbössé lesz.

A *Bözsike a zsilipen* történetmondója érzékelteti így a falu legszebb lányából harmincöt esztendőskorára fogait vesztett, rákos asszony tragikus sorsát. Annyi reményt hagyva, amennyit a gyermekek jövője táplál. A részvét, együttérzés hangjai szólnak meg ebben az egy nézőpontú történetben. Akár csak címválasztását tekintve (de ez áll a kötet címére is) blikkfangos *Viki néni röpködő vasfazekában*, amely belső monológnak, néma beszédnek is fölfogható volna, ha egy-két fordulat („nézd”, „tegyetek”) nem utalna valaki, a hallgató vagy a beszélgető jelenlétére. Aki előtt a vallomástevő feltárukozik, s akit oly annyira magukkal ragadnak a lírain szárnyaló mondatok, hogy egyszer sem szól közbe, nem magyaráz, nem értelmez. A sorsával túl a nyolcvanon számot vető asszony úgy fogja fel az életét, mint egy jóslat beteljesülését: kamaszkorában azt jövendölte egy cigányasszony, hogy nem az fogja elvenni, akit szeret. Így, szerelem nélkül élte a házasságát, neveltek két gyereket, gürcöltek, „A vesém egy szalagon csüng azóta, úgy kicipekedtem magam” – kesergi, hozzáfűzve: „A szívem is egy szalagon csüng, a hitem is.” Költői képtársítással a cipekedéshez kapcsolja, hogy a lába olyan lett, mint a kocsi-kerék, és ehhez tovább, megindító tárgyiaszággal: „Gurulnék már a temetőbe.” Szolidan, önsajnálattal nélkül gondol arra, ismétlésekkel nyomatékosítva eltitkolt fájdalmait, hogy „ríni” őt senki se látta, „aki látott, rég eltemették. Ríni sose értem rá, tenger könny maradhatott bennem.” Az élet elviseléséhez a temető nyújtja már a távlatot: „Ha meghalok, az uram mellé tegyetek. Majdcsak megbékülünk, megszüünk valahogy” – végrendelkezik, már csak arra kíváncsian, hogy akit szeretett, elmegy-e a temetésére. „Ha tudnám, hogy eljön, még ma vihetnék” – így búcsúzik a kötet kiemelkedő kisprózájának hőse. A hiányérzet megszólaltatója a több mellékszereplőt felvillantó, egyet pedig, Unyatyinszkit, a fél-szemű bádogost középpontba állító *Mehet, fiúk!* is. A kisiparos párszor szólal csak meg, a gesztusai beszédesebbek. Például a záró képben: „Lovas kocsit sose kerül, a szekér mellé kerekéz, belékapaszkodik, hadd húzza őt is, vontatja magát, gurul, gurul hazáig, s bámulja a lovakat” – a lovakat, amelyek a téves szervezések a földjével együtt elrekvirált jószágaira emlékeztetik.

Habár a kötet nem jelzi az egyes írások megjelenésének idejét, a *Hanyattúszás* mégis úgy tűnik fel, mint az első olyan beszéd-elbeszélés, amelynek múltidéző beszélői, élükön az anyával, egy család sorsának történelem diktálta változásairól társalognak, egymást kiigazítva, olykor átképzéletes módon. A címbeli sport jelképi erejű kifejezés, azt a megszüntethetetlenül ellentmondásos viszonyt jelzi, ami a szülőföldhöz és a hazához, a tájhoz és az otthonhoz fűző érzelmek-érzések között feszül. A család, miután átélte a második világháborút és az azt követő évek szörnyűségeit, a nélkülözést, a kényszerű csempészés rettegéseit, a Romániához tartozó Kisiratosról Magyarországra kíváncsított, innen meg vissza. Erre mondja egy rokon, hogy olyan ez, mint hanyattúszás. „Úszik, úszik az ember előre, de közben a szemét nem tudja levenni arról, amit a háta mögött kellene hogy hagyjon.” Itt merül fel első ízben az is, hogy aki a történeteket hallgatja – például arról, hogy a románok úgy mondták, „felszabadult Erdély a magyarság zsarnoksága alól”, s hogy Remetén „kihajtottak száz férfit, asszonyt, gyermeket az erdőbe, és lelőtték őket” –, az íróféle, hisz intik, „jobb, ha le se írod”, amit hallasz. A hol fölényesen, hol keserűen gunyoros hang próbái is itt kezdődnek: „Mi mást tehettek a fölszabadító, végre Európát a nyakunkra szabadító, a barbár, ázsiai hunn hatalmat dák-római – európai – romány civilizációval felváltó megszállók, nekiestek a szobor talapzatának”, mármint Aradon Kossuthénak, és „onnan fordították ki sarkaiból a maradék Kossuth-világot. Adtak neked, Arad.” A már halott apa emlékeit elevenítik fel, akit a neve alapján – Kurtucz Mihály – a magyar gyűjtőtábor vezetői „olájnak” tartanak. A kötetzáró *Tocai az Isonzótól*, a másik családtörténeti karcolat pedig Kurtucz Gergő öregapa, valamint Miska nagybátya alakját villantja fel annak a saját magát emlékeztető szerzői elbeszélőnek a jóvoltából, akit a Friuli tartományban felkínált tokaji készlet a család útjának összefoglalására: „A Piavétől – az almádi Lok-hegy alján át – a kisiratosi Ér-patakig.” Közben két karcolat emlékeztet a család egyik – talán szerzői alakmásként is értelmezhető – tagjának múltbeli tetteire, a „kádárjankóvilágban” viselt dolgaira. A fogalmazásmódjában a hiányos mondatokat kedvelő *Kukkerlátás* arra, hogy börtönbe zárt honvédként betegnek tettei magát, azt állítja, úgy lát, mint aki fordítva néz a kukkerba, aminek az el-

meosztályra kerülés lesz a vége. De a barátja csak két évtized múltán mondja meg, tudta, hogy nem örült – még ha ifjúként örültségeket követett is el, „részt vett április 4-én, május 1-én, november 7-én a vörös zászlók meggyalázásában”. A *Ruszkik, haza* idézi vissza, hogy börtönből, hadbírósról jövet az ifjú baka azt ordította, és zengett bele a város: „Ruszkik, haza!” „Hősünk” maga is öniróniával gondol eme gesztusára: „nyolc évvel a rendszerváltogatás után, s túl az ötvenen tudta meg, hogy hát valóban kőkemény ellenálló volt”. És tanúságként ott a – nem vörös – fark: „Mennyire ellenére (családja ellenére) van a »kommunizmus« nevű agyalágyulás – tökéletlenség – (bűn)”, tán ezért „a hazaáruló komcsigyerekek elégszer leszélsőjobbaldalizzák ma is”. A *Magánygyűjtő, kinézettel* is görbe tükörben láttatja a „rendszerváltogatás” utáni időket, az állampártról a pártállamra átnyergelőket, az uborkafára felkapaszkodott újjazdagokat, akik szemében mosolyra ingerlő a tanári szorgalom, helynevek gyűjtésével tartani ébren a falu emlékezetét.

A címükben cikornyás *Joppojmaty* és az *Addig vertem, míg meg nem gyógyult* felépítésében, előadásmódjában az oral history, az elbeszélte történelem módszerét követi. Van egy emlékező, aki úgy viselkedik, akár egy interjúalany, és van egy interjúkészítő, aki az első esetben hírlapíró lehet, hiszen a lágeremlékeit elősoroló egykori magyar baka inti: „Aztán nehogy megírja az újságba!”, majd mintegy megszabadulva a félelmeitől, így folytatja: „Aztán ha megírja. Annyit ér, mint faláznak a borogatás.” Az emlékek megosztásának, a közös emlékezet megteremtésének értelme, haszna válik kétséggé, s éppen alulnézetből, a „kis ember” szemszögéből. Hiába adna számot – szó szerint számszerűen – a föld alatti bunkerba összezsúfoltakról vagy arról, hogy hányan maradtak életben a foglyok közül. Hiába a rettenetről és a szégyenről, hogy a végtisztességet sem tudták megadni a halottaiknak, úgy tették egymásra őket, mint a farakást. Úgy érezhették, tehetetlenül, hogy „annyit ér az ember, mint a hangya”. Az *Addig vertem...* beszélgetőtársai között más a viszony, közvetlenebb, tegező, noha az interjúvoló itt is háttérben marad, nem hangzanak el kérdései sem. A „szegény ember fiából” jogi doktorrá lett meglelt ember mintha a karriertörténetét adná elő. A dunántúli summás éveitől kezdve a székely hadosztályba sorozásáig – „Ki az isten ne örült volna Erdély visszafoglalásának?!” –, majd a jugoszláv után a szovjet fogságba jutásáig nagyjából az időrendet is tartva felsorolja élete minden lényeges eseményét. Szavait, ami a lágeréletet s az itt kapott „antifasiszta képzést” illeti, budipapírra írt „emlékkönyvvel” hitelesíti. Beszámolója tárgyyszerű és szenttelen, önkritikai elemeket nyomokban sem tartalmazó, hozza bár azt elő, hogy hazatérve a falujában az őt „fővel” megalakult kommunista párt titkára lett, miközben az apja a szocdemek elnöke volt, vagy hogy úgy három éven keresztül, 1950 júniusáig az államvédelmi hatóság alkalmazottja volt. Szinte csak egy konfliktust ragad ki, azt, hogy hatvankét évesen pártfegyelmmel nyugdíjazták, mert azt találta mondani egy taggyűlésen, hogy a párton kívüliek pontosabbak náluk.

Valóság- vagy életanyagukat, az ábrázolt tárgyiasságukat tekintve sokban hasonlóak azok a részben már említett, mesei fordulatokkal élő kisprózák, mint a *Brüchlik meg Bruchanek* vagy a *Davaj csaszí*, amelyek történelmi eseménysora ugyancsak a háborúhoz, illetve az azt követő egypár esztendőhöz kapcsolódik. Lényeges különbség azonban, hogy a zéró fokú narrátor helyét átveszi a személytelen, ám megnyilvánulásaiban nagyon is személyesen ítélkező, gunyorosan tréfálkozó elbeszélő, aki olykor nem riad vissza még az olcsóbb poénoktól sem. Már a két komikus hangzású név, illetve a párosítás is Hacsek és Sajó kabarés kettősére hajaz, s arra, hogy az egyik familiabeliek folyton-folyvást vihognak, a másikkal pedig „savanyák”. S vígjátékba való az is, hogy sosem érezték olyan jól magukat, mint a „második verekedés”, azaz világháború kitörését követően, amikor megjött a behívójuk. „Szedtevette-teremtette, Muszkaországot is bevesszük!” Ahogy érvelnek, pontosabban, ahogy érveiket az elbeszélő idézi, az lehetne az önbecsapás paródiája, ám nem az a valaha a szovjet filmekben mulató viccekbe illő folytatás miatt: „Hallod-e, te seggfej, az első fiúk már elindultak kerékpárral neki a muszákáknak, úgyhogy mi következünk! Csak lövünk, csak lövünk, a végén tölteni is elfelejtünk; csak lövünk, lövöldözünk, a mindenségít!” Könnyed nyelvjáték, hogy fogságba esésüknek így örülnek: „Mehetnek Szibériába! Urálontúl! Hallod, majd’ oly jól hangzik, mint a Tiszántúl!” Helyzetkomikumra épülnek a szökési próbálkozásaik. Kétszer, amikor az őt elaludt, sikerül meglógniuk, ám a vonaton elkapták őket, harmadszorra már biztatják az örüket, „pajtás, nyugodtan alhatsz, majd mi felkötünk”. Végül kedélyeskedik a narrátor: a „fölvilágosító antifasiszta előadások” hatására a két hős megfogadja: „nem leszünk mi piszkos kizsákmányolók! Ha már egyszer Matyi hazahozta őket, elmentek a nagyiparba sztahanovistának!” S a záró poén: több mint valószínű, hogy a szabó Brüchlik meg a kereskedő Bruchanek, „a volt kispolgári elem jól érzi magát az új világban” ma is. Hogy mikor, eligazítana némi-

képp az írás keletkezési dátuma – ha ott lenne a kötetben. A *Davaj csaszi* legfőbb hatástényezője is a névadás furcsasága és a helyzetkomikum. Az órás neve Brhljk, a tatájáé Krncs. A humor forrása pedig egy anekdotikus eset: az orosz katona, aki javítani viszi a falióráját, megtudván, hogy az egy benne bujkáló tetű miatt nem jár jól, felordít a vérszívó láttán: „Partizán!” Jó lenne e kroki után is a keletkezését jelölő évszám. Segítené eldönteni, mikorra vonatkozik a Csonka-Csanádot és a Vasfirhangot elvívó „nagy pluralizmus”, s hogy vörös farok helyett egy más színű – fekete? – csóva tűnik-e fel végén, ahogy előbb is már, 1945-ről szólván, hogy ekkor „már érezni lehetett valamit abból a szerencsétlenségből, mivé a sztalini megszállás kinőtte magát”.

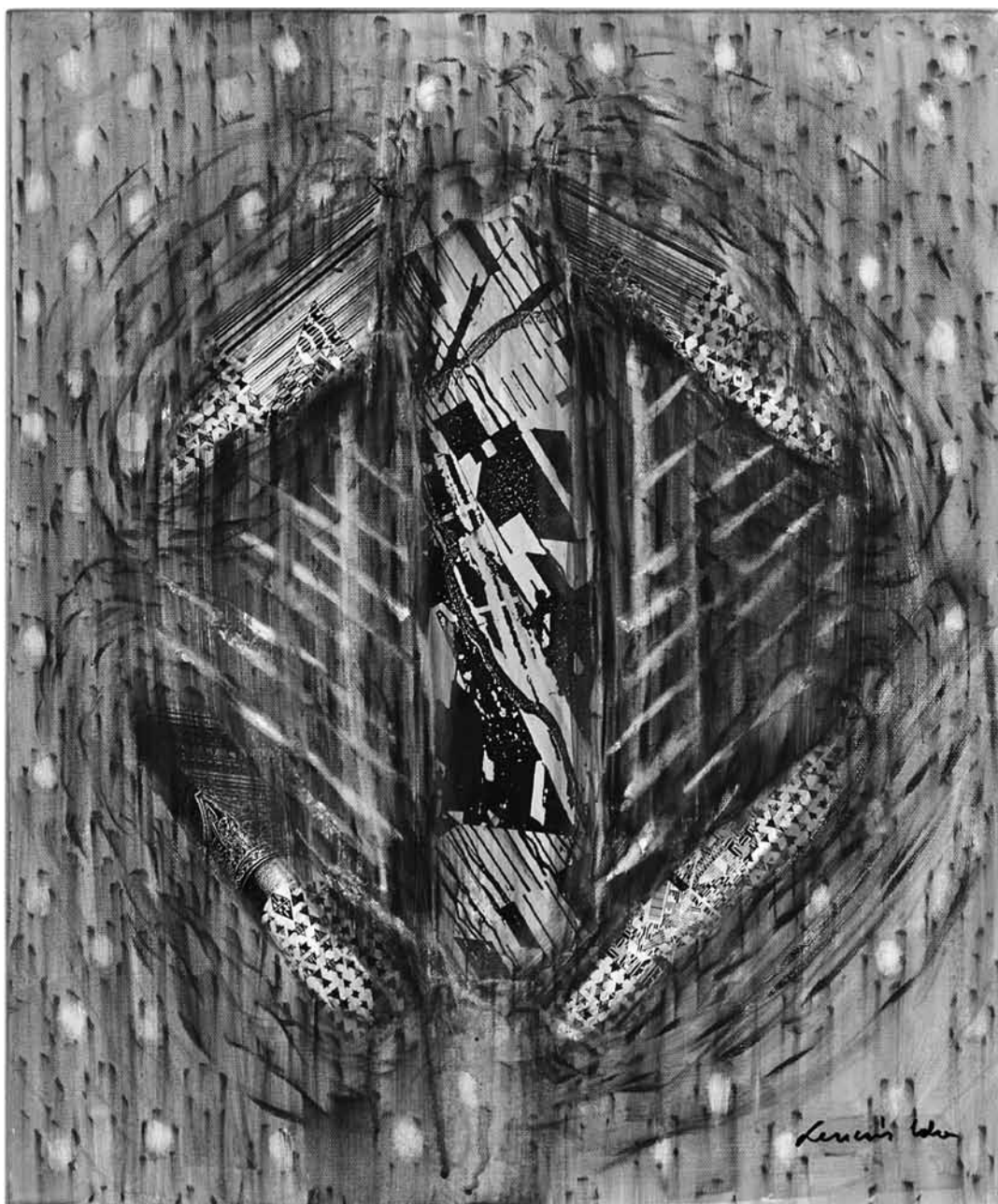
A *Nyilas kommün* két falusi férfi, Jankó, a nyilasok helyi vezére és Márton, a „legnagyobb kommunistája” példájával szemlélteti, hogyan keltették életre községükben a Magyar Kommunista Pártot, s mennyire „tetszett a nemrég Szálasi-követő, mai Rákosi-párti söpredékbélieknek, hogy el kell venni a gazdától, s oda vele a szegény embernek”. A minősítés – „söpredékbéliek” – eleve kizárja a szereplők karakterének árnyalását, az ítélet ellen nincs fellebbezés. Az elbeszélés módok, epikai eljárások leszűkülnek a közlésekre, mint annak a hóhérnak az esetében, akinek „a kocsmában járt el a szája”, hogy miután senki más nem vállalta, a „legkülönb magyart” Sopronkőhidán (meg nem nevezetten Bajcsy-Zsilinszky Endrét) ő akasztotta fel. El is nyerte érte később a Szocialista Hazáért érdemrendet – így a narrátor, aki szó- vagy nyelvjátékos kedvében idéz is a hóhér nekrológiájából: „Az MSZMP járási szervezete megtört szívvel tudatja az elvtársakkal, hogy életének X. évében eltávozott Marxhoz, Leninhez s a többi... elvtárs, a munkásmozgalom régi harcosa, aki, akit. A Pártház sírkerti megbízottja.” Az *Öreg hóhér nem vén hóhér* esetében csak az elbeszélő idő változik, nem a háború végén, hanem a „sztalini/hrucsovi korban” ítélték a „Balaton-partról Budának vánszorgó pannon gyorsan” felismert öreg, aki „számolatlan osztotta a kilót, mázsát, selyemzsinórt”. Az epikai megjelenítés terét átveszi itt is a publicisztikai véleménynyilvánítás, a „hős” elítélése, morális megvetése, méghozzá helyenként önkényesen laza stílusban, ahol az idézett kor valamiért „Rákossy, Kadar idejének” neveztetik, a hóhér foglalkozása pedig nyelvjátékra nyújt alkalmat: „vérbíró (vagy vérügyész) – vérvédő”.

Az *Így vót, ez vót* a sztálini megszállás következményeit azzal teszi érdekessé, hogy a cselekményt Romániában játszattja, egyébként a kolhozszervezés erőszakossága, a belépéstől ödzkodók községházán „térgyepültetése”, körme verése, „vérösen” ütése hazai ismerős. A rájuk való emlékezés itt is felveti a közömbösség vagy a félelem szülte hallgatás szégyenét: „Hallja, aki közülük még él, nem tud se a kolhozosításról, se a kommunista pártról, semmiről” – sajnálkozik, aki végül maga kéri a feltehetően újságíró hallgatójától: „Csak a nevemet el ne árulja, mer még ki tudja, mit nem tősznek velünk... Ezöknek a keze elérhet Lajtazarádra is.” Miközben az elbeszélő néhol fölöslegesen mókázik – „Hajlott hátú, bottal támaszkodó vénasszony Maris néni. Még hogy hajlott hátú... Kétrét, hány ré?...” –, meglepő tényt közvetít: „...az első háború után a gazdák kérték át a falut Romániába, mer odaát maradt vóna, elvesztötték vóna a főggyüket; hamar mögbánták”.

A *Kopogató maflása* és a *Zsandárlovatóke-paprikás* alapján úgy vélhető, a történetek cselekményideje minél közelebb kerül „a legújabb, 1990-től vehető – polgári! – demokráciánk” mindennapjaihoz, az elbeszélőkre annál inkább hat a bulvársajtónak a szex körül forgó „témaválasztása” és stílusa – az ízlésficamig. Ezt a „paprikás”-sztori előadója maga is belátja: „A további ízetlenkedést kerülve (talán) megjegyezhetjük”, mondja valamire, majd zavartalanul folytatja a személyre szóló intés – „Ne ízetlenkedj!” – ellenére az ízléstelen, közönséges beszédet. Úgy próbál például torzképet rajzolni egy „nappal is éjjeli mulatóként üzemelő” kéjlok tulajdonosáról, bizonyos, a vezetéknevében a bárcásokat idéző Bartza Lisbethről, hogy bemutatja: „alias Böske, a szopós kisbíróné-borjú”, „csont nélkül száztíz kilós”. Gyerekcúfolóval szellemeskedik – „Jó, hogy nem Böske. Tehén seggét kösd be” –, aztán a jövőjén gúnyolódik: „Jön még kutyára dér! Lotyóra öregség, aszott háj.” Partnere neve is kabaréba illő: Esseghváry, avagy Schegvári. A komikum finomabb, szellemesebb formáihoz a *Kopogató...* sem jut közelebb, már csak azért sem, mert központi alakja, Balázs, azaz Bazsi dinnyekertész a Karinthy paródiájából ismert nagy lötyös indulatú Turi Daninak, Móricz forróvérű hősének a rokona. Különös képessége, hogy kopogtatással meg tudja állapítani, melyik dinnye érett, és talán azt is, édes-e. Miként édes neki a földeken hajladozó s „vizsgálatára” váró nőket is megkopogtatni. Erre való készségét az elbeszélő kocsmái modorban festi le, azoknak a társaknak a szavait idézve, akik szerint Bazsi „szerszáma” „nyugalmi állapotban térdéig lóg”, és hogy „egyszer avval verte le a térdéről a legyet”. A történetmondó akkor veti el végleg a súlykot, a jó ízlését, amikor a három gyermeket szülő feleséget hozza szóba, felvetve, „hogyan tette, milyen segédeszközt (ne adj’ isten lökésátlót) vett igénybe, hogy ne veszítse el magát”.

Paródiába vagy a félműveltség és a zsugoriság szatírjába kívánkozik a *Kagall Velencében* nászutas házaspárja, főként a nyugdíjas, harmadik házasságától a békés együttélést remélő férj. Az első személyű előadás útikalauznak éppoly érdektelen, mint személyiségrajznak, fordulatai túltúl ismerősek, kiszámíthatóak. A *Joli Iluskája* és a *Szűzanyám* legalább körvonalaz egy-egy sorsot, a magukra hagyott öregasszonyokét, akik rádöbbennek, gyerekeiknek, rokonaiknak csak a vagyon kell, gondoskodni róluk nem akarnak. Helyzetük ellentmondásosságát érzékelteti az itt-ott felbukkanó nyelvi kontraszt, imádság és káromkodás elegye. Gondolataikat, érzéseiket főleg idézett monológok közvetítik – az elbeszélők messzebbre állítják magukat az ítékezés pulpitusától. Úgy tűnik fel, a kötet írásainak esztétikai értékét és erkölcsi erejét jelentősen befolyásolja a narrátorok szerepvállalása. Hogy zéróval kezdve hány fokra állítják magukat. A skála kilengései felvetik, vajon jól tették-e az elbeszélések válogatói, és jelesül Sarusi Mihály, amikor huszonegyeztek. Ezeket az írásokat, ám nem az életmű többi, kihagyott darabjait nézve – közhely következik – kevesebb tán több lett volna. Tizenhétre nem volt érdemes lapot húzni. (*Napkút, 2018*)

LENCSÉS IDA, Csapda XV-XVI., 2017

BENCE ERIKA

Szabó Palócz Attila:
Varratszedés

Intermix, 2018

Sokkal bonyolultabb világ, miként azt a verseskötet egyenes utalásnak tűnő címe és borítójának letisztult formavilága (Icsu Renáta képeinek felhasználásával Dupka Zsolt munkája) alapján első pillantásra feltételeznénk. Azt gondolhatjuk ugyanis, hogy a versírás e kontextusban a valamilyen értelemben megsebzett lírai beszélő „öngyógyítását”, a lelki sebek „elvarrását” jelenti. Megszólalásmódja azonban már az első felütésnél megfellebbezi a hagyományos műnemértésről szóló elgondolásainkat. Terjedelmes és invokatív (talán a kollektív történelmi emlékezetet megszólító) bevezető szövege, a *Kárpátaljai capriccio* ugyanis távol lendít bennünket a személyesség kis világától a közösségi líra felé; a nagy távlatokat is megnyitó ódai szituáció, mi több, a versre mint „történésre” reflektáló epikus vonalvezetés érvényesül a lírai én beszédmódjában:

„Vereckén pedig szinte lesodort a hágóról a szél, / de még így is láttam az emlékművön az értelmetlen pusztítás nyomait, / a lángok hagyta koromban perzselődött eggyé, s még erősebbé a hét sziklatömb, / s a jelképek erdejében épp ott veszett el a romboló kéz, s a még rombolóbb szándék, / s terítette szét a szél a romló lankák erdőségei felett, / amelyekbe emberi kéz s emberi pusztító erő vájt már újabb tisztásokat...”

A történelmi értelemben vett múlt ilyen fokú tematizálása – mint a szabad vers és a gondolatritmus szervezte epiko-lirikai próza köztes terében álló bevezető szövegben történik – később nem jellemzi a kötet verseit, de a múltra vetülő tekintet vissza-visszatér néhány hosszabb költemény szövegstruktúrájában, például a *Bizonyosság*ban, amelyben „kőbe vésett tartalmakat morzsol a szél a málló oszlopokról” és „archívumok leporolt irataira újrahasonosítva jegyzetel az írónk”. Az idézett vers ugyanakkor kiemelkedő példája annak is Szabó Palócz Attila költészetében, hogy a múlt toposzai mellett miképp szólaltat meg (jelöletlenül) ismert és régi költészeti regisztereket („a nehéz kő hol áll meg”), s folytat közvetlen diskurzust a kortárs (vajdasági) magyar irodalom jelen-

tős életműveivel. A *Bizonyosság* visszatérő szólam (....ilyen család a létezés...) Koncz István (1937–1997) *Élmény, in perfectum* című verséből származik. De más szöveghelyek is erre a költői opusra reflektálnak, például a *Vállalni a vállalhatatlant* című második ciklus 5. darabjában az ismert „jó szándék” szólásra történő utalás mellett Koncz István *Ellen-máglya* című kötetének címadó versét, a *Róma égése – ellen-máglyát* idézi a beszélő: „ezen a szépen rakott / (ellen...)máglyán... / ott égünk mind, a jóakarát lángján”.

A líra és az epika határmezsgyéjén ellensúlyoz Szabó Palócz Attila lírai beszélője, miközben folyamatosan meg-megszólítja, parafrázeálja a magyar költészeti és prózaírói hagyományt. Az *Átvinni a túlsó partra* cikluscímében, a „verset írni volna jó” szituációra történő reflexióban, vagy a „komolytalan szóda” szókapcsolatban ismeri fel ezeket a Nagy László-, József Attila- vagy Parti Nagy Lajos-allúziókat az emiatt folytonosan enigmákkal szembesülő befogadó. De a „tépett lapok emberének” említése, vagy a „szögessdrótról álmodom mostanában” gondolata is irodalmi reflexiókat jelenthet: Mándy Iván novellisztikájára is gondolhatunk, és Gion Nándor prózájára. Ez utóbbira biztosan: *Börtönről álmodom mostanában* (1990).

A kortárs lírában (például Tandori Dezsőnél, Kovács András Ferencnél) megújult régi formák és beszédmódok is érvényesülnek költészetében: az *Anyák* című vers szabályos petrarcai szonett, míg a *Kárpátaljai capriccio*, a *Bizonyosság* és az *Odakozmált lélekkel* a klasszikus óda és elégia ünnepélyes, az elsőben már-már patetikus hangvétele, illetve az utóbbiban szomorkás (panasz)hangja ismerhető fel. De egy-egy momentum erejéig nagyon régi regiszterek is megszólalnak költeményeiben, például a Kontra Ferencnek dedikált *Bűn mint líra* című versben – talán – a magyar nyelvemlék-irodalom, a siralomének hangjai (....mert valék csak holmi gaz”), a *Szelemcsütörtökben* a magyar népköltészet alakzatai ismétlődnek.

A *Varratszedés* a bevezető versvallomást, az ars poeticaszerű meg-

szólalást követően hét – nem szabályos – ciklusra tagolódik. Formai szempontból azonban két részre oszlik a versek elrendezettsége: a *Tájfún a Gloszterszigeten* fejezettől kezdődően az addig szabályos, grammatikai kódok szervezte költeményeket vizuális eszközökre építkező alkotások, (tükör)képversek, töredékszövegek, sajátos elrendezettségű versfüzerek, képileg is jelentéssel rendelkező palimpszesztek váltják fel, például a *Tájfún a Gloszterszigeten* egy „szétfűjt”, „szétesett”, több oldalon át variálódó alternatív verskompozíció, címének, motívjának, ajánlásainak is több változata van. A Sziveri János emlékének szentelt palimpszesztben, az *Ez már egy másik Bábel itt...* című hosszúversben a versszakok szabályos, illetve szabálytalan alakzata révén különülnek el a *Bábel*-átírás részei, illetve a lírai én polemizáló versbeszéde. A kötet a vers némaságába, a *Varratszedés* címet viselő fényképbe (Icsu Renáta munkája), lírai látványképbe „fut bele”, hogy a kollázshatást keltő borító hátsó lapján, tehát a köteten kívül ismét szabályos versben szóljon meg a lírai beszélő. Cím nélküli, vallomás- vagy méginkább számadásvers ez: „aranyozott szavakat körmöltünk épp / ezeryni színbe kódolva érzéseink / az érzelmek feltárukozásában / azt a reményvesztettség / azt a tetten érthetőt, azt a tapinthatót, / amit még otthonról hurcoltunk magunkkal, / mint értékálló portékát”.

Szabó Palócz Attila vajdasági magyar költő, s ezt a hovatartozást költészetének hagyományba

illeszkedése, a regionális örökséggel való diskurzuskészsége sugallja, nem kötetének megjelenési helye. 2011-ig könyvei kizárólag vajdasági kiadók gondozásában láttak napvilágot, majd azt követően – egy eszéki és egy szabadkai kiadás kivételével – Budapesten jelentek meg. A *Varratszedés* kárpátjai társkiadója a megjelenési kör kiszélesedését is jelentheti, de maga a kötet versei továbbra is nagyon erősen kötődnek hozzá és építik tovább az „otthonról hurcolt” versvilágot és hagyományt: az „értékálló portékát”.

Első verseskötete, a *Résnyire nyitva* huszonöt éve jelent meg Újvidéken. Az 1998-ban *Triumf*(f) *virátus* címen napvilágot látott prózakötete, illetve 2004-es, drámai műfajokat tartalmazó *Falanszter* című könyve kivételével pályafutásának nagyobb részében a verseskötetek, a verses műfajok dominálnak, s csak 2013-tól tolódott el ez a hangsúly a próza, azon belül a regény felé. De ha valaki ismeri és olvasta e műveit, akkor tudja, hogy ezek sem a szó klasszikus értelmében vett prózaregények. Huszonöt évvel ezelőtt olvastam a *Résnyire nyitva* verseit és a róla szóló – kissé fanyalgó – kritikákat is. A két és fél évtized könyvtermését is ismerem, nagy részüket olvastam. A *Varratszedés*ről gondolkodva feltűnt Szabó Palócz Attila írói/költő hangjának „egyenletessége”: hogy lírai énje még huszonöt év alatt sem távolodott el oly mértékben önmagától, hogy a *Résnyire nyitva* és a *Varratszedés* között ne lenne felismerhető „átbeszélés”.

BUDA ATTILA

Monostori Imre: Szekfű Gyula a változó időkben

Pro Pannónia, 2017

Szekfű Gyula a magyar szellemi élet azon, ritkább képviselői közé tartozott, akinek hatása túlterjedt saját szakterületén; történészként és művelődéspolitikusként egyaránt megérintette, polarizálta olvasóit: szakmabelieket és szakmán túliakat egyaránt. Ennek fő oka azokban az általános érdeklődést kiváltó témákban található, amelyekkel foglalkozott: nemzeti önismeret és -értékelés (mi a magyar), rendiség, Habsburgok, modernizáció, vallás-szabadság, kismagyar és nagymagyar „út”, nemesi szabadságharc, felvilágosodás, kiegyezés, liberalizmus és társadalmi fejlődés, faji kérdés, nemzeti közösségtudat. A felsoroltak, miközben a szakmai

párbeszéd tárgyai, az értelmiségi nagyközönség körében szintén állandó érdeklődést váltanak ki. Ráadásul Szekfű életútjának legfőbb változásában – bécsi levéltárosságában, fővárosi egyetemi tanárságában, moszkvai nagykövetségében – (fel)vállalta a történelem menetének megváltozását, miközben autonóm felfogását megtartotta és/vagy hozzáidomította ezekhez a változásokhoz. Ezzel életműve és életútja már önmagában is alkalmas arra, hogy az utókor számára, saját értékein túl, önvizsgálat tárgyává is válhasson. Reflektálás nélkül nincs megértés; Monostori Imre könyvének egyik nagy erénye, hogy Szekfű Gyula műveinek kritikai

visszhangján túl azzal is szembesülhet az olvasó, milyen kihívások érték a 20. század elejétől az ötvenesek közepéig, majd szinte napjainkig a hazai értelmiséget, mi következett *azután*, s a kihívásokra ki milyen válaszokat adott, vagy milyeneket adhatott volna.

Monostori Imre kötete választott célkitűzését – Szekfű Gyula történetírói eszményeinek, valamint a művei által kiváltott visszhangnak számbavételét – hat nagyobb részben, tizenöt fejezetben és egy utóhangban tárgyalja; munkája egészében tükrözi és hozzájárul a 20. század eszmetörténetének egyik fontos fejezetéhez. Nem ez az első ilyen típusú munkája, 1989-ben Németh László *Tanú*-korszakának, majd 2003-ban az egész életműnek recepciótörténeti áttekintését írta meg, s bizonyos mértékben módszertanilag az 1998-as Kónya Lajos-monográfiát is az előzmények közé lehet sorolni. Mindenesetre, ahogy a szerző le is szögezi, Szekfű-kutatásaihoz erős inspirációt kapott a Németh Lászlóval kapcsolatos, előbb említett munkák során.

A szerző lovagias Szekfű Gyulával szemben. Körültekintően végiggondolja műveit, gondolatait, azok változását, erényeit és hiányosságait, visszhangjukat életében és halála után. Felfogásából először is ki kell emelni a megértésre törekvést, amelyet a kritikai hang jelenléte kísér. Sem egyik, sem másik nem részrehajló – noha a szellemi rokonszenv soha nem kétséges –, s egy-egy kérdés tárgyalásakor ahogy Szekfűtől, úgy Németh Lászlótól vagy Bibó Istvántól, mint szakmán túli, többször idézett referenciapontoktól, távolságot tud tartani. Ha szükségesnek érzi, egyfelől helyesbíti, értelmezi a recepció bizonyos megállapításait, például a Szekfűre ragasztott Habsburg-pártiságot, antiszemitizmust, másfelől néven nevezi például az életpálya elején a német és orosz hatalomtól való távolság igényét, illetve az életpálya végén megmutatózó, egyébként már korábban is meglévő birodalmi szimpátiát, ami megkönnyítette Szekfű számára az 1945 utáni (geo)politikai helyzet elfogadását. Látható tehát a történetíró mellett a véleményformáló és a reálpolitikus is. Ugyanígy sorra veszi és árnyaltan tárgyalja az 1945 utáni vádak is, helyes összefüggésbe helyezve Szekfű korábbi történelmi és történelempolitikai megállapításait. Elvlasztja a szakíró gondolatait azok érvényesülésétől. Rámutat ugyanakkor arra a – szubjektumot soha kizárni nem tudó – felfogásra, mondhatni, szerepre, amely szerint Szekfű saját elképzeléseit, koncepcióját látta a magyar történelem menetében, úgy alakítva – de természetesen nem hamisítva – a következtetéseit, hogy a láttatott kép belesimuljon előzetes

elképzeléseibe, ideáiba. Kiemelve, megerősítve mindazt, ami alátámasztotta meggyőződését, mellesze, elhagyva a cáfolót vagy az érdektelennek gondoltat. Leszögezi, hogy Szekfű Gyulának bizonyos társadalmi problémákra nem volt javaslata, megoldási elképzelése, legfeljebb a hit/erkölcs önmagában képlékeny és bizonytalan parancsait említette követendőnek. Ebből következett, hogy ideái mögött csupán „jóhiszemű naivitást” őrzött, amelynek a felszólító ereje soha nem tudott politikailag érvényesülni.

A liberalizmus – amely a reformkor eleje óta jelen volt a magyar politikai elképzelések között – értelmezése, tartalma, megjelenése érzékeny pont volt – és ma is az – az első világháború utáni Magyarországon a világháborús vereség, a forradalmak, az önállóvá lett ország, adminisztráció és Trianon árnyékában. A szerző azonban meg tudja őrizni távolságtartását, tárgyilagosságát, egyben beleérző pozícióját is. Egyfelől megjegyzi: „A problémáról (liberalizmus) nemcsak eszmetörténeti, hanem *szociológiai* megközelítéssel is beszélnie kellett volna Szekfűnek. De ő ezekkel az elemzésekkel rendre adós maradt.” Másfelől viszont leszögezi, hogy abban a megállapításban, amely szerint a *Három nemzedékben* tárgyalt generációk nem tudtak élni a megszületett lehetőségekkel: „komoly igazság lapang”. S megállapítja azt is, hogy az *Ötödik könyvben* súlyos kritika olvasható a neobarokk világgal szemben. Szekfű Gyula liberalizmuskritikája önállóan alakult ki, majd belesimult a Bethlen-korszak ezzel kapcsolatos felfogásába. Központi eleme a kiegyezés utáni fejlődés minősítése volt; vajon az 1867 utáni évekre a liberális túlsúly, avagy éppen annak a hiánya volt jellemző. A harmincas évek közepétől, nyilvánvalóan nem függetlenül az európai történelem változásától, új szempontként erősödött meg benne a hanyatlás egyik okaként a „szellemi értékeitől kiüresített” liberalizmus – miközben a 19. század utolsó évtizedeiben a magyar társadalomban több politikai irányzat is érvényesült.

A történetírói alapeszmények körüljárása után az életmű egymás után megjelent köteteinek elemzése és értékelése, valamint a hozzájuk tartozó recepciótörténet olvasható. A befogástörténeti fejezetek igen széles körű forrásfeltárással rendelkeznek, az egymásnak is válaszoló, az egyes művek tárgyalásának, következtetéseinek fényében változó személyes viszonyulások nyomán követése egyfelől érdekesítő – más esetekben viszont eléggé fásasztó sorban olvasni az ítéletmondók értelmezéseit. Ebből a módszerből következik, hogy mind az egyes művek, mind a kritikusok, illetve az ismertető a kötet több pontján is előtűnnek, más és más

vonatkozásban. Az egyes Szekfű-művekről e kötet segítségével kialakítható kép tehát dinamikus, az egymástól némiképp vagy nagyon is eltérő időszakok visszhangjának megfelelően; nemcsak a történetíró alakja, hanem a művei által kiváltott gondolatok is változtak az idő múlásával.

Ami a felhasználást, hivatkozott irodalmat illeti, a szerző nemcsak a magától értetődő, Szekfű Gyula által írt munkákat, valamint a rájuk vonatkozó recepciót tekintette át, hanem igen bőségesen felhasználta a kapcsolódó műveket is. Bevonja az idegen nyelvű Szekfű-(szak)irodalmat is, mintegy nemzetközi kontextusba helyezve munkásságát, sőt a nyomtatott források mellett bőven merített kéziratokból is, legfőképp Szekfű Gyula levelezéséből. Utóbbiak sokszor személyes hangja, a nyilvánosságot kikerülő vallomások nagy erény, új szint, néha oldottságot hoz a recepciótörténet sokszor lehangoló metódusába. Emellett a szerző nemcsak Szekfű és vitapartnereinek, inspiráló és példaadó szerzőinek – például Anatole France-nak – a szövegeihez ad lábjegyzeteket, hanem általában a tárgyalta politikai, szellemi fogalmakhoz is – többek között a liberalizmushoz vagy a történelmi fordulókhoz. Mindebből következik, hogy igen fontos, részben a főszöveget alátámasztó, részben azt továbbfolytató, igen gazdag hivatkozási anyag található a kötetben, a vonal alatti részek tulajdonképpen egy kiegészítő, néhol pedig önálló részét adják annak.

Ki kell emelni a szerző pontos és árnyalt fogalmazásra törekvő stílusát, amely, főleg az utóbbi miatt, néha sokszoros tagmondatokból álló, közbevetésekkel és zárójelek közötti kiegészítésekkel, pontosításokkal rendelkező megállapításokkal jár – de megéri a figyelem koncentrációja, mert összefüggésekre világít rá, következtetéseket, érveléseket erősít.

Szekfű Gyula világképének 1945 előtt három meghatározó eleme volt: a katolicizmus, Széchenyi István eszméi és példája, valamint a „szellemi értékeitől kiüresített” liberalizmus bírálata. Ezek együtt is haladtak, és a maguk módján opponálták is koruk uralkodó eszméit. Szekfű kereszténységét például ellenpontozta–erősítette Anatole France szkepticizmusa, liberalizmusbírálata pedig főként a francia eredetű politikai irányzatra vonatkozott. Ezen a ponton érdemes elgondolkozni azon, hogy vajon e felfogás mennyiben volt ellenhatása az első világháború előtti évtizedek Párizs-járásának, a teljesületlen nemzeti vonzalomnak, illetve az első világháborús Franciaország területén rekedt magyar állampolgárokkal szembeni viselkedésnek – lásd Kuncz Aladár *A fekete kolostor* című művét –, nem beszélve a trianoni határok egyik okozójává tett

francia ellenszenvnek; vagy ezek éppen, ahogy Szekfű felfogása is ezen a téren, a korábbi kapcsolatok kétoldalú lazulását mutatták. A szerző egyébként mindhárom összetevőt változásaiban ábrázolja, az elsőről például megjegyzi: „A magyar köztörténeti állapotok súlyosbodásával Szekfűnek a keresztény értékvilágról vallott nézetei és ítéletei is komorodtak.” Monostori Imre körültekintő, a húszas évek elejétől a negyvenesek elejéig tartó időszaknak a kereszténységre vonatkozó megállapításait egyszerre számvető, amellettt értékelő szemlélete, amely mind Szekfű Gyula munkásságát, mind (a kötet későbbi fejezeteiben) a vele foglalkozó recepciót is mérlegre teszi, a jelenből olvasva néha zavarbaejtő folyamatosságot, változatlanságot, visszatérést is érzékeltet. Szekfű például a negyvenes évek elején szélesebb olvasóközönségnek szánt írásai-ban többször említette a természetjogot, amely elsőbbséget élvezett felfogásában a mindenkori állam által szolgáltatható joggal szemben, erről legegységesebben a Népszava 1941-es karácsonyi számában írt; s nem lehet azt mondani, hogy a világ fejlődése azóta egyértelműen akkori megállapításai ellen haladt volna. Másfelől Szekfű magyarázatot keresett arra is, mi lehet az oka az elvek és a nyomokban kibontakozó gyakorlat eltéréseinek. Evvel kapcsolatos ítéletét, kritikai hangját, párosulva a nemzetnevelői szándékkal, elsősorban a (liberális) demokráciának címezte, de a mai olvasó végiggondolhatja, vajon melyik politikai idea, elképzelés volt képes hatalomra jutva lényegesebb engedmények nélkül megvalósítani a választásokon győztes programját.

Napjainkra már nemcsak az 1945 előtti éveknek, de az azt követőknek is, a front elvonulását kísérő félelmeknek, illúzióknak és a pontosan tudott (politikai) (párt)érdekeknek is nagy irodalmuk van. A történelem mindenkori kétarcúsága megmutatkozott Szekfű Gyula ekkori helyzetében is: egyfelől eltűnt az a szellemi – politikai-társadalmi – burok, amely védelmet biztosított számára, másfelől éppen mint a hivatalos értelmiségi elit prominens tagja, szükségessé vált jelenléte, csatlakozása az első pillanattól hatalomra törő Magyar Kommunista Párt számára. Minden, korábban hozzá hasonló pozíciót betöltött, hatalomközeli értelmiségi számára az volt ekkor a kérdés, meg akarja-e őrizni addigi helyzetét, pontosabban: milyen árat hajlandó fizetni azért. Monostori Imre részletesen bemutatja Szekfű elhatározásának okait, körülményeit s reálpolitikai döntését. A kötetnek, talán a közelsége miatt is, ezek az oldalai a legérdekesebbek, 1945-től a történész haláláig. Talán azért is, mert maga a belpolitika került olyan szélsőséges viszonyok közé,

amilyenre a modern Magyarország történetében nem volt előtte példa, s amely még nincs elég meszsze ahhoz, hogy a jelenkor olvasói valamilyen személyes mozzanatot ne őriznének belőle.

Szekfű Gyula munkásságának az idő változásában vizsgált visszhangja tanulságos olvasmány. Várjuk Monostori Imre „sorozatzáró” kötetét Bibó Istvánról.

BERETI GÁBOR (1948) Miskolc

BERETI GÁBOR

André Ferenc: Szótagadó

Jelenkor, 2018

Az elmúlt években megjelent pályakezdő költők közül *André Ferenc* (1992) *Szótagadó* című, négy ciklust tartalmazó, szabad versektől áradó kötete a maga közel 150 oldalnyi belvilágával az elsőkönyvesek körében bő terjedelműnek számít. Ezért említem meg mindjárt ismertetőm elején, hogy könyve esztétikai értéke akkor sem csorbult volna, ha az Erdélyben élő lírikus kötete negyedik, *aki másnak verset ás* című, slam-limerickekre hajazó fejezetét elhagyta volna. Ugyanakkor a *Szótagadó* első három ciklusa (*avartűz, villanyoltás, vérepek*) a második modernitás poétikai világát egy, a maga módján nyelvileg egyénien megjelenítő, a szavak szófestő erejével mintegy látványként is elének tárnai képes sokoldalú költőt mutat.

André Ferenc költői kvalitását a különböző stílusirányzatokkal, izmusokkal, például a szürrealizmussal, az expresszionizmussal, de még a dadaizmussal is kacérkodó nyelvi megoldásai hitelesítik. Olvasóit főleg az örömszerző nyelvi finomságok, a szokatlan megoldások verseléses technikai alkalmazásával győzi meg, hiszen egyértelmű, hogy első sorban ezekkel emeli szövegeit a már-már klasszikus értelemben vett szépség színvonalán előadott líraiság magasába. Néhány példával illusztrálva: „mint / mellkas és késhegy közé / feszített hideg csend”; „öregasszonyok énekelnek / az út mellett és közben / annyira hasonlítanak a fákra, hogy / levelek hullnak fogaik közül”; „és foszfort tuszkol / az orrüregembe, hadd szikrázzon / a tüsszögésem”. André Ferencet a fiatal alkotóknak ahhoz, a magyar lírát a poézis szépségével megújítani kész áramlatához sorolhatjuk, amely a kor igazságait, de úgy is mondhatnám, hogy posztmodern, mediális tanulságait a fikció auralakító szituációin keresztül kísérel megfogalmazni.

Kötetét az irodalmi beszéd változatossága jellemzi. Számos példát találunk a szövegszerűség

egyszerűsített (depoetizált) mondatfűzés használatára (*távolodó, gyerekdizájn, sintér, menekülés škodával*), a történetmondó (*illesztések, vakondtúrás, vaníliafagyi*), az ütemhangsúlyos, időmértékes (*jégnyelv, privát karácsony, undorfin*), a humorral átszótt, tisztelgő (*eöres wándor*) vagy a sci-fi-re hajazó (*fagyáspont, úszótanfolyam halaknak*) stb. versváltozatok alkalmazására. André Ferenc aktív slammer, zenész és dalköltő, talán ezért, hogy fülünkben időnként még a beatirodalom felhangjai is visszacsengenek. Ugyanakkor a kötet a sokféle megszólalásmód ellenére sem kelti a nyelvi heterogenitás benyomását, mi több, nyelvhasználatában – s ezt minden bizonnyal a szimbolizmus új útjait kereső kísérleteinek köszönheti – stiláris összefogottságot mutat.

Verseinek többsége bővelkedik metaforákban, metonímiákban. Gazdagon áradó szóalkotása („csontszivacs”, „szélhologram”, „indulatmágnés”), innovatív mondatszerkesztése rendre felértékeli szövegeinek szimbolikus töltetét. Ezt érezzük például a *fidget spinner* című hosszúvers olvasása során, amely a kötet egyik kiemelkedő munkája, mert benne a vers hangja a közéletiség erejével szólal meg. A vers egy várost, a város elhagyását idézi elének, amely a maga megformáltságában nem csupán a nyelvviség felhőjén lebegtetni olvasóját, de az újszimbolizmus technikájával visszautal az őt eredeztető valóságra is. „megálltunk levegőt venni a város / határánál és megköszöntük / hogy darazsak nyelvén is kiírták / a nevét”, olvassuk, s lehetetlen nem észrevennünk, hogy a választékos beszéd itt a határon túli területek egyik gyakorta felmerülő problémájára, a szabad nyelvhasználat kérdésére utal. Ahogy pár bekezdés múltán pedig az én kiszolgáltatottságára, avagy a nemzeti közösségek közötti egyenlőtlenségi viszonyokra vet fényt: „és akkor majd jönnek és befújnak / mindenféle ha-

lott virág szagával / hogy elrejtsek azt amit úgyse / akartunk közössé tenni senkivel". A vers vége felé a szöveg metaforikussága a sorsvállalást hordozza: „úgyhogy elindultunk az erdőig / amiről csak az tudhat / akinek nyelve hegyén elolvadnak a pipacsok". Az utolsó versszak elején egyén és közössége egymást feltételező viszonyának a láttatása kerül előtérbe: „aggódtunk, mi lesz ha mégis / megtaláljuk a fát aminek / ágai zavarba ejtően / hasonlítanak a vérereidhez". Mígnem a vers zárata egy több lehetőséget is tartogató kifejelet számára nyit teret: „akkor valami olyasmit tudunk meg / egymásról ami miatt valakinek / meg kell bocsátani és / valamit el kell felejtetni".

A fentiekből is kiderül, hogy André Ferenc szövegeiben a közéleti modalitás nem szentencia-szerű betétként, hanem a történetiséget újraértő személyességgént van jelen. Vagy ahogy egyik interjújában említi: „legtöbb versem elég személyes, legalábbis a megszólalásmódjában mindenképp az. Szóval nem elszemélytelenítésről van szó, hanem inkább pont a személyesség újrakonfigurálásáról." S épp ez a sokszínűséggel játszó, a megszólalás sokféleségével a személyességet „újra-konfiguráló" szimbolikus beszédmód a bizonyosága annak, hogy a fikciót az életteljesség szituációin keresztül megképző újkomolyság irányzatát, amelyhez André Ferencet is sorolhatjuk, nem a szövegközpontúság versus valóságközpontúság között manapság szokásos értelmezői különbségtétellel, hanem a különböző versbeszédeket az auralakítás technikájával megformáló módszer mentén közelíthetjük meg. Az egzisztenciális, ideológiai stb. tényező mintegy a narratíva alaphangjaként, az érzékelés korszerűségeként, míg a poétikai innováció a szöveg stiláris jellemzőjeként, kompatibilis képalkotási technikaként van jelen a szövegben. Az új érzékenység beszédmódjába a *beszédmód* újdonsága nem tartalmi, szociografikus meghatározottságai, hanem elsősorban nyelvi, stiláris adottságai felől íródik be. Azaz a megelőzőség valósága itt is már a fikciót megelőzően, mintegy politikai valóságismertként, *látásmódként* tételeződik, amely az ábrázolás folyamatában szimbolikus beszédaktusok által válik megragadhatóvá. Mivel az új érzékenység is az én szituáltságában határozza meg önmagát, ezért az André Ferenc-féle versbeszédben

is a személyesség regisztereit közvetítő képeltetés dekódolása révén érhetjük tetten a diskurzus politikai töltetét.

Mint látjuk, a művészetet kizárólag az élet felől érdemes figyelni, hiszen a műalkotást a szándék hozza létre. A kötetben az eltérő beszédmódok egyben az én-képzés eltérő eszközeinek is tekinthetők, hiszen amit egyfelől az én sokszorozódásának vélhetünk, az másfelől, legalábbis a kötet első három ciklusát illetően, az eltérő tér és idő-képzeteket összefogó modalitásnak tűnhet. Ám a kötet e háromnegyedére érvényes poézisképző módszertől a negyedik ciklus különbözni látszik. Itt, ahogy arra fentebb már utaltam, szerzőnk az értelemképzést, ahogy annak idején a dadaisták, a szerencse(játék) véletlenszerűségének szolgáltatja ki. Szerzőnk ezt az *aki másnak verset és* ciklus alcímében – *androidok, tékilencek* – jelzi is. Ahogy egyik interjújából kiderül, a kötet negyedik ciklusát a telefonos billentyűzet T9 szótára segítségével írta, gondolván, „a telefon teljesen random dolgokat dob be, olyasmit, amit életemben eszedbe nem jutott volna használni [...] s ezáltal nem csupán eszköz, [...] hanem ő is befolyásolja a gondolatokat". Túl a telefon eszköz szerepét meghaladó feltételezés problematikusságán, itt az auralakítás verselési technikai funkciójának kérdésével szembesülünk. Hiszen a szerző, például ha a bizarr funkcióját az auraképzés érdekében az értelem mégoly távoli, érzelmi, gravitációs, lebegtető stb. kontrolljának hatása alatt tartja, s így működ-teti, még a diskurzus szimbolikus rendjén belül marad. Akkor még gazdagíthatja a vers fikciós világát, ám ha az aura összefogó, közvetítő hatása alól kivonja nyelvi gesztusait, avagy azon túlra, a véletlen birodalmába (*deus ex machina*) utalja, akkor a techné megsemmisíti önmagát. Önmagát mint poézist, fikciót, nyelvet. Ahogy a dadaisták a maguk korabeli, analóg módszereikkel, úgy ma a kor digitális technikáját alkalmazva, különböző, nem egymásúsítható világokat illeszt egymás mellé.

A kötetre azonban nem a negyedik ciklusban olvasható ad hoc munkák nyomják rá a bélyegüket. Ezért tértem ki ezekre bővebben, mert a *Szótagadó* egy ígéretes, valódi kísérletekben bővelkedő verselési technikai gyűjtemény. Egy sokoldalú, erényekben gazdag, élményt nyújtó munka.

BÁNYAI TIBOR MÁRK

Szolcsányi Ákos: Semmi meglepő vagy fontos

FISZ, 2018

Szolcsányi Ákos harmadik verseskötete a 2002-ben indult *Hortus Conclusus* sorozat ötvenedik darbjaként jelent meg. A sorozat jellegzetessége, hogy az egyes könyveket általában a szerzővel készített interjú zárja. Az interjú közvetlenül építi rá a műre a szerzői intenciókat, olyan értelmezési irányokat jelölve ki, amelyeket egyszerűen nem lehet nem figyelembe venni. Erősen kérdéses, hogy mennyire elegáns vagy legalábbis hasznos egy ilyen használati útmutató. Kétségtelen, hogy mint önreflexív szerkesztési gesztus fontos információkat nyújt alkotás-lélektani vagy egyszerűen csak verstani, de akár árnyaltabb lírapoétikai vonatkozásokban is, csak éppen azon az áron, mintha segítség nélkül eleve lehetetlen volna megbírkózni a versek megértésével.

A kötet megszerkesztettsége feltűnően koncepciózus, amire csak ráerősít Szolcsányi nyelvi magabiztossága, hogy végig egyenes színvonalon tudja összetartani ezt a feszes versvilágot. Már maga a cím is talányosan többértelmű, ahogyan nyitva hagyja, hogy értékítéletként magukra a versekre vonatkoztassuk és mintegy szerzői kikacsintásként értjük úgy, hogy ezekben a versekben *semmi meglepő vagy fontos* nincs, tehát aki ilyesmit vár, jobb, ha hozzá sem kezd; vagy éppen hogy áttételesen, finom utalás történik arra az ismert felfogásra, hogy a költészet tárgyát főleg a – *meglepő vagy fontos* – tartalomban keresni, ugyanis az nem ebben van, ha egyáltalán van, hanem máshol. Hogy hol – leginkább magában a nyelv működ(tet)ésében.

Líraolvasási (meg)szokásainkat lépten-nyomon különböző eltávolító technikák aknázzák alá. Kezdve azzal, hogy a versek beszélőjének ugyan markáns, felismerhető hangja van, de semmi értelme sem lenne hagyományos irodalomtörténeti alapon felmutatni a szerzőre vonatkozó életrajzi megfeleléseket. Ettől még marad a kérdés, hogy ki beszél, milyen pozícióból beszél. A hang személyes vagy inkább személytelen? Ezeket a kérdéseket a tartalomjegyzék még tovább árnyalja. A címek ugyanis egy *melyben* kötőszóval bevezetett tag-

mondattal bővülnek, például *Napozik – melyben szerző vízparti döglésre bíztatja magát*. Ez a megoldás fokozza az iróniát, és az értelmezés többrétűségének nyit teret azért, hogy mintha nem annyira a versekből kiolvasható (implicit) szerzőnek, hanem már a valóságos szerzőnek a magyarázatait olvassunk. Itt a záró interjúhoz hasonlóan megint „kéretlenül” kapunk felvilágosítást.

A szigorú következetesség a címválasztásokban is érvényesül. A címek olyan egyes szám harmadik személyű igék, amelyek általában csak egy szótagosak. Tudatos formálás mutatkozik meg abban is, hogy a címek ábécérendben követik egymást, mintha teljesen esetleges volna a versek sorrendje. Az első ciklus tehát A-tól Z-ig halad, a másodikban pedig visszafordul a játék Z-től A-ig. Ezt az inverziót ellentétpárházként tükrözik a *Kötődések* és *Oldódások* cikluscímek. Szintén e rigorózus pontossággot mímelő önirónia mutatkozik meg a *Románcok*

alcímekben. Szolcsányi az interjúban maga ismerteti a románcot mint egy félrímes, trochaikus nyolcasokból álló, tetszőleges hosszúságú versformát. Arra is rámutat, hogy a két megkötés közül a félrímet elhagyta.

Ez a kötet egy önreflexív, profi munka. Sokszor viszont annyira finom áttételeket és kötéseket alkalmaz, amelyek már gyengítik az expresszivitást és a lehetőséget az érzelmi azonosulásra. De hogy hozzak egy ellenpéldát, amely magába sűríti

ennek a költészetnek szinte valamennyi erényét: „anyám halála / napját nem követi gyásznapi, / kedd marad, rajz-angol-nyelvtan” (*Tanul*). Szolcsányi az élő nyelvből még a vulgáris fordulatokat is légius könnyedséggel emeli át: „Van, aki az első nyári / vásárnap hegeszt, mert *bassza / isten*, nem pihen, *muszáj*, és / ő az, aki tudja, hogy az, / hogy védőkesztyű, szemüveg / *fasznak kellene*” (*Hall*). A jól elhelyezett kollokvialis betétek élményszerűségük révén kedveznek az (öröm)olvasásnak, így oldva a monoton fegyelmélettséget. Máskor pedig pont az önreflexió lendít túl a hang távolságtartásán, mint például: „irgalomtól, gyűlölettől, / közönytől egyformán távol” (*Zár*). Ez a megállapítás az egész kötetre

áll. Szenvetelenül rögzített mikrovilágok, mindenféle helyzetek és dolgok rövid, éles megfigyelései sorjáznak. A *Napozik* című darab nyitó pillanatképét például nem igazán lehetne ennél tömörebben megoldani: „Lábuknál gyűjtött szemetük, / fejüknél nyugvó javaik: / egy családi strand mindene”. Az egyedi szóösszetételekkel sem él vissza a költő, csak ritkán, de annál hatásosabban veti be őket: „függönyréspimasz készítés” (*Tanít*), „lakkfekete, macskakőszűlyú urna” (*Temet*).

A gyakori kihagyások és félbehagyások szintén önreflexívek, így az egységes jelentés maradék illúzióját is elveszítjük, és újabb út nyílik a többértelműség felé, akár zárlatként is: „*nna* szoktam mondani félbe- / hagyva hogy a többi a nap” (*Jár*). Nyilvánvaló, hogy Szolcsányi jelen kötetét nem igazán volna gyümölcöző a téma felől értelmezni. Egyébként is annyira megfoghatatlanul sok minden van itt a traumán, halálon, szerelmen át a gyerekkorig és gyerekvállalásig, sőt a közéleti problémákig, de akad még egy(-két) szexjelenet is az

1-es villamoson valahol a Kacsóh Pongrác út és a Bécsi út / Vörösvári út közötti szakaszon. A tét éppen az, hogy miképpen lehet jól csinálni egy olyan költészetet, amelyikben a tartalom deklaráltan mellékes.

A központozás mintegy a versek harmadánál – a 38-ból random 13 esetben – elmarad. A formakényszer által is diktált, gyakori soráthajlásokkal együtt még inkább összefolynak a mondatok, ami különösen figyelmes olvasást követel meg. Azonban még így is lépten-nyomon korrekcióra kényszerülünk, és leginkább éppen ezért tud izgalmas maradni a szöveg. Meglehetősen lassú és nehéz lesz tehát a megértés, viszont nem azért, mintha sok volna a homályos vagy fárasztó rész.

Végül is mi a kötet vállalása? Paradox módon megint az önértelmezés szolgálhat a legpontosabb válasszal. A költő mondja az interjúban: „Szeretném, ha a versek lassan hatnának, vállalva a kockázatot, hogy sehogy sem hatnak.” Elég meredek, de működik.

SÜMEGI GYÖRGY

Nemes Péter: Amerigo. Egy szobrász, aki meghódította Rómát

Európa, 2019

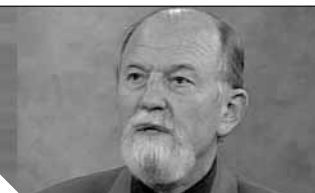
„A kis szobrászból talán nem lesz semmi. Örök éhezés talán a sorsa és ki tudja, mi. És mégis hódító, csak a hadserege hiányzik, »csak jószerecse, semmi más«. Az életútja felfelé menő út, ha el is pusztul felfelé menet.”

(Szerb Antal: *Utas és holdvilág*)

Egy könyv – két szobrász. A könyvben megjelenített főszereplő szobrász Fehérvárcsurgón Tóth Imrének született, olasz neve szerint: Amerigo Tot. A másik, az őt megidéző ugyancsak szobrász: Nemes Péter. Mindez történik, mármint a könyv megjelent Amerigo születésének 110. évfordulóján, Nemesnek pedig a 40. évében. A szerző „képzeletbeli monológként” határozza meg elbeszélése műfaját. A monológ drámai művekben általában az egyedi szereplő lelki vívódásait rögzíti (pl. Hamlet monológja). A belső monológ egy szereplő gondolatait, vágyait, lelki világának történéseit idézi meg, mintegy magánbeszédbe foglalva a legfontosabbakat. Itt egy sajátos

belső monológban, a szerző által egyes szám első személyben elmondott-elbeszél sorstörténetben kapjuk a főhős élet- és művészettörténetét.

Nemes Péter több mint egy évtizede kutatja Amerigo Tot életét és művészetét. Ösztöndíjakkal és magánérőből bejárta élethelyszíneit, megkereste műveit, kikérdezte életének és művészetének még elérhető tanúit és szereplőit. S mindezt nemcsak itáliai helyszíneken, hanem a tengeren túl és olyan további európai pontokon is, ahová kapcsolódott a Mester élete és munkája. Fontosak voltak a tanulmányai (Iparművészeti Iskola, Budapest; Bauhaus, Dessau és Berlin; Képzőművészeti Akadémia,

SÜMEGI GYÖRGY (1947) Budapest

Drezda; Julian Akadémia, Párizs; Képzőművészeti Akadémia, Róma). Ezekkel a stúdiókkal alapozta meg rajztudását és formakészességét, amit azután sokféleképpen tudott hasznosítani. A szerző fölku- tatta a szobrász-elődjéről megjelent írásokat, inter- jút, gyűjtötte a művek (közösségi és kiállítási) adatait. Rendezett néhány kiállítást, és különös fi- gyelemmel kezelte az Amerigo Tot-művekről és az életéről fennmaradt fotódokumentációt. Ezek jelen- tős szerepet kaptak a művek adatainak pontosítá- sában, ahogy az életutat és a sajátos életformát rögzítő képek az emberi, művészeti kapcsolatok föltárásában-pontosításában segíthették Nemes- t. Ráadásul mindez alapját képezi annak az évek óta gazdagodó Amerigo Tot-honlapnak (www.amerigotot.com), ahol az alkotó személye és műveinek tárháza a maga részletezettségében elérhető.

Az alanyi előadásmód, ahogy Nemes Péter bele- helyezkedett Amerigo életébe, lehetőséget ad arra, hogy személyes közelségbe, a lehető legközvetlene- be hozza a szereplőt. Már az első mondat hangütése egyedi: „Azt mondják, Csurgón születtem, ősszel, egy szőlőhegyen szüret idején, és mustban fürösztöttem meg.” A székesfehérvári ciszterekhez járt (Vörösmar- ty is tanult ott korábban), majd a család Pestre költö- zése után a Lónyai utcai reformátusokhoz, s onnét ke- rült az Iparművészeti Iskolába. Ez a tanintézmény ala- pozta meg életre szólóan rajzolás és mintázás alap- ismereteit, amelyekre a következő tanulási stációkon tovább építkezhetett. És építkezett is, mert őt nagyon erős tanulni vágyás, tudni akarás motiválta a vizuális ismeretekben, és a művészetben, a megcsinálásban is elmélyülés, állandó akarás jellemezte. Rajzi érdeklődése is korán jelentkezett: hétévesen megrajzolta IV. Károly király budai koronázását. S ettől kezdve – ter- mézetesen változó intenzitással – a rajz, a rajzolás, a rajz segítségével történő mű-tervezés, alkotás-előké- szítés mindig intenzíven volt jelen nála, mintegy élet- műve fundamentumaként. Mert tanulmányai döntő részében ugyan találkozott plasztikai tanulmányok- kal, de a szobrászatra – gyalog menekülve Németor- szágból, a hitleristák előretörésétől – egy meghatá- rózó élménye alapján szánta el magát. A padovai Szent Antal-templomban látta a szent életét megjelenítő Donatello-domborművet, s akkor „belém nyilallt, hogy amíg nem vagyok képes ilyen szobrot csinálni, nem kezdhetek máshoz” – eleveníti föl Amerigo Tot. Ettől, azaz 24. évétől kezdődően ez az idea határozta meg törekvéseit, ám célja eléréséig még rögzös út vezetett, alkalmi munkákból kellett megélni, fenn kellett tartani magát (szállodai spalettafestés, alkalmi rajzolás, az *Il Messaggero* című napilap másnapi illusztrációinak maratása éjszaka öt éven át stb.). „Renato Guttuso révén egy baloldali mozgalomhoz csatlakoztam”, s eb-

ből kifolyólag illusztrációkat készített, és a plakátra- gasztás tilalma idején egy általa föltalált „önfestékező talicskával, a párt jelszavait” az úttesten jelként ma- guk mögött hagyó szerkezettel gurultak végig az utcá- kon. Ahogy pályakezdő éveiben segítségére volt egy- egy magyar ismerős (Berlinben Keresztúry Dezső), úgy Itáliában is találkozott hasonlókkal (Luttor Fe- renc). A Római Magyar Akadémián pedig ösztöndíjas- okkal, Mészáros Lászlóval, Grantner Jenővel, valamint Kerényi Károllyal és Szerb Antallal.

A második világháborúban ejtőernyős kiképzést nyert, és „másfél évig összekötő tisztként működ- tem, hét futárszolgálatot teljesítve [...] észak és dél között”. Cicero szállóigévé vált megfogalmazása (*Inter arma silent musae!*) csupán bizonyos megszorí- tásokkal igaz, ugyanis festettek és rajzoltak a harcte- reken is. „A háború alatt, ha alkalmam adódott, tus- rajzokat készítettem a partizánokról. Jobbára portré- kat, az élőkről és a feledés homályába vesző halot- takról.” Alkotói pályáján a háború egy intermezzo, amikor a már korábban elindult szobrászi munkál- kodását föl kellett függesztenie. A *La bella partenopea*, *A szép nápolyi nő* mintázását akasztotta meg a hábo- rú. Előzőleg pályakezdő szobrászként portrékat min- tázott (*Beethoven arckép*, *Antik mosoly*, *Pietro Badoglio* portréja stb.), köztük barátairól is (*Lénárd Sándor*). Ki- emelkedő lehetőséghez jutott akkor, amikor az albán király meghirdette Szkander bég-szobor pályázatot megnyerte, amelynek megvalósítását azonban a há- ború keresztülhúzta. „A sorssüppedéseivel eltelt hat esztendő”, vagyis a háború alatt itthon részt vett Ju- háász László építész barátjával a Madách-pályázaton, amelyet meg is nyertek, ám a megvalósítás itt is el- maradt. Ezen alkotói időszakának talán legjelentő- sebb munkája a Goldoniak síremléke Bolognában, az *Utolsó ítélet*. Ezen „kétszázhetvenkettő arasznyi figu- rát halmoztam egymásra. [...] A kárhozottak közé be- csempészttem Hitler és Mussolini alakját is. [...] A két- évnyi szakadatlan faragás után” carrarai márvány- ból elkészült dombormű 1942-ben került a helyére.

A háború után lassan konszolidálódott az ő éle- te is. Akkor már otthonos volt Róma klasszikus mű- vészutcájában, a Via Marguttán, együtt élt Fischer Éva festőnővel, és lassan új lehetőségek, új kifeje- zési formák jelentkeztek. Rajzoltak, akvarelleztek együtt, szénrajzokat készített, kiállításokon szere- pelt, díjakat kapott, s megbízások is jöttek. A mino- riták római rendházába készült *Utolsó vacsora* domborművén „sikerült asszimilálnom a keresz- tény szellemet és a klasszikus hagyományt” – vall- ja. Jelentős személyiségek, írók, képzőművészek, filmesek, újságírók (pl. Alberto Moravia, André Malraux, Luis Aragon, Salvador Dalí) találkozóhelye, szellemi kohója lett Amerigo Tot műterme a Via

Marguttán. „A Margutta rozsdabarna, borvörös és sárszínű házainak műtermeiben fejlődött ki az a különleges olasz stílus, ami az ország nagy reprezentatív kiállításait jellemzi. [...] Mintha a kép vagy szobor egy ritka virághoz hasonlóan csak ezekben az »üvegházakban« teremne meg. Ha az ember idegen, távolról jött művészként végigmegy a Marguttán, és műtermet keres, az azt jelenti, hogy polgárjogot szeretne szerezni magának Szent Péter városában.” Az egyes megbízásainál jelentkező féltékenykedések ellenére is elsősorban a műveivel szerzett magának polgárjogot Rómában, Itáliaszerte. Háború torzította portrékat mintázott (*Nyugalmasított birkózó, Külföldi tudósító* stb.), majd *Kavicsasszonyokat, Holdnézőket*. Bariban nagyméretű sgraffitót csinált, majd ugyanott évekig tanított is, Vietriben kerámiákat készített. Ám mindez mintha előképe, előkészülete lenne annak a nagy művének, amivel végérvényesen átütötte az ismeretlenség falát: a Termini pályaudvar, Róma közlekedési kapujának nagyméretű, rétegezett, tizenhat méter hosszú alumíniumfríze. Ezt a sikert több megbízás, sikeres pályázati részvétel követte, de köztük egy kudarcos eset is előfordult (pl. az iráni sah megbízásának visszavonása). Beton dombormű ugyanúgy kikerült a keze alól, mint a Raffaello óceánjáró dekorációja és reliefjei. Amerigo Tot változatos és sok tevékenységet kipróbáló, mondhatni, kalandos életébe a nyaranta művelt tengeri halászat ugyanúgy belefért, mint néhány olasz és amerikai filmben való szereplése.

A hazafelé tartó útját talán szülőfaluja plébánosának fölkérésére elkészített, a *Csurgói Madonna*

szobra egyengette elsőként, majd 1969-ben élete legnagyobb gyűjteményes kiállítását megrendezte a Múcsarnok Budapesten (ezt Tihanyban, Szegeden és Debrecenben is bemutatta). Műteremházat épített Budán, köztérre kerültek művei. Nagy jelentőségű a Gödöllői Agrártudományi Egyetem aulájában az akkori világ legnagyobb domborműveként megvalósított, *A Mag apoteózisa* című, az élet keletkezését megjelenítő műve. Otthonosan mozgott Liptákék baltanfűredi barátságában ugyanúgy, mint magyar képzőművészeket a viaszveszejtési eljárásra tanítva Rómában. VI. Pál pápával fontos kapcsolata alakult ki, amely műveket eredményezett, s erősen hozzájárult ahhoz is, hogy a Szent Péter-bazilika alatt Magyarok Nagyasszonya Kápolna (Magna Domina Hungarorum) létesülhetett 1980-ban. Ebben – magyar szobrászok művei mellett – állították föl a négyrészes, ellipszis alakzatú domborművét.

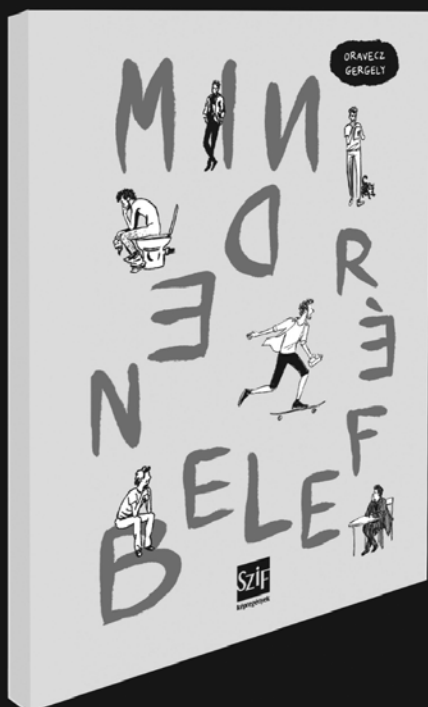
Nemes Péter szobrászművész nagyjából időrendi egymásutánosságában, mindig a valós történetekben, a művek keletkezését, kifejezőképleteit Amerigo Tot sorsa néha meglepő változásaival és életküzdelmével egybeötölvözve adja. Érzékletes leíró stílusban, hajlékonyan alkalmazkodva a szobrász életébe kerülő szereplők jellemzésében, fontos élethelyszínei megjelenítésben a valósághoz, a tényekkel bizonyítható pontossághoz. A művészéletrajzok sorában Amerigo élet- és művészetregénye műfajmegújítóan egyedi. „Kavicsot hordok a zsebemben. Engem is úgy sodor az élet, mint egy követ.” Amerigo Totnak ezt az életrajzát továbbárnyalja Szerb Antal mottóként idézett megfogalmazása: „életútja felfelé menő út, ha el is pusztul felfelé menet”.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az **Írók Boltjában**, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható.

Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SZEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

Megjelenés éve: 2019
Terjedelem: 92 oldal
Bolti ár: 2500 Ft

Oravecz Gergely: *Minden belefér*

Oravecz Gergely eddigi munkásságához híven az – itthon egyelőre kevesek által művelt, ugyanakkor Európában és Amerikában nagy hagyományokkal rendelkező – önéletrajzi képregény műfajába vezeti az olvasót. A kötetben szereplő képregények elsősorban önállóan olvasható alkotások, melyek mégis valahogyan összefüggenek – az autofikciós elemek, a visszatérő szereplők és helyszínek, valamint a leplezetlen alanyi elbeszélésmód által. A képregények a mindennapi életből ismerős helyzeteket, körülményeket vonultatnak fel, melyekben a humor, de a szerzőre jellemző árnyalt ironia és gondolati sokrétűség jellemző. Lehet például a konyhapulton felejtett csirkemell körül bonyolódó, csattanós egyoldalas, az álom és valóság kapcsolatát vizsgáló filozofikus eszmefuttatás, vagy a házasság élet–leadási határidő–alkotói válság hármását felölelő komplex narratíva; a művek egyszerre tanúsítják az alkotó verbális és vizuális kreativitását, a rövid formában rejlő lehetőségeket, valamint a képregényben rejlő potenciált.

A képregények nagy része az utóbbi nyolc évben különböző irodalmi folyóiratokban (Műút, Szépirodalmi Figyelő, SZIFonline) jelent meg, mindemellett mintegy húsz oldalnyi új, eddig még sehol sem közölt képregény is olvasható a kötetben.

Megrendelhető: Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
tel.: (1) 321-4757
e-mail: szif.szerk@gmail.com
www.szepirodalmifigyelo.hu

Szif
képregények

Szif-képregények

Szilágyi István

KATLANVÁROS

A Katlanváros a máig gazdagodó Szilágyi-életmű igazi unikuma: a vallomások, a személyes sorsba és családtörténetbe is betekintést engedő szövegek a kiváló író eddig ismeretlen univerzumába kalauzolják az olvasót.

Kapható az Írók Boltjában
(1065 Budapest, Andrássy út 45.)

és megrendelhető
a kiadó weboldalán:

www.mmakiado.hu

MM
KIADÓ

MM
MAGYAR MŰVESZETI
AKADÉMIA

